

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ
ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ**

Астана
2023

Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (17.11.2023 жылғы № хаттама).

**Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу
әдіснамасы** – Астана: Б. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 80 б.

«Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасы» білім алушылар арасында оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу және бағалау үшін әдістемелік ұсынымдар болып табылады. Өртүрлі күрделіліктегі мәтіндерді түсіну, талдау және бағалау қабілетін қоса алғанда, оқу сауаттылығы табысты оқыту мен жеке дамудың маңызды құзыреті болып табылады.

Әдістемелік ұсынымдар орта білім беру ұйымдарының басшылары мен педагогтарына, білім басқармалары мен бөлімдерінің, оқу-әдістемелік орталықтардың/кабинеттердің әдіскерлеріне арналған.

© Б. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023.

Кіріспе

Қазіргі білім беру білім алушылардың көптеген құзыреттіліктерін дамытуды көздейді, және олардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі – оқу сауаттылығы. Мәтіндерді оқу және түсіну, сондай-ақ олардың мазмұнын талдау қабілеті табысты оқу мен интеллектуалды дамудың негізі болып табылады.

Мәтіндерді оқу және түсіну қабілеті – бұл оқудың сәттілігін және әр адамның академиялық және кәсіби мансабын анықтайтын негізгі білім беру жетістіктерінің бірі. Оқу сауаттылығы білім мен ақпаратқа қол жетімділікті ашып қана қоймай, сыни ойлауды, аналитикалық қабілеттерді және өз ойлары мен идеяларын білдіру қабілетін дамытады.

Қазақстанда білім алушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру мен бағалаудың маңызы зор. Бұл құзыреттілік білім алушылардың білімі мен жеке дамуында, сондай-ақ олардың болашақ кәсіби және азаматтық өмірінде шешуші рөл атқарады.

Оқу сауаттылығы мектепте, колледжде және университетте табысты оқу үшін қажетті негізгі дағды болып табылады. Оқу сауаттылығы жақсы білім алушылар оқу материалын жақсы меңгере алады, мәтіндерді талдай алады және тапсырмаларды сәтті орындай алады.

Мәтіндерді оқу және талдау сыни ойлауды дамытуға, ақпаратты талдауға, негізгі идеяларды анықтауға және өз пікіріңізді қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл Қазақстанда білім беру мен білім алушыларды дербес және құзыретті азаматтар ретінде дамыту үшін маңызды.

Сіз таңдаған мамандыққа қарамастан, оқу сауаттылығы маңызды дағды болып қала береді. Қазіргі әлемде көптеген мамандықтар үнемі оқуды, ақпаратты талдауды және негізделген шешім қабылдауды қажет етеді.

Сауатты оқырмандар саяси және әлеуметтік мәселелерді жақсы түсінеді, азаматтық өмірге араласады, дауыс беру кезінде немесе басқа да қоғамдық жұмыстарда саналы шешім қабылдай алады.

Кітап оқу білімді кеңейтуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қиялды, эмпатияны және ойлау мәдениетін дамытады. Бұл жеке өсу мен өзін-өзі дамыту үшін маңызды болып табылады.

Жаһандық экономикада шет тілдерін білу және әртүрлі ақпаратпен жұмыс істей білу маңызды. Оқу сауаттылығы білім алушыларға оқу дағдыларын жақсартуға және әлемдік еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға көмектеседі.

Оқу сауаттылығы жоғары білім алушылар құрдастарымен және қоғамның басқа мүшелерімен оңай араласып, идеялар мен ақпарат алмаса алады.

Кез келген басқа елдегі сияқты Қазақстанда да оқу сауаттылығын дамыту білім беру мекемелерінің және жалпы мемлекеттің бірінші кезектегі міндеті болып табылады. Бұл білім алушылардың жеке тұлғалық дамуына ғана

емес, жалпы қоғам мен мәдениеттің дамуына ықпал етеді. Оқу сауаттылығын бағалау құзыреттілікті анықтау және білім беру бағдарламаларының тиімділігін түсіну үшін де маңызды.

Әдістемелік ұсыныстар педагогтар мен зерттеушілерге білім алушылардың оқу дағдыларын бағалау мен талдаудың тиімді әдістерін әзірлеуге көмектесу мақсатында әзірленген. Ақпараттық көлем экспоненциалды түрде өсіп келе жатқан қазіргі әлемде мәтіндерді барабар қабылдау, талдау және бағалау қабілеті барған сайын сыни бола түсуде.

«Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасы» әдістемелік ұсынымдары орта білім беру ұйымдарының педагогтарына білім алушылардың оқу құзыреттілігін бағалау және талдау үшін құралдар мен әдістерді ұсынуға арналған. Негізгі дағдылар мен құзыреттіліктерді дамытуға баса назар аударылатын қазіргі білім беру контекстінде оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін түсіну педагогикалық практиканың ажырамас бөлігіне айналады.

Бұл әдістемелік нұсқаулар оқу сауаттылығын зерттеуге кешенді тұрғы болып табылады. Онда сауаттылық деңгейін бағалаудың әдістемесі мен әртүрлі әдістері қарастырылады, сондай-ақ оларды білім беру ортасында қолдану бойынша ұсыныстар ұсынылады. Біздің мақсатымыз – білім беру қызметкерлеріне, зерттеушілерге және тәрбиешілерге білім алушылардың оқу дағдыларын қалай дамытатынын және олардың жақсаруына қандай тәжірибелер ықпал ететінін жақсырақ түсінуге көмектесу.

Әдістемелік ұсыныстарда сіз оқу сауаттылығын зерттеу әдістемесінің теориялық аспектілерін ғана емес, сонымен қатар практикалық ұсыныстарды, сонымен қатар оқу құзыреттілігін бағалауда пайдалы болуы мүмкін заманауи құралдар мен әдістерге шолу таба аласыз. Бұл білім мен құралдар тәрбиешілерге білім алушылардың мәтінді оқу және талдау дағдыларын жоғары деңгейде дамытуға көмектесіп, нәтижесінде олардың білім беру жетістігі мен кәсіби дамуына ықпал етеді.

Қазіргі жағдайда, білім беру процесінің орталығында ақпарат болған кезде, мұғалімдерге оқу сауаттылығын бағалаудың нақты және негізделген әдістері қажет. Кешенді тұрғыны ұсынатын әдістемелік ұсынымдар білім беру сапасын және білім алушыларды ақпараттық қоғамдағы өмірге дайындауды арттыра отырып, осы міндетті тиімді шешуге мүмкіндік береді.

1. Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін бағалау тұрғылары

Қазіргі ақпараттық қоғамда оқу сауаттылығы ақпаратпен тиімді өзара әрекеттесу, оны талдау және сыни бағалау үшін қажетті негізгі дағды болып табылады.

Қазіргі ақпараттық қоғам қол жетімді ақпараттың тез өсуімен және оның әртүрлі көздерімен сипатталады. Бұл адамның алынған деректерді таңдау, талдау және түсіндіру қабілетіне ерекше талаптар қояды. Бұл тұрғыда оқу сауаттылығы табысты әлеуметтену мен кәсіби өсу үшін қажетті негізгі дағдыға айналады.

Бүгінгі таңда әр адам күнделікті көптеген ақпарат көздеріне тап болады: кітаптар, интернет-ресурстар, әлеуметтік желілер, баспа басылымдары және басқалар. Адамның білімінің сапасы мен дүниетанымның қалыптасуы оның оқып жатқан материалына сыни көзқараспен қарай алу қабілеттілігіне байланысты.

Оқу сауаттылығы - бұл тек оқу қабілеті ғана емес, сонымен бірге оқығанын талдау, фактілерді пікірлерден бөлу, логикалық қорытындылар жасау мүмкіндігі. Бұл жалған жаңалықтар мен манипуляциялардың әсеріне бой алдырмауға мүмкіндік беретін дағды.

Ақпарат - негізгі ресурс болып табылатын әлемде, дамыған оқу сауаттылығынсыз қоғамның толыққанды қатысушысы болу мүмкін емес. Оқу сауаттылығы адамға мәдени және әлеуметтік өмірге қатысуға, өзекті оқиғалардан хабардар болуға және қоғамдық диалогқа қатысуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда көптеген мамандықтар үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеуді, қажетті деректерді тез табуды, талдауды және оларды іс жүзінде қолдануды қажет етеді. Оқу сауаттылығы кәсіби құзыреттіліктің ажырамас бөлігіне айналады.

Оқу арқылы адам жаңа білім алып қана қоймай, өзінің интеллектуалды және эмоционалды қасиеттерін дамытады, құндылықтар жүйесін қалыптастырады.

Осылайша, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында оқу сауаттылығы адамның жеке, кәсіби және әлеуметтік өмірінің сапасын анықтайтын қажетті дағды болып табылады.

Осыған байланысты оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру және бағалау орта білім беру ұйымдарында өзекті және маңызды міндет болып табылады.

Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу арнайы білім мен тұрғыларды қажет етеді. Оқу дағдыларын меңгеру деңгейін қарапайым тексерумен шектелуге болмайды. Мәтінді терең түсінуді, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, сондай-ақ оқылғанды әртүрлі өмірлік жағдайларда қолдана білуді ескеру қажет.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау, оның қалыптасу деңгейін анықтау үшін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру процесін одан әрі жетілдіру мақсатында осы қалыптасу деңгейінің себептерін талдау үшін де жүзеге асырылады. Сондықтан білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау процесі мен процедуралары белгілі бір зерттеу әдіснамасына негізделуі керек көп қырлы және тұтас процесс.

Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасы - бұл педагогикалық, психологиялық немесе әлеуметтанымдық зерттеу шеңберінде оқушылардың мәтіндерді оқу және түсіну дағдыларын зерделеуге және бағалауға жүйелі және ғылыми негізделген тұрғы. Бұл әдіснамалық тұрғы оқу сауаттылығын өлшеуге және талдауға арналған белгілі бір принциптерді, әдістерді және құралдарды қамтиды. Мұнда білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасының кейбір негізгі аспектілері берілген:

Әдіснама зерттеудің мақсаттары мен міндеттерін анықтайды. Мысалы, мақсат оқу сауаттылығының дамуына әсер ететін білім беру бағдарламаларының тиімділігін бағалау немесе факторларды зерттеу болуы мүмкін.

Әдіснама зерттеуде қандай мәтін үлгілері қолданылатынын және зерттелетін топ құрамына қандай білім алушылар топтары енгізілетінін анықтайды.

Әдіснама, сонымен қатар, деректерді жинау құралдары мен әдістерін анықтайды. Бұл оқуға арналған мәтіндер, сауалнамалар немесе бақылау сияқты оқу сауаттылығын бағалау құралдарын таңдауды қамтиды. Деректерді жинау әдістері сұхбаттасуды немесе фокус-топтарды қамтуы мүмкін.

Әдіснама зерттеу нәтижелеріндегі байланыстар мен паттерндерді анықтау үшін деректерді статистикалық талдауға қажетті әдістерді анықтайды.

Әдіснама, сонымен қатар, қатысушылардың келісімі, деректердің құпиялылығы және қатысушылардың әділ қарым-қатынасы сияқты зерттеуге қатысты этикалық мәселелерді қарастырады.

Жиналған мәліметтер негізінде әдіснама нәтижелерді түсіндіру және тұжырымдар мен ұсыныстарды тұжырымдау процедураларын анықтайды.

Әдіснама, сонымен қатар, зерттеу нәтижелері ұсынылатын есептер немесе ғылыми мақалалар жасауды ескереді.

Нәтижесінде, білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасы, білім алушылардың оқу сауаттылығын талдауға бағытталған ұйымдасқан және жүйелі тұрғы болып табылады. Бұл оқу сауаттылығының қандай аспектілерін жақсартуды қажет ететінін және оны дамыту үшін қандай білім беру іс-шаралары тиімді болатынын түсінуге көмектеседі.

Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу әдіснамасын анықтау үшін осы саладағы қалыптасқан әлемдік тәжірибені талдау маңызды.

Әлемдік білім беру қауымдастығы PISA зерттеуінің нәтижелерін үш жылда бір рет жариялауды асыға күтеді. Әр үш жыл сайын PISA зерттеуі сауаттылықтың белгілі бір түрін бағалауға бағытталған. 2018 жылы, 2000 және 2009 жылдардағыдай, оқу сауаттылығына баса назар аударылды. Уақыт өтсе де PISA-да оқу сауаттылығының анықтамасы көп өзгерген жоқ: бұл мақсаттарына жету, білімі мен әлеуетін дамыту және қоғамға қатысу үшін мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау, ойлау және мәтіндермен өзара әрекеттесу қабілеттілігі.

PISA (programme for International Student Assessment) – ЭЫДҰ (экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы) ұйымдастырған оқушылардың оқу қызметін бағалаудың халықаралық бағдарламасы. PISA аясында қарастырылатын пәндік бағыттардың бірі - оқу сауаттылығы. PISA оқу сауаттылығын оқушының мақсаттарына жету, білімі мен мүмкіндіктерін дамыту және қоғамға қатысу үшін мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау, қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу қабілеті ретінде анықтайды.

Алайда, соңғы жылдары оқу дағдысы күрделене түсті. Енді ол тек баспа басылымдарын ғана емес, сонымен қатар электронды форматтарды да қамтиды. Бұл адамдардың күнделікті кездесетін мәтін санының артуына және фактілер мен пікірлерді ажырата білу, сондай-ақ мәтіннің әртүрлі көздерінде бағдарлану қабілетінің маңыздылығының артуына әкелді.

PISA-2022 зерттеуі осы өзгерістерге бейімделді. Оқу сауаттылығын бағалаудың жаңа жүйесі компьютердің көмегімен бағалау жүргізетін 70 елдің білім беру жүйесіне арналған. Бұл жүйе бірнеше көздерден ақпаратты табу, салыстыру, сәйкестендіру және біріктіру қабілетіне көбірек көңіл бөледі.

Оқу сауаттылығын бірнеше дереккөздер бойынша бағалау үшін көптеген жаңа тапсырмалар бірнеше блоктан тұратын мәтіндерге негізделген, олардың әрқайсысын әр түрлі авторлар жазған немесе әр түрлі уақытта жасаған. Мұндай мәтіндердің мысалдары әртүрлі жазбалары бар онлайн форум және газеттегі мақалаға сілтеме жасайтын блог болуы мүмкін. Компьютерлерді пайдалану әртүрлі цифрлық навигация құралдарын (мысалы, гиперсілтемелер немесе қойындылар) енгізуге және оқушыларға тест тапсырған кезде қол жетімді мәтін көздерінің саны артатын шынайы сценарийде осындай тапсырмаларды ұсынуға мүмкіндік берді [1].

Мәтін бойынша мәселені шешу үшін бірнеше көздерді пайдалану автоматты түрде үлкен қиындықтарды білдірмеуі керек. Бірнеше дереккөзді қажет ететін сұрақтағы (немесе «элементтегі») әрбір жеке дереккөз қысқаша және түсінікті түрде жазылуы керек. Мұндай сұрақ міндетті түрде бір дереккөздің негізінде жасалған сұраққа қарағанда қиын болмайды, бірақ оны оқу ұзағырақ және қиынырақ болады. Дегенмен, бірнеше дереккөздерден алынған мәтіндерді пайдалану, PISA өлшейтін процестер мен оқу стратегияларының ауқымын кеңейтеді [1].

Енді білім алушылар ақпаратты бірнеше құжаттардан іздеуі, қорытынды жасау үшін ақпаратты мәтінге біріктіруі, дереккөздердің сапасы мен

сенімділігін бағалауы және әртүрлі дереккөздерден алынған қарама-қарсы ақпаратты салыстырып шынайылығын тексеру керек.

Жарияланған PISA-2018 зерттеуінің кейбір бағалау пунктері дұрыс шешім алу үшін бірнеше көздерден тұратын мәтіндерді пайдалануды көрсетеді. Мысалы, жарияланған «Рапа-Нуи» тапсырмасының 7-тармағында оқушылардан блоктағы үш дереккөзді оқып, сол дереккөздерге негізделген Рапа-Нуи аралындағы үлкен ағаштардың жойылып кетуіне не себеп болды деп жауап беруін сұрады: профессордың блогында жарияланым; профессор сілтеме жасаған «Коллапс» кітабына рецензия; және «Полинезиялық егеуқұйрықтар Рапа Нуи аралындағы үлкен ағаштарды қиратты ма?» атты мақала, онда «Коллапс» кітабында ұсынылған теория талқыланады, сонымен қатар осы мәселеге қатысты жаңа теория ұсынылған. Бұл сұраққа нақты дұрыс жауап жоқ; оның орнына білім алушылар мәтіннің үш блогындағы ақпаратты салыстырып, олардың сенімділігі мен логикасын бағалап, мәлімдемелерінің дұрыстығын бағалауы керек. Шындығында осы тапсырма бойынша «мен оқығаным негізінде түсіну өте қиын. Маған қосымша ақпарат керек» жауаптары толық есептелді.

«Рапа-Нуи» тапсырмасының 6-тармағы оқушылардан бірнеше мәтін көздерін пайдалануды талап етті. Бұл дереккөздер аралдағы үлкен ағаштардың жойылу себептері туралы екі бәсекелес теорияны талқылады. Оқушыларға әр теория ұсынған әр салдардың себептерін, сондай-ақ салдардың өзін анықтау қажет болды[1].

Ол үшін оқушыларға екі дереккөзден алынған ақпаратты біріктіру қажет болды: кітапқа рецензия және жаңалықтар газетінің мақаласы. Кітаптың рецензиясы ағаштардың жойылу себептерін көрсетті және жаңалықтар газетінің мақаласында дереккөздерде талқыланған нақты нәтиже сипатталды. Оқушылар зейінді шоғырландыруға бөгет жасайтын ақпаратты елемей, негізгі себептер мен салдарға назар аударуы керек еді.

Бірнеше дереккөздерді пайдалануға көбірек көңіл бөлу PISA зерттеуінің оқу сауаттылығын бағалаудағы жалғыз өзгерісі емес еді. Тест сонымен қатар оқушылардың мәтінді оқудың жеңілдігі мен тиімділігі ретінде анықталатын еркін оқуды бағалады. Бұл оқушыларға жеке сөйлемдердің мағынасы бар-жоғын анықтау қажет болатын тапсырма арқылы бағаланды. Сондай-ақ оқушыларға олардың қабілеттік деңгейлерін тексеруге бағытталған тапсырмаларды ұсынған бейімделу тестілеуі қолданылды. Бұл оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейін дәлірек өлшеуге мүмкіндік берді.

PISA-2022 зерттеуінің оқу сауаттылығын бағалау жүйесі оқушылардың оқу дағдысы дамып келе жатқан табиғатын көрсету үшін жаңартылды. Бұл мәселелерді шешу үшін бірнеше дереккөздерді пайдалануға көбірек көңіл бөлу арқылы жасалды. Дегенмен, PISA бұрынғыдай әлі де оқу сауаттылығын - мәтіндермен өзара әрекеттесу қабілеті ретінде анықтайды.

PISA-2022 зерттеуінің нәтижелері ондаған жылдар бойы педагогтерді толғандырған сұрақтарға жауап береді. Олар қай елдер өз оқушыларының үлгерімі бойынша позицияларды көтере алғанын, үлгерімі төмен

оқушылардың үлесін азайта алғанын және артта қалған оқушыларға кемшіліктерін жеңуге ең жақсы мүмкіндік беретінін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері оқушылардың мектепте өткізген уақыты олардың мектепте де, одан тыс жерлерде де әл-ауқатымен қалай байланысты екенін көрсетеді.

Зерттеудің әр циклі жаңартылған зерттеу тұжырымдамасын (framework) дайындаумен бірге жүреді. Жаңарту ағымдағы цикл үшін негізгі болып табылатын бағыт бойынша тұжырымдамаға қатысты.

Әр циклда зерттеу тұжырымдамасын нақтылау, қазіргі әлемнің өзгеріп отыратын талаптарына байланысты өтеді. Сарапшылар сауаттылықтың жалпы анықтамасына және оны деңгейлерге бөлуге ерекше назар аударады. Жаңа құралдарды әзірлеу де, зерттеу нәтижелерін түсіндіру де сауаттылық ұғымын және оның деңгейлерін анықтаудың дәлдігіне байланысты. Оқу сауаттылығын түсіну қоғамда және мәдениетте болып жатқан өзгерістермен бірге дамитыны жалпыға ортақ. Біз жазбаша ақпараттың саны мен әртүрлілігі артып келе жатқан тез өзгертін әлемде өмір сүріп жатырмыз, адамдар мұндай материалдарды барған сайын күрделене түсетін нысандарда пайдаланады деп күтілуде [2].

PISA-2018 зерттеуі оқу сауаттылығы тұжырымдамасын айтарлықтай қайта қарады. Бұл қазіргі әлемдегі адамдардың өмірінде оқылым қолданылатын контексттің өзгеруін көрсетеді. Тұжырымдаманы қайта қарау оқу сауаттылығының заманауи теорияларына негізделген, оқушылар ақпаратты тұтынатын контексттерді ескереді.

Жеке өсу мен әл-ауқатқа, білім берудегі табысқа, 20 жыл бұрынғы экономикалық және қоғамдық өмірге белсенді қатысуға қажетті сауатты оқу дағдылары бүгінгі талап етілетін дағдылардан ерекшеленеді және 20 жылдан кейін олар одан да өзгертін анық.

Ақпаратты есте сақтау енді білім берудің негізгі мақсаты емес. Білім ұғымының өзі кеңейе түседі. Адамның білім деңгейі мен кәсібі өзіне қажетті білім ауқымын шектеуді тоқтатады: орта кәсіптік немесе жоғары білімі бар маман - екеуінің де жетістігі ақпаратпен өзара әрекеттесу, бөлісу және оны күрделі мәселелерді шешу үшін пайдалану қабілетінде; өзгертін жағдайларға жауап ретінде шығармашылық пен инновацияға бейімделу және қолдану қабілеті; жаңа білімді қалыптастыру және оның әлеуеті мен өнімділігін арттыру үшін қол жетімді технологияларды барынша пайдалану мүмкіндігі [2].

Әр түрлі формада берілген ақпаратты табу, алу, түсіну және түсіндіру қабілеті адамдардың қоғамға толық қатысуы үшін қажет. Оқу сауаттылығы оқушылардың білім беру қызметі барысында басқа пәндік салаларда нәтижелерге қол жеткізудің негізі ғана емес, сонымен қатар ересек өмірдегі әл-ауқаттың алғышарты болып табылады. Осылайша, PISA зерттеуінің оқу сауаттылық деңгейін бағалау тұжырымдамасы оқу дағдыларына назар аударады, соның ішінде оқу сыныбынан тыс жағдайларға байланысты әртүрлі

түрлердің көздерінен ақпаратты табу, таңдау, түсіндіру, біріктіру және бағалау [2].

Байланыс құралдары жаңартылып, қағаздың орнына мәтіндік ақпарат бізге компьютерлер мен смартфондардың экрандары арқылы жиі жететіндіктен, мәтінді ұсынудың құрылымы мен форматы өзгереді. Бұл өз кезегінде оқырмандардан оқу кезінде жаңа танымдық стратегияларды (оқу әрекеттерін) қолдануды талап етеді. Сауатты оқу енді бір мәтінді түсіну қабілетімен анықталмайды. Үздіксіз мәтіндердің, соның ішінде көркем мәтіндердің үзінділерін түсіну және түсіндіру қабілеті құнды болып қала берсе де, сауатты оқу бүгінде бірнеше ақпарат көздерінен тиісті ақпаратты талдауды, синтездеуді, интеграциялауды және түсіндіруді қамтитын ақпаратты өңдеудің күрделі стратегияларын қажет етеді.

Сонымен қатар, қазіргі оқырмандар жаратылыстану және математика сияқты әртүрлі білім салаларындағы ақпаратты пайдалануы керек және көптеген ақпаратты тиімді іздеу, сүзу және ұйымдастыру үшін технологияны қолдана білуі керек. Бұл адамның еңбек нарығына толыққанды қатысуы үшін де, білім берудің келесі сатысында оқуын жалғастыру үшін де, сондай-ақ XXI ғасырда белсенді өмірлік ұстанымы бар әрбір адам үшін қажетті негізгі дағдылар.

PISA зерттеуі оқу сауаттылығының келесі анықтамасын береді: **«Оқу сауаттылығы – бұл адамның мақсатына жету, білімі мен мүмкіндіктерін кеңейту және қоғамға қатысу үшін мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау, олар туралы ойлау және оқумен айналысу қабілеті»** [3].

PISA зерттеуінде оқырмандар мәтінмен жұмыс істеу кезінде қолданатын төрт процесс бар. Олардың үшеуі оқу сауаттылығының алдыңғы тұжырымдамаларында анықталған: «ақпаратты табу», «түсіну» және «бағалау және ұғыну». Төртінші процесс, «еркін оқу», қалған үш процестің негізінде жатыр. Басқа процестерге қарамастан еркін оқуды бағалайтын тапсырмаларды қосу PISA-2018 зерттеуінің жаңалығы болып табылады. 1-кестеде PISA-2015 және PISA-2018 зерттеу тұжырымдамасында процестер (оқу дағдылары) бойынша тапсырмалардың шамамен үлестірілуі көрсетілген [3].

1-кесте. Оқу дағдылары бойынша тапсырмаларды шамамен бөлу [3]

PISA-2015 зерттеуінің тұжырымдамасы	PISA-2018 зерттеуінің тұжырымдамасы		
	Қарапайым мәтін (бір дереккөзден алынған мәтін) 65 %		Күрделі мәтін (көп көзді мәтін) 35 %
Табу және алу (ақпарат) 25 %	Ақпаратты іздеу 25 %	Шолып оқу және табу (ақпарат) 15 %	Сәйкес мәтінді табу және таңдау 10 %
Интеграция және интерпретация 50 %	Түсіну 45 %	Сөзбе-сөз мағынаны түсіну 15 %	Қорытындыларды біріктіру және тұжырымдау

			15 %
1-кестенің жалғасы			
Ұғыну және бағалау 25 %	Бағалау және ұғыну 30 %	Сапа мен сенімділікті бағалау, мазмұны мен формасын ұғыну 20 %	Қайшылықтарды анықтау және жою 10 %

PISA шеңберінде бағаланатын оқу сауаттылығы дағдыларын егжей-тегжейлі қарастырайық (1-сурет), бұл сіздің мектепте оқу сауаттылығын бағалау критерийлерін әзірлеу кезінде негіз бола алады.

1-сурет. PISA шеңберінде бағаланатын оқу сауаттылығы дағдылары

Бұл дағдылар PISA халықаралық салыстырмалы зерттеуінің ресми құжаттарында көрсетілген [3]:

Еркін оқу (беглость чтения). Еркін оқу – ол адамның мәтіннің жалпы мағынасын түсіну үшін сөздерді және мәтінді дәл және ойланбастан түсініп оқу қабілеті ретінде анықталады. Басқаша айтқанда, еркін оқу — бұл оқудың және оқығанды түсінудің қарапайымдылығы мен тиімділігі. Еркін оқу мен түсіну арасында эмпирикалық байланыс бар. Бұл қатынасты түсіндіретін психологиялық механизм - мәтінді оқудың қарапайымдылығы мен тиімділігі мәтінді декодтаудың жоғары дағдыларын, яғни сөздерді сөзсіз тануды және оқуды синтаксистік қабылдауды көрсетеді.

Еркін оқу жоғары деңгейлі түсіну процестері үшін пайдаланылуы мүмкін зейін мен жады ресурстарын босатады. Керісінше, еркін оқудағы әлсіз

дағдылар ресурстарды түсінуден, басылған мәтінді өңдеуге қажетті төменгі деңгейдегі процестерге бұрады, бұл оқуды түсінуде төмен нәтижелерге әкеледі.

Ақпаратты іздеу. Оқырмандар көбінесе мәтіннің қалған бөлігін елемей, белгілі бір ақпаратты іздейді. Цифрлық түрдегі мәтінді оқу кезінде ақпаратты іздеу баспа көздерін оқығаннан басқа дағдыларды қажет етеді. Бүгінгі таңда оқырманға интернеттегі іздеу нәтижелері, бірнеше тіркемелері бар веб-сайттар және әртүрлі навигациялық мүмкіндіктері сияқты жаңа мәтіндік форматтармен жұмыс істеу дағдылары қажет. Қажетті ақпаратты мүмкіндігінше тез табу үшін оқырмандар оның өзектілігі мен сенімділігін тиімді анықтай алуы керек. Бұл егжей-тегжейлі зерттелетін тиісті ақпаратты тапқанға дейін орынсыз ақпаратты өткізіп жіберу арқылы оқу жылдамдығын реттеу мүмкіндігін қамтиды. Сонымен қатар, оқырмандар мәтіннің ұйымдастырылуына назар аударуы керек, мысалы, тақырыптар қай бөлімдерде негізгі ақпарат бар екенін көрсете алады.

PISA зерттеуінде ақпаратты іздеуді пайдаланылған мәтіндер санына байланысты екі когнитивті процеске бөлінеді:

- шолып оқу және ақпаратты табу;
- сәйкес мәтінді табу және таңдау.

Шолып оқу және ақпаратты табу. Тапсырма бірнеше сөздерді, сөз тіркестерін немесе сандық мәндерді табу үшін мәтіннің бір бөлігін жылдам қарауды қарастырады. Мәтіннің жалпы мазмұнын түсінудің қажеті жоқ, өйткені қажетті ақпарат мәтінде сөзбе-сөз берілген.

Сәйкес мәтінді табу және таңдау. Тапсырма бірнеше мәтіннен тұрады. Осылайша, қол жетімді мәтіннің жалпы көлемі оқырмандар өңдей алатын немесе өңдеуі керек көлемнен әлдеқайда көп, бұл цифрлық оқу жағдайына тән. Қажетті ақпаратты табу үшін оқырмандар алдымен осы процеске күрделілік қосатын мәтіннің тиісті бөлігін анықтауы керек. Мұнда мәтіннің қалай ұйымдастырылғаны маңызды рөл атқарады: тақырыптар бар ма, мәтіннің авторы мен жарияланған күні туралы ақпарат, басқа беттерге сілтемелер, мысалы, ақпараттық сұраныстың нәтижелері және т. б.

Ақпаратты түсіну. Түсінуді бағалауға бағытталған тапсырмалар мәтін фрагментінің немесе бірнеше мәтіннің мазмұны туралы түсінік қалыптастыруды қамтиды. Оқырмандар оқылған үзіндіде берілген мағынаны тануы керек. PISA 2018 оқу сауаттылығын зерттеу тұжырымдамасында түсінуге қатысатын екі нақты когнитивті процесс бар: 1) сөзбе-сөз мағынаны түсіну, 2) қорытындыларды біріктіру және тұжырымдау.

Сөзбе-сөз мағынаны түсіну. Оқырмандар сөйлемдерді немесе мәтіннің қысқа үзінділерін тапсырмада берілген шартқа сәйкес келетіндей етіп өз сөзімен жазу керек.

Қорытындыларды біріктіру және тұжырымдау. Интеграция және тұжырымдау тапсырмалары сөзбе-сөз мағынаны бағалауға арналған

тапсырмаларға қарағанда мәтіннің үлкен көлемін қамтиды. Олармен жұмыс әртүрлі бөліктер мен мәтіндер арасында байланыс орнатуды қамтиды. Мәтіндерде қарама-қайшылықтар болуы мүмкін. Мәтін туралы интеграцияланған идеяны қалыптастыру үшін оқырман бір немесе бірнеше мәтіннің негізгі идеясын анықтауы керек. Мысалы, ұзын мәтіннің қысқаша сипаттамасын беру немесе бір немесе бірнеше мәтінге тақырып таңдау.

Бағалау және ұғыну. PISA-2018 оқу сауаттылығын зерттеу тұжырымдамасында анықталған күрделіліктің ең жоғары деңгейі оқылымды «бағалау және ұғыну» болып табылады. Бұл процесс оқылған ақпараттың тура мағынасын түсіну шеңберінен шығуды, оқылған мазмұнын бағалау қабілетінің болуын және ақпаратты ұсынудың қисындылығын қамтиды. Құзыретті оқырмандар оқылған мәтіннің мазмұны мен формасы туралы ойлана алады және ондағы ақпараттың сапасы мен дұрыстығын сыни тұрғыдан бағалай алады деп болжануда.

PISA-2018-де үш когнитивті процесс «бағалау және ұғыну» ретінде жіктеледі:

- сапа мен сенімділікті бағалау;
- мазмұны мен формасын ұғыну;
- қайшылықтарды анықтау және жою.

Сапа мен сенімділікті бағалау. Мәтіндегі ақпараттың сапасы мен сенімділігін бағалау үшін ақпараттың сенімді, өзекті, дәл және бейтарап екендігін анықтау қажет. Сенімділікті анықтау оқырманнан ақпарат көзін бағалауды талап етеді. Кәсіби оқырман автордың құзыретті екендігін және осы мәселе бойынша жеткілікті хабардар екендігін анықтай алады. Оқығанның сапасы мен сенімділігін бағалау оқырманнан мазмұнды авторлық, уақыт және мәтінді құру мақсаты сияқты қосымша ақпаратпен салыстыруды талап етеді.

Мазмұны мен формасын ұғыну. Тапсырмалар мәтіннің сапасы мен стилін, яғни мазмұны мен формасы автордың мақсаты мен көзқарасын қаншалықты жеткілікті түрде білдіретінін бағалауды талап етеді. Тапсырма әртүрлі көзқарастарды, соның ішінде оқырманның білімі мен тәжірибесіне сүйену арқылы салыстыруды қамтиды.

Оқырманның құзыреттілік деңгейі мәтіннің мазмұны мен формасының арақатынасын және олардың автордың мақсаты мен көзқарасын білдіруге қалай ықпал ететінін бағалау мүмкіндігін қамтиды. Ұғыну, мәтінде берілген ақпаратты оқырманның өзіндік тұжырымдамалық және эмпирикалық түсініктерімен байланыстыруды қамтиды. Ұғыну тапсырмалары оқырмандардан оқу процесінде өз тәжірибелерін қолдануды және гипотезалар құруды талап етеді. Мұндай мағынада түсіну әрқашан сауатты оқудың бір бөлігі болды деп болжауға болады, бірақ оның мәні оқырмандар бүгін кездесетін ақпараттың көлемі мен гетерогенділігінің артуымен өсті.

Қарама-қайшылықтарды анықтау және жою. Бұл тапсырмалар әртүрлі мәтіндердегі ақпаратты салыстыруды, олардың және мәтіннің жекелеген бөліктерінің арасындағы қайшылықтарды анықтауды, оларды жою туралы шешім қабылдауды қамтиды. Ол үшін дереккөздердің дұрыстығын, ұсынылған тұжырымдардың логикасы мен дұрыстығын бағалау қажет. Мұндай когнитивті процесс бірнеше көздерден алынған мәтіндермен жұмыс істеу кезінде қолданылады. Бір-біріне қайшы келетін көптеген мәтіндермен бетпе-бет келгенде, оқырмандар қайшылықтарды біліп, оларды шешудің жолдарын табуы керек. Қарама-қайшылықтарды жою үшін оқырмандар қайшылықты мәлімдемелерді олардың көздерімен байланыстыруды, мәлімдемелердің дұрыстығын және дереккөздердің дұрыстығын бағалауды талап етеді.

PISA халықаралық салыстырмалы зерттеуі аясында білім алушылардың оқу сауаттылығы бірнеше деңгей бойынша бағаланады (2-кесте).

2-кесте. PISA зерттеуіндегі оқу сауаттылығы деңгейлерінің сипаттамасы [4]

Деңгей	Баллдардың төменгі шегі	Тапсырмалардың сипаттамасы
6	698	<p>6-деңгейдегі оқырмандар ұзын және абстрактілі мәтіндерді түсіне алады, онда қызығушылық туғызатын ақпарат терең енгізілген және тек тапсырмамен жанама түрде байланысты. Олар көптеген критерийлерді қолдана отырып, көптеген және ықтимал қарама-қайшы көзқарастарды білдіретін ақпаратты салыстыра, сәйкестендіре және біріктіре алады және бұл ақпаратты қалай пайдалануға болатындығын анықтау үшін алыс ақпарат бөліктерінен қорытынды жасай алады.</p> <p>6-деңгейдегі оқырмандар мәтінге қатысты сыртқы критерийлерді қолдана отырып, оның мазмұнына қатысты мәтін дереккөзі туралы терең ой жүгірте алады. Олар әртүрлі мәтіндердегі ақпаратты салыстыра және сәйкестендіре алады, ақпарат көздері, олардың айқын немесе жеке мүдделері туралы қорытындылар, сондай-ақ ақпараттың дұрыстығы туралы басқа нұсқаулар арқылы мәтінаралық сәйкессіздіктер мен қақтығыстарды анықтайды және шеше алады.</p> <p>6-деңгейдегі тапсырмалар, әдетте, оқырманнан мұқият ойластырылған жоспарлар құруды, бірнеше критерийлерді біріктіруді және тапсырма мен мәтінді(дерді) байланыстыруға мүмкіндік беретін қорытындылар жасауды талап етеді. Бұл</p>

		деңгейдегі материалдарға бір немесе бірнеше күрделі және дерексіз мәтіндер кіреді, олар көптеген және мүмкін сәйкес келмейтін көзқарастарды қамтиды. Мақсатты ақпарат мәтіндерге немесе олардың арасында терең енгізілген және бәсекелес ақпаратпен жасырылған мәліметтер түрінде болуы мүмкін.
5	626	<p>5-деңгейдегі оқырмандар ұзын мәтіндерді түсініп, мәтіндегі қандай ақпараттың өзекті екендігі туралы қорытынды жасай алады, тіпті қызығушылық туғызатын ақпаратты оңай елемеуге болса да. Олар мәтіннің кеңейтілген фрагменттерін терең түсінуге негізделген себеп-салдарлық немесе басқа ойлау формаларын орындай алады. Олар сондай-ақ жанама сұрақтарға жауап бере алады, сұрақ пен бірнеше мәтіндер мен дереккөздердің ішінде немесе арасында бөлінген ақпараттың бір немесе бірнеше бөлігі арасындағы байланыс туралы қорытынды жасай алады.</p> <p>Рефлексиялық тапсырмалар белгілі бір ақпаратқа негізделген гипотезаларды әзірлеуді немесе сыни бағалауды қажет етеді. Оқырмандар мазмұн мен мақсат арасындағы, сондай-ақ күрделі немесе дерексіз мәлімдемелерге қатысты факт пен пікір арасындағы айырмашылықты анықтай алады. Олар мазмұнға да, ақпарат көзіне де қатысты айқын немесе жасырын сигналдар негізінде бейтараптық пен біржақтылықты бағалай алады. Олар сондай-ақ мәтінде айтылған тұжырымдардың немесе қорытындылардың дұрыстығына қатысты қорытынды жасай алады.</p> <p>Оқудың барлық аспектілері үшін 5-деңгейдегі тапсырмалар әдетте дерексіз немесе қисынсыз ұғымдармен жұмыс істеуді және мақсатқа жеткенше бірнеше қадамдарды орындауды қамтиды. Сонымен қатар, осы деңгейдегі тапсырмалар оқырманнан бірнеше ұзын мәтіндерді өңдеуді, ақпаратты салыстыру және сәйкестендіру үшін мәтіндер арасында ауысуды талап етуі мүмкін.</p>
4	553	<p>4 деңгейде оқырмандар бір немесе бірнеше мәтіндердегі кеңейтілген үзінділерді түсіне алады. Олар мәтінді тұтастай ескере отырып, мәтін фрагментіндегі тілдің нюанстарының мағынасын түсіндіреді. Басқа интерпретациялық тапсырмаларда оқушылар арнайы категорияларды түсіну мен қолдануды көрсетеді. Олар көзқарастарды салыстыра алады және бірнеше дереккөздерден қорытынды жасай алады.</p> <p>Оқырмандар ақылға қонымды алаңдаушылық болған кезде кіріктірілген ақпараттың бірнеше бөлігін іздей алады, таба алады және біріктіре алады. Олар мақсатты ақпараттың өзектілігін бағалау үшін тапсырма негізінде қорытынды жасай алады. Олар алдыңғы тапсырманың мәнмәтінін есте сақтауды талап ететін тапсырмаларды орындай алады.</p>

		<p>Сонымен қатар, осы деңгейдегі білім алушылар нақты мәлімдемелер мен адамның тақырып бойынша жалпы ұстанымы немесе тұжырымдары арасындағы байланысты бағалай алады. Олар мәтіннің сипаттамалық ерекшеліктеріне (мысалы, тақырыптар мен иллюстрациялар) сүйене отырып, өз ойларын жеткізу үшін авторлар қолданатын стратегиялар туралы ойлана алады. Олар бірнеше мәтіндерде нақты айтылған мәлімдемелерді салыстыра және сәйкестендіре алады және маңызды критерийлер негізінде дереккөздің сенімділігін бағалай алады.</p> <p>4-деңгейдегі мәтіндер көбінесе ұзын және күрделі, ал олардың мазмұны немесе формасы стандартты емес болуы мүмкін. Көптеген тапсырмалар көп мәтінді параметрлерде орналасқан. Мәтіндер мен тапсырмаларда жанама немесе жасырын белгілер бар.</p>
3	480	<p>3-деңгейдегі оқырмандар нақты мазмұн немесе ұйымдастырушылық белгілер болмаған кезде бір немесе бірнеше мәтіндердің тура мағынасын түсіне алады. Оқырмандар мазмұнды біріктіріп, негізгі және күрделі қорытындылар жасай алады. Олар сондай-ақ негізгі идеяны анықтау, қарым-қатынасты түсіну немесе қажетті ақпарат бір бетте ұсынылған кезде сөздің немесе сөз тіркесінің мағынасын түсіндіру үшін мәтіннің бірнеше бөлігін біріктіре алады.</p> <p>Олар жанама белгілерге негізделген ақпаратты іздей алады және көзге көрінбейтін және/немесе алаңдаушылық тудыратын мақсатты ақпаратты таба алады. Кейбір жағдайларда осы деңгейдегі оқырмандар бірнеше критерийлерге негізделген ақпараттың бірнеше бөлігі арасындағы байланысты таниды.</p> <p>3-деңгейдегі оқырмандар мәтіннің бір бөлігі немесе шағын мәтіндер жиынтығы туралы ойлана алады, сонымен қатар бірнеше авторлардың көзқарастарын нақты ақпарат негізінде салыстыра және сәйкестендіре алады. Осы деңгейдегі рефлексиялық тапсырмалар оқырманнан мәтіннің ерекшелігін салыстыруды, түсіндіруді немесе бағалауды талап етуі мүмкін. Кейбір рефлексиялық тапсырмалар оқырмандардан таныс тақырыпқа арналған мәтін бөлігін егжей-тегжейлі түсінуді талап етеді, ал басқалары аз таныс мазмұнды негізгі түсінуді талап етеді.</p> <p>3-деңгейдегі тапсырмалар оқырманнан ақпаратты салыстыру, қарама-қарсы қою немесе санаттау кезінде көптеген ерекшеліктерді ескеруді талап етеді. Қажетті ақпарат көбінесе байқалмайды немесе бәсекелес ақпараттың едәуір бөлігі болуы мүмкін. Осы деңгейге тән мәтіндер басқа кедергілерді қамтуы мүмкін, мысалы, үміттерге қайшы келетін немесе теріс мағынада тұжырымдалған идеялар.</p>

2	407	<p>2-деңгейдегі оқырмандар орташа ұзындықтағы мәтін үзіндісіндегі негізгі ойды анықтай алады. Олар мәтіннің шектеулі бөлігіндегі қатынастарды түсінуі немесе мағынасын түсіндіруі мүмкін, егер ақпарат байқалмаса, негізгі тұжырымдар жасайды және/немесе мәтін(лар) кейбір алаңдататын ақпаратты қамтиды.</p> <p>Олар жиынтықтағы парақты кейде күрделі болса да, таңдай алады және қол жеткізе алады, сонымен қатар көптеген, ішінара жасырын критерийлерге негізделген ақпараттың бір немесе бірнеше бөлігін таба алады.</p> <p>2-деңгейдегі оқырмандар, егер олар анық айтса, жалпы мақсат туралы немесе орташа ұзындықтағы мәтіндердегі нақты бөлшектердің мақсаты туралы ойлана алады. Олар қарапайым визуалды немесе типографиялық ерекшеліктер туралы ойлана алады. Олар мәлімдемелерді салыстыра алады және оларды қолдайтын себептерді қысқа және айқын мәлімдемелер негізінде бағалай алады.</p> <p>2-деңгейдегі тапсырмалар мәтіннің бір ерекшелігіне негізделген салыстыруларды немесе қарама-қайшылықтарды қамтуы мүмкін. Осы деңгейдегі типтік рефлексиялық тапсырмалар оқырмандардан жеке тәжірибе мен қарым-қатынасқа сүйене отырып, мәтін мен сыртқы білім арасында салыстыру немесе бірнеше байланыстар жасауды талап етеді.</p>
1a	335	<p>1А деңгейіндегі оқырмандар сөйлемдердің немесе қысқа үзінділердің тура мағынасын түсіне алады. Осы деңгейдегі оқырмандар сонымен қатар таныс тақырыптағы мәтін үзіндісіндегі автордың негізгі тақырыбын немесе мақсатын тани алады және ақпараттың бірнеше іргелес бөліктері арасында немесе берілген ақпарат пен өздерінің бұрынғы білімдері арасында қарапайым байланыс орната алады.</p> <p>Олар қарапайым кеңестерге негізделген шағын жиынтықтан сәйкес бетті таңдай алады және қысқа мәтіндерден ақпараттың бір немесе бірнеше тәуелсіз бөліктерін таба алады.</p> <p>1 А деңгейіндегі оқырмандар ақпараттың жалпы мақсаты мен салыстырмалы маңыздылығы туралы ойлана алады (мысалы, негізгі идея немесе маңызды емес мәліметтер) қарапайым мәтіндерде айқын белгілерді қамтиды.</p> <p>Осы деңгейдегі тапсырмалардың көпшілігінде не істеу керек, оны қалай жасау керек және оқырмандар мәтіннің қай жеріне назар аударуы керек екендігі туралы нақты кеңестер бар.</p>
1b	262	<p>1b деңгейіндегі оқырмандар қарапайым сөйлемдердің тура мағынасын бағалай алады. Олар сондай-ақ сұрақтағы және/немесе мәтіндегі көршілес ақпарат бөліктері арасында қарапайым байланыстар орнату арқылы мәтіндердің тура мағынасын түсіндіре алады.</p> <p>Осы деңгейдегі оқырмандар бір сөйлемде, қысқа мәтінде немесе қарапайым тізімде көрінетін, анық көрсетілген</p>

		<p>ақпараттың жеке бөлігін сканерлеп, таба алады. Олар нақты сигналдар болған кезде қарапайым кеңестерге негізделген шағын жиынтықтан тиісті бетке қол жеткізе алады.</p> <p>1b деңгейіндегі тапсырмалар оқырмандарды тапсырмада және мәтінде тиісті факторларды ескеруге итермелейді. Бұл деңгейдегі мәтіндер қысқа және әдетте оқырманға қолдау көрсетеді, мысалы, ақпаратты, суреттерді немесе таныс белгілерді қайталау арқылы. Ең аз бәсекелес ақпарат.</p>
1c	189	<p>1c деңгейіндегі оқырмандар қысқа, синтаксистік қарапайым сөйлемдердің мағынасын сөзбе-сөз деңгейде түсініп, растай алады және шектеулі уақыт ішінде нақты және қарапайым мақсатпен оқи алады.</p> <p>Бұл деңгейдегі тапсырмалар қарапайым сөздік қорын және синтаксистік құрылымдарды қамтиды.</p>

Бұл деңгейлерге бөлу оқушылардың оқу дағдыларын бағалауға ғана емес, сонымен қатар оқу сауаттылығын арттыру үшін қандай дағдылар мен қабілеттерді дамыту керектігін түсінуге мүмкіндік береді.

PISA 2022 халықаралық салыстырмалы зерттеуі аясында білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеуде қандай өзгерістер болды?

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (бұдан әрі-ЭЫДҰ) деректері бойынша оқу сауаттылығына қойылатын талаптар, 2022 жылдағыдай, бұрынғы және жаңа бағалау критерийлерін өздеріне біріктірді.

PISA-ның оқу сауаттылығын бағалау жүйесі PISA-2022-дегі негізгі бағалау саласы болған кезде соңғы маңызды жаңартулардан өтті. Онда 2009 және 2015 жылдардағы PISA оқу сауаттылығының шеңбері (бағалау критерийлері) сақталды, олар 2018 және 2022 жылдардағы PISA үшін әлі де өзекті болды [5].

Алайда, PISA-2022 үшін жүйе келесі жолдармен кеңейтіліп, қайта қаралды [5]:

– **оқу сауаттылығын бағалау шеңбері дәстүрлі мағынадағы оқуды соңғы онжылдықтарда пайда болған және әлі пайда болып жатқан цифрлық құрылғылар мен цифрлық мәтіндердің таралуына байланысты жаңа оқу формаларын толығымен біріктірді.**

– **оқу сауаттылығын бағалау шеңберіне негізгі оқу процестеріне қатысатын дағдылар кіреді.** Бұл дағдылар, мысалы, **еркін оқу, сөзбе-сөз аударма, сөйлемдерді бір-бірімен байланыстыру, орталық тақырыптарды бөліп көрсету және белгілі бір мақсаттар үшін күрделі немесе бірнеше мәтіндерді өңдеудің маңызды дағдылары болып табылатын қорытындылар құру.** Егер оқушылар жоғары деңгейлі мәтінді өңдеу функцияларын орындай алмаса, сәтсіздік осы негізгі дағдыларды меңгерудегі қиындықтардан

туындағанын білу маңызды, себебі сол оқушыларға тиісті қолдау көрсету қажет болады.

– **оқу сауаттылығын бағалау шеңбері мәтіннің дұрыстығын бағалау, ақпаратты іздеу, бірнеше дереккөздерден оқу және әртүрлі көздерден ақпаратты біріктіру/синтездеу сияқты оқу процестерін қосып, пәндік саланы ұйымдастыру тұрғысын қайта қарады.** Қайта қаралған нұсқада нәтижелерге қол жеткізу тенденцияларын өлшеу үшін алдыңғы жүйелермен байланысты қамтамасыз ете отырып, әртүрлі конструкциялардың жаһандық маңыздылығын көрсету үшін әртүрлі оқу процестерінің маңыздылығы қайта бөлінеді.

Қайта қарау барысында жаңа технологиялық мүмкіндіктер мен баспаға қатысты сценарийлерді қолдану және цифрлық мәтін бүкіл әлемдегі мәтіндердің қазіргі қолданылуына сәйкес оқылымды неғұрлым сенімді бағалауға қол жеткізу үшін қалай қолданылатыны қарастырылды.

PISA 2022 халықаралық салыстырмалы зерттеуінің бөлігі ретінде **оқу сауаттылығы оқушылардың өз мақсаттарына жету үшін мәтінді түсіну, пайдалану, бағалау, ойлау және өзара әрекеттесу қабілеті ретінде анықталады.**

PISA 2022 оқушылардың оқу үлгерімін әртүрлі аспектілерді қамтитын сұрақтар арқылы бағалайды [5]:

- Процестер (аспектілер): оқушылар ең қарапайым оқу дағдылары бойынша бағаланбайды, өйткені 15 жастағы оқушылардың көпшілігі оларды меңгереді деп болжанады. Керісінше, білім алушылар келесі дағдыларды көрсетеді деп күтілуде:

- ақпаратты іздеу дағдылары, оған қол жетімділікті де, мәтіннің үзіндісіндегі ақпаратты алуды да, сәйкес мәтінді іздеу мен таңдауды да қамтиды;

- мәтінді түсіну, соның ішінде мәтіннің тура мағынасы туралы түсінік алу және мәтіннің интеграцияланған көрінісін құру;

- мәтінді бағалау және оған ой жүгірту, оның сапасы мен сенімділігін бағалауды да, мазмұны мен формасы туралы ойлауды да қамтиды.

- Мәтін форматтары: PISA 2022 әртүрлі мәтін пішімдерін пайдаланады, мысалы:

- бір және бірнеше көздерден алынған мәтіндер;

- статикалық және динамикалық мәтіндер;

- үздіксіз мәтіндер (сөйлемдер мен абзацтарда ұйымдастырылған);

- үздіксіз мәтіндер (мысалы, тізімдер, пішіндер, графиктер немесе диаграммалар); және аралас мәтіндер.

- Жағдайлар: олар мәтін жасалған пайдалану арқылы анықталады.

Мысалы:

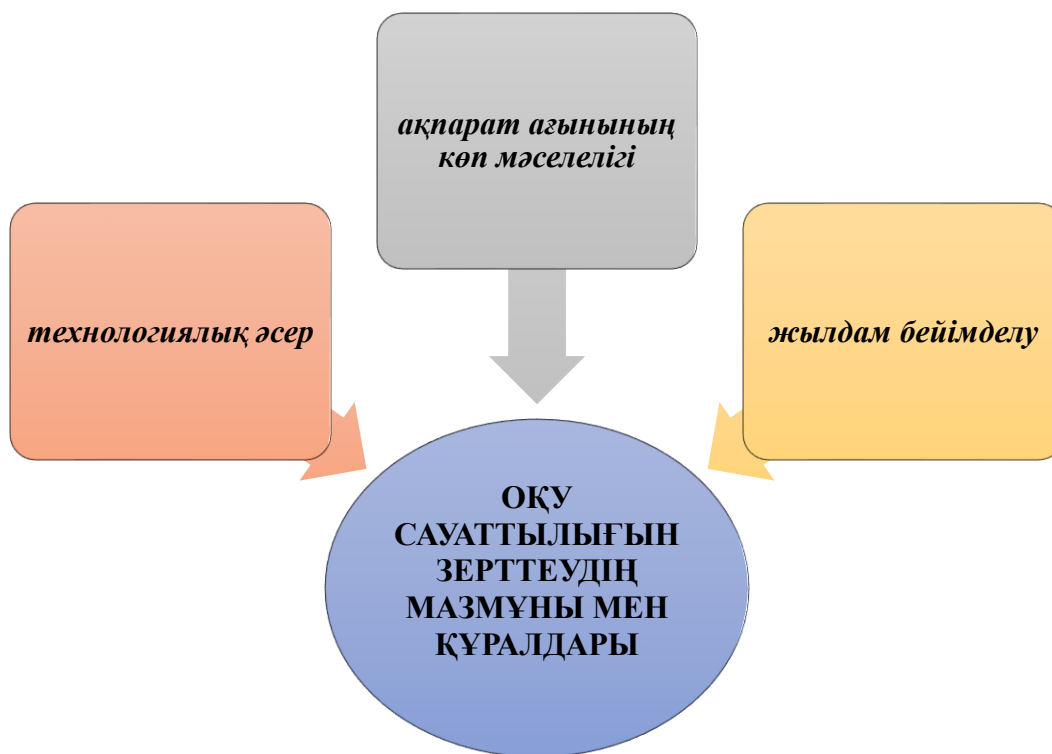
- роман, жеке хат немесе өмірбаян адамдардың жеке пайдалануы үшін жазылған;

- ресми құжаттар немесе хабарландырулар қоғамдық пайдалануға арналған;

- нұсқаулық немесе есеп кәсіби қолдануға арналған;
- оқулық немесе жұмыс кітабы білім беруге арналған.

Кейбір оқушылар оқу жағдайларының бір түрін екіншісіне қарағанда жақсы басқара алатындықтан, тестке бірқатар оқу жағдайлары енгізілген.

Осылайша, PISA шеңберінде өткізілетін білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеудің ерекшеліктерін талдаудан білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеудің мазмұны мен құралдарына қойылатын талаптарды айқындайтын сын-қатерлерді (2-сурет) бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

2-сурет. Білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеудің мазмұны мен құралдарына қойылатын талаптарды айқындайтын сын-қатерлер

Технологиялық әсер. Ақпаратты оқу мен беру сипатына технологиялық әсер ету қазіргі қоғамға және ақпаратты қабылдау мен бөлісу тәсілдеріне үлкен әсер етті. Міне, осы әсердің егжей-тегжейлі сипаттамасы:

1. Ақпаратқа қол жеткізу: Интернет пен электрондық ресурстардың дамуымен ақпаратқа қол жеткізу әлдеқайда оңай болды. Электрондық кітаптар, онлайн журналдар, блогтар және веб-сайттар шынайы уақытта мәтіндік ақпараттың үлкен көлеміне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл ақпаратты іздеу және алу тәсілін өзгертті.

2. Электрондық оқу құрылғылары: электрондық кітаптар мен оқу құрылғылары (мысалы, Kindle) оқу тәсілін өзгертті. Олар жүздеген кітаптарды бір құрылғыда сақтауға және оларды сандық түрде оқуға мүмкіндік береді. Бұл

әдебиетке қол жеткізуді жеңілдетеді және кез келген жерде және кез келген уақытта оқуға мүмкіндік береді.

3. Аудиокітаптар мен подкасттар: технологиялық прогресс аудиокітаптар мен подкасттардың танымал болуына әкелді. Бұл мәтіндерді оқудың орнына кітаптар мен ақпаратты тыңдауға мүмкіндік беретін «оқудың» балама әдісін ұсынады. Бұл әсіресе адам қозғалыста болған жағдайда ыңғайлы.

4. Әлеуметтік желілер мен микроблогтар: Facebook, Twitter және Instagram сияқты әлеуметтік медиа платформалар ақпарат алмасу тәсілін өзгертті. Адамдар өздерінің мазмұнын жасау кезінде қысқа хабарламалармен, фотосуреттермен және бейнелермен бөліседі. Бұл сонымен қатар ақпаратты қабылдау тәсіліне және мәтіндердің қысқалығына әсер етті.

5. Интерактивтілік және мультимедиа: заманауи технологиялар бейне, аудио, анимация және интерактивті графика сияқты мультимедиялық элементтері бар интерактивті мәтіндерді жасауға мүмкіндік береді. Бұл оқуды қызықты етеді және ақпаратты жақсы түсінуге және есте сақтауға мүмкіндік береді.

6. Алгоритмдер және жекелендіру: көптеген онлайн платформалар мен қосымшалар мазмұнды жекелендіру үшін алгоритмдерді пайдаланады. Бұл дегеніміз, біз көріп отырған ақпарат біздің қызығушылықтарымыз бен қалауларымызға бейімделуі мүмкін, бұл мәтіндермен қарым-қатынас жасау тәсілін өзгертеді.

7. Оқыту және білім беру тәсілдеріндегі өзгерістер: білім беру саласында технологиялық әсер онлайн курстардың, қашықтықтан оқытудың және электрондық оқу материалдарының дамуына әкелді. Бұл білім алушылардың оқу мәтіндерімен оқу және өзара әрекеттесу тәсілін өзгертті.

8. Ақпаратты беру жылдамдығының жоғарылауы: технология ақпаратты бірден жіберуге мүмкіндік береді. Хабарламалар, жаңалықтар мен жаңартулар шынайы уақыт режимінде қол жетімді болады, бұл ақпаратпен үнемі байланыста болу сезімін тудырады.

Осылайша, технологиялық әсер ақпаратты оқу және беру тәсілдерін айтарлықтай өзгертті. Бұл білім алуға және бөлісуге жаңа мүмкіндіктер берді, сонымен қатар ақпаратты сүзуге, зейінді сақтауға және цифрлық дәуірде сыни тұрғыдан ойлауға байланысты қиындықтар туғызды.

Ақпарат ағынының көп мәселелігі. Ақпарат ағынының көп мәселелігі (немесе ақпараттық көп мәселелік) қазіргі білім алушылардың немесе адамдардың бір уақытта бірнеше түрлі ақпарат көздерімен немесе тапсырмалармен өңдеу және өзара әрекеттесу қабілетін білдіреді. Бұл құбылыс қазіргі ақпараттық қоғамда кең таралды, онда көптеген ақпарат көздеріне қол жетімділік нормаға айналды. Мұнда ақпарат ағынының көп мәселелігінің толық сипаттамасы берілген:

1. Көптеген ақпарат көздері: қазіргі білім алушылар әртүрлі ақпарат көздеріне, соның ішінде оқулықтарға, мақалаларға, бейне оқулықтарға, әлеуметтік желілерге, мессенджерлерге, поштаға, веб-сайттарға, қосымшаларға және т.б. қол жеткізе алады. Бұл ақпарат көздерінде әртүрлі

ақпарат түрлері болуы мүмкін, соның ішінде мәтін, суреттер, аудио және бейне.

2. Параллельді өңдеу: оқушылар көбінесе бір уақытта бірнеше тапсырманы орындайды. Мысалы, олар бір уақытта оқулықты оқып, компьютерде жазбалар жазып, әлеуметтік медианы тексере алады. Бұл ақпаратты өңдеу және тапсырмалар арасында ауысу мүмкіндігін қажет етеді.

3. Зейін мен шоғырланудың төмендеуі: дегенмен, ақпарат ағынының көп тапсырмасы зейін мен шоғырланудың деңгейін төмендетуі мүмкін. Тапсырмалар арасында үнемі ауысу бір тапсырмаға терең енуді немесе ақпаратты игеруді қиындатуы мүмкін.

4. Күйзеліс және шаршау: көптеген ақпарат ағындарын басқару қиын және күйзелісті болуы мүмкін. Көптеген ақпарат көздерін үнемі қадағалап отыру қажеттілігі шаршау мен шамадан тыс жүктемеге әкелуі мүмкін.

5. Басымдық анықтау қажеттілігі: ақпараттық ағынның көп мәселелігі оқушылардан басымдықтарды анықтау және қазіргі уақытта қандай міндеттер мен ақпарат көздері маңызды екенін таңдау мүмкіндігін талап етеді.

6. Аралас нәтиже: ақпарат ағынының көп мәселелігінің тиімділігі аралас болуы мүмкін. Тапсырмаға және жеке дағдыларға байланысты кейбір адамдар көп тапсырманы жақсы орындай алады, ал басқалары үшін бұл қиын болуы мүмкін.

7. Басқару дағдыларын оқыту қажеттілігі: ақпараттық ағынның көп мәселелігін тиімді пайдалану үшін білім алушыларға уақытты басқару, тапсырмаларды ұйымдастыру және зейінді шоғырландыру дағдыларын үйрету қажет болуы мүмкін.

Ақпараттық ағынның көп мәселелігі қазіргі өмірдің ажырамас бөлігіне айналғанын және ақпарат пен міндеттерді басқарудың тиісті дағдыларын дамыту қазіргі ақпараттық қоғамда сәтті жұмыс істеуі үшін маңызды болуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Жылдам бейімделу. Мектеп білім алушылары өзгермелі контекстке тез бейімделіп, тез үйренуі керек. Жылдам бейімделу - бұл мектеп білім алушыларының өзгеретін жағдайларға тиімді бейімделу және жаңа және болжанбайтын жағдайларда білім алу қабілеті. Бұл маңызды дағды, әсіресе қазіргі әлемде, ол үнемі өзгеріп отырады және оқушылардан икемділік пен жылдам оқуды талап етеді. Міне, білім беру контекстіндегі жылдам бейімделудің егжей-тегжейлі сипаттамасы:

1. Ойлаудың икемділігі: жылдам бейімделу ойлаудың икемділігін қажет етеді. Білім алушылар жаңа жағдайларға байланысты оқу және есептерді шешу тәсілдерін өзгерте алуы керек. Бұл оқыту әдістерін, оқу стратегияларын және жұмыс жоспарларын қайта қарауды қамтуы мүмкін.

2. Жылдам оқуға қабілеттілік: тиімді бейімделу жылдам оқу қабілетін қамтиды. Оқушылар жаңа білім мен дағдыларды тез үйренуге дайын болуы керек, әсіресе жаңа пәндермен немесе тақырыптармен бетпе-бет келгенде.

3. Онлайн оқытуға бейімделу: онлайн білім берудің пайда болуымен оқытудың жаңа форматтарына жылдам бейімделу өзекті болды. Білім

алушылар оқыту үшін виртуалды оқу платформаларын, бейнеконференцияларды және басқа технологияларды пайдалануға дайын болуы керек.

4. Сыни ойлауды дамыту: сыни тұрғыдан ойлау білім алушыларға ақпаратты талдауға, мәселелерді анықтауға және шешімдерді әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл дағды ақпаратты қабылдау және оны жаңа контексте қолдану қажет болған кезде тез бейімделу кезінде өте маңызды.

5. Уақытты басқару: уақытты тиімді басқара білу білім алушылардың тез бейімделуіне көмектеседі. Бұған басымдықтарды белгілеу, алдымен не істеу керектігін анықтау және уақытты оны оқыту үшін барынша тиімді пайдалану үшін ұйымдастыру мүмкіндігі кіреді.

6. Білім беру институттарының қолдауы: мектептер мен оқу орындары ресурстарға қол жетімділікті қамтамасыз ету, мұғалімдерді қолдау және оқу дағдыларын дамытуға көмектесу арқылы жылдам бейімделуге ықпал ете алады.

7. Өзін-өзі ынталандыру: өзгеру жағдайында өзін-өзі ынталандыруға және жоғары мотивация деңгейін сақтауға қабілетті білім алушылар жылдам бейімделуді жақсырақ меңгере алады.

8. Ынтымақтастық қабілеті: кейбір жағдайларда жылдам бейімделу ортақ мақсаттарға жету және білім мен тәжірибе алмасу үшін басқа білім алушылармен немесе әріптестермен ынтымақтастық мүмкіндігін қамтуы мүмкін.

Жалпы, білім беру контекстіндегі жылдам бейімделу икемділікті, жылдам үйренуді және өзгеруге дайын болуды талап етеді. Бұл дағды қазіргі әлемде өте құнды болуы мүмкін, мұнда оқыту мен жұмыс жаңа қиындықтар мен мүмкіндіктерге үнемі бейімделуді қажет етуі мүмкін.

Оқу сауаттылығын дамытудың маңыздылығын асыра бағалау қиын және бұл келесі аспектілерге байланысты:

Білім: оқу сауаттылығы білім берудің негізі болып табылады. Осы құзыреттілікке ие білім алушылар мектепте және университетте тиімді оқи алады, сонымен қатар ақпарат пен білімді өз бетінше іздей алады.

Кәсіби даму: өте тез өзгертін және жаңаратын ақпараттың көптігімен сипатталатын қазіргі әлемде оқу сауаттылығы кәсіби жетістікке жетудің негізгі дағдысына айналады. Мәтіндерді тез және дәл талдай алатын адамдар әртүрлі қызмет салаларында сәтті болады.

Азаматтық ұстаным: оқу сауаттылығы аясында қалыптасқан ақпаратқа сыни көзқарас азаматтық белсенділікті дамытуға көмектеседі. Ақпаратқа сыни көзқарасы бар адамдар саяси және әлеуметтік оқиғаларды талдауға, негізделген шешімдер қабылдауға және азаматтық өмірге қатысуға қабілетті.

Жеке даму: оқу білімнің байытылуына да, қиялдың, эмпатияның және ойлау мәдениетінің дамуына да ықпал етеді, бұл білім алушылардың жеке өсуі мен өзін-өзі дамытуы үшін өте маңызды.

Оқу сауаттылығы - бұл тек оқу қабілеті ғана емес, сонымен қатар мәтіндік ақпаратты түсіну, түсіндіру, талдау және сыни тұрғыдан бағалау

мүмкіндігі. Қазіргі білім беруде мәтіндерді игеруге ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың әртүрлі форматтағы ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға баса назар аударылады. Бұл тарауда білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін бағалаудың әртүрлі тұрғыларын қарастырамыз.

Осылайша, білім алушылардың оқу сауаттылығын дамыту білім беру мекемелері мен жалпы қоғамның маңызды міндеті болып табылады.

Білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау ерекшеліктерін қарастырайық (3-сурет).

3-сурет. Білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау ерекшеліктері

Оқу сауаттылығының көп қырлылығы оқу сауаттылығының деңгейін дұрыс бағалау үшін осы дағдылардың әртүрлі аспектілерін ескеру қажеттігін ескертеді: мәтінді түсіну, аналитикалық қабілеттер, сыни ойлау, әртүрлі ақпарат көздерімен өзара әрекеттесу мүмкіндігі.

Жеке тұрғы. Білім алушылардың оқу сауаттылығы саласындағы қажеттіліктерін диагностикалау және анықтау тиімді білім беру процесінің маңызды аспектілері болып табылады. Білім алушының жеке қажеттіліктеріне бағытталған тұрғы оның шеберлік деңгейін терең түсінуді, сондай-ақ қосымша қолдауды қажет ететін салаларды түсінуді қамтиды.

Сондықтан бұл тұрғы әрбір оқушының бірегей екенін және олардың ақпаратты қабылдау мен өңдеудің өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін екенін көрсетеді. Мұғалімдер осы ерекшеліктерді ескеру үшін әртүрлі құралдарды қолдануы керек және білім алушыларға оқу сауаттылығын дамыту бойынша жеке жұмыс бойынша ұсыныстар беруі керек.

Мұғалім әртүрлі әдістер мен құралдарды қолдана отырып, білім алушының мәтінді қалай қабылдайтыны, талдайтыны және түсіндіретіні туралы объективті мәліметтер ала алады. Бұл сыныптағы жалпы трендтерді де, әр білім алушының жеке ерекшеліктерін де анықтауға мүмкіндік береді.

Әр білім алушының өзіндік ерекше күшті жақтары бар, оларды әрі қарай оқудың бастапқы нүктесі ретінде пайдалануға болады. Осы күшті жақтарын біле отырып, мұғалім оқушыны оның прогресі мен жетістіктеріне баса назар аудара отырып ынталандыра алады.

Сондай-ақ, білім алушы қиындықтарға тап болатын аймақтарды анықтау маңызды. Бұл күрделі мәтіндерді түсінуге, ақпаратты сыни тұрғыдан талдауға немесе оқу сауаттылығының басқа аспектілеріне байланысты болуы мүмкін.

Білім алушының жеке қажеттіліктерін түсіну мұғалімге оқу материалдарын, әдістемелері мен тапсырмаларын берілген білім алушы үшін ең маңызды және тиімді болатындай етіп бейімдеуге мүмкіндік береді.

Диагностикалық мәліметтерге сүйене отырып, мұғалім білім алушының ұзақ мерзімді білім беру траекториясын жоспарлау арқылы болашақта қандай тақырыптар немесе дағдылар қосымша назар аударуды қажет ететінін болжай алады.

Өзінің күшті жақтары мен даму бағыттарын біле отырып, білім алушы оқу процесінің белсенді қатысушысы бола алады, өзі үшін мақсаттар қояды және оларға жетуге ұмтылады.

Тұтастай алғанда, қажеттіліктерді диагностикалау және анықтау әрбір білім алушы өзін сенімді, ынталы сезінетін және оның дамуы үшін нақты перспективаларды көретін білім беру ортасын құруда шешуші рөл атқарады.

Жүйелілік. Жүйелілік оқу сауаттылығын бағалау эпизодтық емес, оқытудың әртүрлі кезеңдерінде жүйелі түрде жүргізілуі керек деп болжайды. Тек осылай ғана білім алушының даму динамикасын қадағалап, оқу процесін оның қажеттіліктеріне сәйкес реттеуге болады.

Әр түрлі әдістерді қолдану. Бұл тұрғы аясында тестілеуден бастап бақылауға дейін, жазбаша жұмыстарды талдаудан ауызша жауаптарға дейін әртүрлі әдістерді біріктіру қажеттілігі қарастырылады - әртүрлі әдістерді қолдану білім алушының оқу сауаттылығының деңгейі туралы неғұрлым толық және объективті түсінік алуға мүмкіндік береді.

Оқу процесіне интеграция. Интеграция бағалауды жалпы оқу үдерісінен ажыратпауды көздейді. Ол білім алушыларды оқу дағдыларын үздіксіз дамытуға ынталандыру үшін оған біріктірілуі керек.

Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін бағалау тұрғылары білім алушылардың мәтіндік ақпаратты қабылдау, түсіну, талдау және бағалау қабілеттерін көп қырлы және көп деңгейлі зерттеу болып

табылады. Әр түрлі әдістер мен тәсілдерді талдай отырып, келесі жалпылау мен қорытынды жасауға болады:

1. *Әдістердің әртүрлілігі.* Оқу сауаттылығын бағалаудың көптеген әдістері бар, олардың әрқайсысы оқудың белгілі бір аспектілеріне бағытталған — мәтінді негізгі түсінуден бастап күрделі сыни талдау дағдыларына дейін.

2. *Кешенді тұрғы.* Білім алушының оқу сауаттылық деңгейін толық түсіну үшін бір тест немесе әдіс жеткіліксіз. Бағалаудың сапалық және сандық әдістерін қамтитын кешенді тұрғы қажет.

3. *Әлеуметтік-мәдени контекст.* Оқу сауаттылығын бағалау кезінде білім алушылардың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері мен фонын ескеру қажет, өйткені бұл олардың мәтінді қабылдауы мен түсіндіруіне әсер етуі мүмкін.

4. *Динамикалық бағалау.* Оқу сауаттылығы - бұл адамның бүкіл өмірінде дамып, өзгеруі мүмкін динамикалық құбылыс. Сондықтан үнемі тестілеу мен бағалау прогресті бақылау және қосымша жұмыс үшін аймақтарды анықтау үшін маңызды.

5. *Әдістердің бейімделуі.* Технологияның қарқынды дамуына және мәтінмен өзара әрекеттесу тәсілдерінің өзгеруіне байланысты (мысалы, цифрлық оқу) осы жаңалықтарды ескеретін бейімделу әдістері қажет.

6. *Мұғалімнің рөлі.* Мұғалім білім алушылардың сауаттылық деңгейін бағалауда ғана емес, сонымен қатар нәтижелерді түсіндіруде, оқыту стратегияларын таңдауда және оқу дағдыларын дамыту үшін қолдау ортасын құруда шешуші рөл атқарады.

Қорытындылай келе, оқу сауаттылығын бағалауға дұрыс таңдалған және қолданылған тұрғы мұғалімдердің өз білім алушыларының қажеттіліктері мен қабілеттерін тереңірек түсінуіне ықпал етеді деп айтуға болады. Бұл өз кезегінде сапалы оқу дағдыларын дамытуға ықпал ететін тиімдірек оқыту стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.

2. Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу құралдары

Оқу сауаттылығы - табысты әлеуметтену, білім беруді жалғастыру және кәсіби қызмет үшін қажетті ХХІ ғасырдың маңызды құзыреттерінің бірі.

Білім алушыларда осы сауаттылықтың қалыптасу деңгейін дұрыс бағалау алынған деректердің объективтілігін, сенімділігін және өзектілігін қамтамасыз ете алатын мұқият іріктелген және бейімделген құралдарды талап етеді.

«Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу құралдары» бөлімінде біз осы мақсаттар үшін қолданылатын әдістемелік тұрғылар мен практикалық құралдардың алуан түрлілігін қарастырамыз. Біздің ұсыныстарымыз бен сипаттамаларымыз білім беру саласындағы мамандарға білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктерін, сондай-ақ білім беру бағдарламасының ерекшеліктерін ескере отырып, білім алушылардың әртүрлі топтарымен жұмыс істеу үшін ең қолайлы және тиімді құралдарды таңдауға көмектеседі.

Білім алушылардың оқу сауаттылығының мәні олардың әртүрлі күрделілік деңгейіндегі мәтіндермен тиімді қарым-қатынас жасау, оларды талдау және бағалау қабілетінде жатыр. Оқу сауаттылығының құрылымына бірнеше негізгі дағдылар кіреді (3-кесте).

3-кесте. Оқу сауаттылығының құрылымы

Дағдылар	Сипаттамалары
Мәтінді декодтау дағдылары	Білім алушылардың әріптерді, сөздерді және сөйлемдерді тану және оларды тиісті дыбыстар мен мағыналармен байланыстыру қабілетін сипаттайтын оқу сауаттылығының негізі
Мәтінді түсіну	Білім алушылардың мәтіннің мағынасын, оның ішінде негізгі идеяларды, түсінітемелерін, автордың мақсаттарын, мәтіннің мәні мен құрылымын түсіндіру шеберлігі
Сыни тұрғыдан ойлау	Ақпаратты талдау, дәйектер мен дәлелдерді анықтау, дереккөздердің беріктілігі мен сенімділігін бағалау және фактілерді пікірлерден ажырату мүмкіндігі

Сөздік қорын дамыту	Оқу сөздік қорын кеңейтуге ықпал етеді, бұл өз кезегінде білім алушылардың тілдік дағдыларын жақсартады
Ақпаратты синтездеу және интеграциялау қабілеті	Ақпаратты әртүрлі көздерден байланыстыра білу және оны өз білімі мен түсінігіне біріктіру

Оқу сауаттылығын зерттеу - бұл оқу қабілетінің өлшемі ғана емес, сонымен қатар білім алушының мәтіндерді әртүрлі контексте қабылдау, түсіну және пайдалану қабілетін терең талдау. Бұл әсіресе функционалды сауаттылыққа және тез өзгеретін әлемге бейімделуге бағытталған заманауи білім беру кеңістігінде өте маңызды.

Оқу сауаттылығын зерттеу - бұл әртүрлі әдістер мен құралдарды қолданатын көп қырлы процесс. Нақты әдісті таңдау бағалау мақсаттарына, білім алушылардың жасына, қол жетімді ресурстарға және басқа факторларға байланысты. Ең бастысы - тек бағалау ғана емес, сонымен қатар білім алушыларды мәтінді оқу және талдау дағдыларын одан әрі дамытуға және жетілдіруге ынталандыру.

Оқу сауаттылығын зерттеу жан-жақты болуы керек екенін есте ұстаған жөн. Ол тек грамматика мен лексиканы білуді ғана емес, сонымен қатар талдау, сыни ойлау қабілетін, сонымен қатар оқу мен әдеби іс-әрекетке деген қызығушылықты ескеруі керек.

Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оқу сауаттылығын бағалаудың әртүрлі әдістері бар (4-кесте).

4-кесте. Оқу сауаттылығын бағалау әдістері

Тестілеу	<p>Оқу сауаттылығын өлшеудің дәстүрлі әдісі. Тесттер мәтінді түсінуді, лексика мен грамматиканы білуді, мәтінді талдау және түсіндіру қабілетін тексере алады.</p> <p>Мәтінді түсіну деңгейін автоматтандырылған тексеру үшін заманауи технологияларды қолдану мектептің өзекті міндеті болып табылады. Қазіргі мектепте электронды тесттер мен квиздерді қолдануға болады. Сондай-ақ, білім алушылар үшін қызықты және пайдалы болады веб-портфолио және блогтар, бұл білім алушылардың мәтіндермен жұмысын көрсету және талдау үшін сандық платформаларды пайдалануға мүмкіндік береді.</p>
----------	---

Кітаптарға пікірлер мен рецензияларды талдау	Білім алушының оқылған материалды талдау және түсіндіру қабілетін өлшеу әдісі
Бақылау және рецензиялар	Мұғалімге білім алушының оқуын бақылауға және оның мәтінді түсінуін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әдістері. Мұғалім білім алушыдан оқыған кітабына шолу сұрай алады.
Әдеби портреттерді талдау	Мұғалімге білім алушының шығармадағы кейіпкерлер туралы түсінігін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әдісі
Ауызша сауалнамалар мен сұхбаттар	Мәтінді түсіну тереңдігін және оны ауызша жеткізу қабілетін тексеру әдісі
Портфолио	Оқу сауаттылығын зерттеу үшін қолдануға болатын білім алушының шығармалар жинағы. Портфолиода білім алушы белгілі бір уақыт ішінде талдаған әртүрлі мәтіндер ұсынылған. Портфолиоға оқылған кітаптарға шолулар, сыни мақалалар, эсселер және басқа жұмыстар кіруі мүмкін. Портфолио білім алушының үлгерімін көрсетеді. Уақыт өте келе оқу сауаттылығы дағдыларының дамуын көрсетеді.
Жобалау әдісі	Зерттеу және топтық жобалар. Зерттеу жобалары зерттеу жобаларын құру арқылы мәтіндік ақпаратты түсіну және талдау деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Жобалау жұмыстары - бұл білім алушыдан мәтінге шығармашылық көзқарасты талап ететін тапсырмалар. Мұндай тапсырмалар кітап шолуларын, әдеби талдауларды немесе мәтіннің шығармашылық интерпретацияларын құруды қамтуы мүмкін.
Өзін-өзі бағалау және серіктестік бағалау	Білім алушыға өз дағдыларын бағалауға және құрдастарынан кері байланыс алуға мүмкіндік беретін бағалау әдістері. Рефлексия – білім алушыларды оқу және талдау дағдыларын өз бетінше бағалауға ынталандыру және құрдастарының кері байланысы - берілген критерийлер бойынша сыныптастарынан баға алу.

Оқу сауаттылығы контекстінде бағалау әдістерін біріздендіру бағалау процедуралары мен критерийлерін стандарттауды қамтамасыз ететін бірыңғай әдіснамалық принциптерді енгізуді қамтиды. Бұл әсіресе білім алушылардың білімі мен дағдыларын сапалы және салыстырмалы бағалауға баса назар аударылатын заманауи білім беру кеңістігінде өте маңызды. Бағалау әдістерін біріздендіру мыналарды қамтиды:

Нәтижелердің салыстырылуын қамтамасыз ету. Бірыңғай әдіснамалық принциптер мұғалімдерге өз білім алушыларының жетістіктерін тек бір сыныпта немесе мектепте ғана емес, сонымен қатар кеңірек деңгейде: әртүрлі мектептер, аймақтар және тіпті елдер арасында салыстыруға мүмкіндік береді. Бұл озық тәжірибелер мен оқытудың тиімді әдістерін анықтауға мүмкіндік беретін білім беру процесін байытады.

Стандарттар үшін база құру. Бірыңғай бағалау әдістері оқытудың әртүрлі кезеңдерінде білім алушылардың оқу сауаттылығының минималды және оңтайлы деңгейі қандай болуы керектігін анықтайтын білім беру стандарттарын құруға негіз болады.

Инновацияларды енгізуді қолдау. Бірыңғай бағалау әдістерін жаңа білім беру технологиялары мен тәсілдеріне оңай бейімдеуге болады. Бұл мұғалімдерді бағалауды стандарттауды жоғалтпай инновацияларға ынталандырады.

Мұғалім өз білім алушыларының оқу сауаттылығының деңгейін біле отырып, олардың күшті жақтарын және қосымша жұмысты қажет ететін салаларын дәл анықтай алады. Бұл әр білім алушының жеке қажеттіліктеріне назар аударатын отырып, оқу процесін жекелендіруге мүмкіндік береді.

Оқу сауаттылығын бағалау адамның мәтіндік ақпаратты түсіну, түсіндіру, талдау және бағалау қабілетін зерттеуді қамтиды. Білім алушылардың жас санатына, бағалау мақсаттарына және контекстке байланысты осы дағдыларды бағалауға арналған тапсырмалардың көптеген түрлері бар (4-сурет).

4-сурет. Оқу сауаттылығы дағдыларын бағалауға арналған тапсырмалардың түрлері

Тапсырмалардың ең көп таралған түрлерін қарастырайық:

1. **Жауап таңдау тестілері (бірнеше таңдау).** Бұл білім алушыларға мәтінді оқып, ұсынылған нұсқалардың ішінен дұрыс жауапты таңдауға ұсынылатын стандартталған тесттер.

Жауап таңдау тестілері (бірнеше таңдау) — білім берудің әртүрлі салаларында қолданылатын стандартталған тапсырмалардың ең көп таралған түрлерінің бірі. Олар білім алушыға бір немесе бірнеше дұрыс таңдау үшін жауап нұсқаларының жиынтығын ұсынуға негізделген.

Жауап таңдау тестілері (бірнеше таңдау) оқу сауаттылығын бағалаудың тиімді құралы болып табылады, өйткені олар білім алушылардың оқылған мәтінді түсінуін, олардың оқылған материалға негізделген талдау, салыстыру және қорытынды жасау қабілетін тексеруге мүмкіндік береді.

Жауап таңдау (бірнеше таңдау) тесттерінің ерекшеліктерін, яғни олар оқу сауаттылығының қандай дағдыларын бағалау үшін қолданылатынын қарастырайық:

Негізгі мазмұнды түсіну: оқылған мәтін бойынша жалпы түсінігін анықтауға бағытталған сұрақтар.

Мысалы: «Оқылған мәтіннің негізгі идеясы қандай?»

Егжей-тегжейлі түсіну: мәтіндегі егжей-тегжейлерге, фактілерге немесе нақты ақпаратқа назар аударуды қажет ететін сұрақтар.

Мысалы: «Үшінші абзацта қандай оқиға болды?»

Қорытынды және интерпретация: білім алушыдан контекст негізінде қорытынды жасауды немесе ақпаратты түсіндіруді талап ететін сұрақтар.

Мысалы: «Неліктен кейіпкер мұндай шешім қабылдады?»

Бағалау және сыни тұрғыдан ойлау: автордың позициясын, стилін, құрылымын немесе мәтіннің басқа аспектілерін бағалауға бағытталған сұрақтар.

Мысалы: «Автор бұл риторикалық фигураны қандай мақсатта пайдаланды?»

Бір немесе бірнеше (7-8 жауап нұсқаларын ескере отырып, екіден төртке дейін дұрыс жауаптар) дұрыс жауап таңдау тесттерінің негізгі сипаттамалары:

1. Сұрақ құрылымы: сұрақ тұжырымнан немесе сұрақтан және бірнеше (әдетте үштен сегізге дейін) жауап нұсқаларынан тұрады, олардың біреуі немесе бірнешеуі дұрыс.

2. Объективтілік: осы типтегі тестілер тапсырманы бағалаушының субъективтілігін қоспағанда, автоматты түрде немесе қолмен оңай бағаланады.

3. Тиімділік: қысқа уақыт ішінде көптеген тақырыптар бойынша білімді бағалауға мүмкіндік береді.

Жауап таңдау тесттерінің артықшылықтары (бірнеше дұрыс жауап таңдау ұсынылатын):

- Жылдам тексеру және бағалау.

- Бағалаудың субъективтілігін азайту.
- Материалдың үлкен көлемін қамту мүмкіндігі.
- Автоматтандырылған тестілеуге жарамды.

Жауап таңдау тесттерінің кемшіліктері (бірнеше дұрыс жауап таңдау ұсынылатын):

- Аналитикалық және сыни дағдыларды өлшеудегі шектеулер.
- Жауаптарды болжау мүмкіндігі.
- Білім алушының өз ұстанымын дәлелдеу немесе негіздеу қабілетін бағалаудың болмауы.

Білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін жауап таңдау тесттерін (бірнеше таңдау) құру бойынша ұсыныстар:

1. Сұрақтар мәтіннің мазмұнымен тығыз байланысты екеніне көз жеткізіңіз және білім алушының мәтіннің нақты аспектілері туралы түсінігін тексеріңіз.

2. Білім алушылар дұрыс жауапты оңай болжай алмауы немесе жалпы білімге сүйене отырып таңдай алмауы үшін жауап нұсқалары теңдестірілген болуы керек.

3. Оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін бағалау үшін сұрақтардың әртүрлі түрлерін пайдаланыңыз.

4. Мазмұнды түсінуге бағытталған сұрақтардан басқа, талдауды, салыстыруды, бағалауды және сыни ойлауды қажет ететін сұрақтарды қосыңыз.

5. Сұрақтар бір мағыналы, екіұштылықсыз болуы керек.

6. Барлық жауап нұсқалары шамамен бірдей ұзындық пен күрделілікке ие болуы керек.

7. «Жоғарыда айтылғандардың барлығы» немесе «жоғарыда айтылғандардың ешқайсысы» пайдаланбау, мұндай опциялар білім алушыны шатастыруы мүмкін.

8. Дұрыс жауап үнемі бір позицияда болмауы керек, яғни барлық дұрыс жауаптар А немесе С нұсқада тұрмау керек, орындары ауысып отыруы тиіс.

9. Теріске шығарудан, яғни «...емес...» деген сөзді сұрақта қолданудан аулақ болыңыз. Олар оқушыларды шатастыруы мүмкін. Егер сіз теріске шығаруды қолдансаңыз, оны қалың шрифтпен ерекше бояп немесе капитализациялау арқылы «...» көзге көрінетіндей етіп көрсетіп қойыңыз.

10. Бірнеше таңдау сұрақтары ақпаратты түсінуді, қолдануды, талдауды және бағалауды тексере алады.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған жауап таңдау тестілері (бірнеше таңдау) білім алушылардың мәтінді түсіну деңгейін, олардың оқығандарын талдау және бағалау қабілетін тез және объективті бағалауға мүмкіндік береді. Дұрыс көзқараспен мұндай сынақтар педагогтің немесе зерттеушінің қолында күшті құрал бола алады.

2. Сәйкестендіруге арналған тапсырмалар. Білім алушыға мәтіннің бөліктері арасында немесе мәтін мен оның интерпретациясы арасында сәйкестік орнату ұсынылады.

Сәйкестендіруге арналған тапсырмалар – білім алушыларға элементтердің екі тобы арасында байланыс немесе сәйкестік орнатуға ұсынатын тапсырма түрі. Әдетте мұндай тапсырмалар элементтер арасындағы қатынастарды, иерархияларды, реттіліктерді немесе басқа байланыс түрлерін түсінуді тексеру үшін қолданылады.

Оқу сауаттылығын бағалау контекстіндегі сәйкестікті орнатуға арналған тапсырмалары білім алушылардың мәтіндегі әртүрлі ақпарат арасында байланыс пен ассоциация орнату қабілетін тексеруге арналған. Бұл тапсырмалар білім алушылардың ақпаратты қаншалықты талдай және түсіндіре алатынын анықтауға көмектеседі.

Оқу сауаттылығын бағалауда сәйкестікті орнату тапсырмасын қолдану ерекшеліктерін қарастырайық:

Идеяларды байланыстыру: білім алушылардың мәтіндегі идеялар арасындағы байланысты түсінуін тексеру.

Мысалы: «Себептерді мәтінде сипатталған салдарымен сәйкестендіріңіз».

Хронологиялық байланыстар: оқиғалардың уақыт тізбегін орнатуға арналған сұрақтар.

Мысалы: «Даталарды тиісті тарихи оқиғалармен сәйкестендіріңіз».

Терминология: терминдерді олардың анықтамаларына немесе сипаттамаларына сәйкестендіру.

Мысалы: «Терминдерді олардың мағыналарына сәйкестендіріңіз».

Кейіпкерлер мен сипаттамалар: кейіпкерлер мен олардың әрекеттері немесе мінез-құлық белгілері арасында байланыс орнату.

Мысалы: «Кейіпкерлерді мәтіндегі әрекеттерімен сәйкестендіріңіз».

Сәйкестік тапсырмасының негізгі сипаттамалары:

1. Тапсырма құрылымы: әдетте екі баған немесе тізім бар. Оқушылар бір тізімдегі элементтерді басқа тізімдегі элементтермен байланыстыруы немесе сәйкестендіруі керек.

2. Сәйкестік түрлері: синонимдер, антонимдер, себеп-салдар, объект және оның сипаттамасы және т. б.

Сәйкестік тапсырмасының артықшылықтары:

- Тұжырымдамалар немесе фактілер арасындағы қатынастарды түсінуді тексеру үшін қолайлы.

- Жасау және бағалау оңай.

- Бірнеше дұрыс жауап таңдау тапсырмаларымен салыстырғанда болжау ықтималдығы азайтылған.

Сәйкестік орнату тапсырмасының кемшіліктері:

- Терең түсінуді немесе сыни талдауды бағалау үшін әрқашан қолайлы емес.

- Күрделілік элементтердің санына және олардың ұқсастық дәрежесіне байланысты өзгеруі мүмкін.

Сәйкестік орнатуға арналған тапсырмаларды құру бойынша ұсыныстар:

1. Салыстыруға арналған әрбір тұжырым немесе элемент мәтін мазмұнымен тікелей байланысты екеніне көз жеткізіңіз.

2. Түсінудің әртүрлі деңгейлерін бағалау үшін сәйкестендіру үшін қарапайым және күрделі элементтерді қосыңыз.

3. Нұсқаулар анық және бір мағыналы болуы керек. Білім алушыларға олардан не талап етілетіні түсінікті болуы тиіс.

4. Білім алушылар элементтерді ретімен сәйкестендіре алмауы үшін тізімдердің бірінде қосымша элементтерді пайдаланыңыз.

5. Тапсырма нұсқаулығы білім алушылар үшін түсінікті екеніне көз жеткізіңіз.

6. Сәйкестендіруге арналған тым көп жұптар тапсырманы қажетсіз қиындатып және жалықтыруы мүмкін.

7. Әр бағандағы әрбір элемент тек бір рет қолданылатынына көз жеткізіңіз.

8. Қиындықты арттыру үшін басқа тізімде сәйкес келмейтін тізімдердің бірінде қосымша элементтерді пайдалануға болады.

9. Тапсырманы жасау кезінде білім алушылардың дайындық деңгейін, олардың алдын-ала білімі мен жас ерекшеліктерін ескеріңіз.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған сәйкестікті орнатуға арналған тапсырмалары білім алушылардың мәтіннің нақты аспектілері туралы түсінігін тез және дәл бағалауға мүмкіндік беруде тиімді. Мұндай тапсырмалар білім алушылардан мәтінді мұқият оқып, талдауды талап етеді, бұл оларды оқу құзыреттілігін бағалаудың тамаша құралы етеді.

3. Ашық сұрақтар. Білім алушыларға оқылған мәтінге қатысты сұраққа толық жауап беру ұсынылады.

Ашық сұрақтар - бұл жауап нұсқаларының шектеулі санын немесе қатаң түрде берілген жауап форматын қамтымайтын сұрақ түрі. Мұндай сұрақтар респонденттің рефлексия, талдау, сыни ойлау қабілетін бағалау және тапсырмаға немесе мәселеге өзінің бірегей жауабын жасау үшін қолданылады.

Оқу сауаттылығын бағалауда ашық сұрақтарды қолдану ерекшеліктерін қарастырайық:

Мәтінді түсіну: мұндай сұрақтарға жауап беру, білім алушының мәтіннің негізгі идеясы мен егжей-тегжейін қаншалықты түсінгенін көрсетеді.

Мысалы: «Автор бұл суретті мәтінде қолданғанда не айтқысы келді?»

Түсіндіру (интерпретация): сұрақтар білім алушының мәтін негізінде қорытынды жасау және ішкі мәтінді түсіну қабілетін анықтауға бағытталған.

Мысал: «Неліктен кейіпкер бұл жағдайда осылай жасады?»

Аналитикалық дағдылар: сұрақтар білім алушының автор қолданған құрылымды, стильді және техниканы талдау қабілетін бағалауға бағытталуы мүмкін.

Мысалы: «Автор мәтінде белгілі бір атмосфераны құру үшін қандай стилистикалық әдістерді қолданды?»

Жеке тәжірибені көрсету және байланыстыру: ашық сұрақтар білім алушыларды мәтін мазмұнын жеке тәжірибелерімен немесе білімдерімен байланыстыруға ынталандыруы мүмкін.

Мысалы: «Сіз автордың көзқарасымен келісесіз бе? Сізде осындай тәжірибе болды ма?»

Ашық сұрақтардың артықшылықтары:

- Мәтінді терең түсіну мен сыни ойлауды бағалауға мүмкіндік береді.
- Білім алушыларға өз пікірлерін білдіруге және оны мәтіннен алынған дәлелдермен қолдауға мүмкіндік береді.
- Материалды түсінудің тереңдігі мен сапасын бағалауға мүмкіндік береді.

- Сыни ойлау мен аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Ашық сұрақтардың кемшіліктері:

- Жауап таңдау тапсырмаларына қарағанда тексеру және бағалау үшін айтарлықтай көп уақыт қажет.

- Егер бағалау критерийлері нақты анықталмаса, бағалау да субъективті болуы мүмкін.

- Оқушылар тақырыпты ұстанбай-ақ жауапта "адасып" кету қаупі бар.

Ашық сұрақтар әзірлеу бойынша ұсыныстар:

1. Оқушылар олардан не талап етілетінін түсінуі үшін сұрақтарды нақты тұжырымдаңыз.

2. Сұрақтар мәтіннің күрделілік деңгейіне және оқушылардың жас санатына сәйкес келетініне көз жеткізіңіз.

3. Жауаптарды тұжырымдауға жеткілікті уақыт беріңіз, өйткені ашық сұрақтар терең ойлауды қажет етеді.

4. Субъективтілікті азайту үшін жауаптарды бағалаудың нақты критерийлерін анықтаңыз.

Ашық сұрақтарды пайдаланған кезде сұрақтарды нақты тұжырымдау және оқушыларға нақты нұсқаулар беру, сондай-ақ жауаптарды бағалаудың нақты критерийлері болуы маңызды.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған ашық сұрақтар мұғалімдерге оқушылардың мәтінді оқу және түсіну процесін тереңірек түсінуге, сондай-ақ олардың жеке дағдылары мен қиындықтарын анықтауға мүмкіндік беретін күшті құрал болып табылады.

4. Мәтіннің негізгі идеясын түсінуге арналған тесттер. Оқушыларға оқылған мәтіннің басты ойын немесе негізгі идеясын анықтау ұсынылады.

Мәтіннің негізгі идеясын түсінуге арналған тестілер оқушылардың мәтіннің негізгі идеясын немесе орталық хабарын бөліп көрсету және түсіну қабілетін анықтауға арналған құралдар болып табылады. Бұл тестілер негізгі идеяны сәтті түсінген оқушы мәтіннің мазмұнын мағыналы түрде талдауға және бағалауға қабілетті деген болжамға негізделген.

Оқу сауаттылығын бағалау контекстінде қолданылатын мәтіннің негізгі идеясын түсінуге арналған тесттер білім алушылардың ұсынылған мәтіннің негізгі идеясын немесе орталық аргументін қаншалықты анықтай және түсіне

алатындығын анықтауға бағытталған. Бұл оқу құзыреттілігін бағалаудың негізгі элементі, өйткені негізгі идеяны анықтай білу мәтінді одан әрі талдау, сынау және рефлексия үшін негіз болып табылады.

Оқу сауаттылығын бағалауда мәтіннің негізгі идеясын түсінуге арналған тест тапсырмаларын қолдану ерекшеліктерін қарастырайық:

1) Әр түрлі күрделілік деңгейіндегі мәтіндер: оқушылардың жас тобына және оқу деңгейіне байланысты әр түрлі күрделілік деңгейіндегі мәтіндер, соның ішінде көркем шығармалар, ғылыми мақалалар, жаңалықтар хабарламалары және т. б. ұсынылуы мүмкін.

2) сұрақтардың өзгергіштігі: жабық сұрақтарды (бірнеше дұрыс жауапты таңдау) және егжей-тегжейлі жауап беруді қажет ететін ашық сұрақтарды қамтуы мүмкін.

Сұрақтардың мысалдары:

1. Бірнеше дұрыс жауапты таңдау: «Бұл мәтіннің негізгі идеясы қандай?»

A. Адам өміріндегі достықтың маңызы.

B. Өнер туындысын жасау процесі.

C. Технологияның күнделікті өмірге әсері.

D. Мәдени дәстүрлердің эволюциясы.

2. Ашық сұрақ: «Оқылған мәтіннің негізгі идеясын өз сөзіңізбен сипаттаңыз».

3. Сәйкестік орнатуға арналған тапсырмалар: білім алушыларға әртүрлі мәлімдемелер беріледі және олардың қайсысы мәтіннің негізгі идеясын жақсы көрсететінін анықтау керек.

Негізгі идеяны түсінуге арналған тесттерін құру бойынша ұсыныстар:

1. Тест тапсырмасының мәтіні тым қысқа немесе ұзақ болмауы керек және оқушылардың жас санаты мен оқу деңгейіне сәйкес келуі керек.

2. Негізгі идея нақты анықталуы және түсінілуі керек.

3. Егер мәтін үлкенірек шығарманың үзіндісі болса, білім алушыларда оның негізгі идеясын түсіну үшін қажет нәрсенің бәрі бар екеніне көз жеткізіңіз.

4. Бірнеше дұрыс жауапты таңдау сұрақтарындағы жауап нұсқалары оқушыларды адастырмау үшін дұрыс тұжырымдалуы керек.

Оқу сауаттылығын бағалау контекстіндегі мәтіннің негізгі идеясын түсінуге арналған тесттер білім алушылардың негізгі ойды қабылдағанын анықтап қана қоймай, сонымен бірге олардың ақпаратпен мағыналы жұмыс істеуге, оқығанын талдауға және сыни тұрғыдан қарауға қаншалықты қабілетті екенін түсінуге бағытталған.

5. Аналитикалық тапсырмалар. Оқушыларға мәтінді талдау, автордың дәлелдерін бөліп көрсету, автордың көзқарасын анықтау және ақпараттың дұрыстығын бағалау ұсынылады.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған аналитикалық тапсырмалар мәтінді түсіну, түсіндіру және сыни тұрғыдан қарау деңгейін анықтауға бағытталған. Міне, осындай тапсырмалардың кейбір мысалдары:

1. Мәтінді түсіну:

Мәтінді оқып, оның мазмұны туралы сұрақтарға жауап беріңіз.

Мәтіннің негізгі идеясын ажыратып көрсетіңіз.

Негізгі идеяны қолдайтын мәліметтерді немесе фактілерді табыңыз.

2. Мәтінді түсіндіру:

Автордың стилін немесе көзқарасын анықтаңыз.

Автор өз хабарламасын жеткізу үшін тілдік құралдарды қалай қолданатынын талдаңыз.

Мәтіннің әртүрлі аспектілерін салыстырыңыз және сәйкестендіріңіз.

3. Сыни бағалау:

Мәтіндегі ақпараттың дұрыстығы мен объективтілігін бағалаңыз.

Автордың дәлеліндегі ықтимал бұрмалануларды немесе кемшіліктерді анықтаңыз.

Оқылған мәтінге сүйене отырып, мәселе бойынша өз көзқарасыңызды тұжырымдаңыз.

4. Мәтіннен ақпаратты қолдану:

Алынған ақпаратты нақты өмірде немесе басқа контексте қалай қолданатындығыңызды ойлаңыз.

Мәтіннен қандай ақпарат белгілі бір мәселені немесе мәселені шешу үшін пайдалы болуы мүмкін екенін анықтаңыз.

Мұндай аналитикалық тапсырмаларды орындау кезінде кешендегі оқу сауаттылығын бағалау үшін мәтіндердің әртүрлілігін (көркем, ғылыми, публицистикалық және т.б.) және әртүрлі форматтарды (мақалалар, кітаптардан үзінділер, диаграммалар, кестелер және т. б.) ескеру қажет.

6. Сыни оқуға арналған тапсырмалар. Оқушылар ақпаратты, аргументті және мәтін көздерін бағалап, ықтимал бұрмалануларды немесе қателіктерді анықтауы керек.

Сыни оқу - бұл мәтіндегі ақпаратты саналы түрде талдау және бағалау процесі. Сыни оқудың міндеті - мәтінді түсіну ғана емес, оны сыни тұрғыдан бағалау, біржақтылықты, дәлсіздіктерді, дұрыс емес ақпаратты және басқа аспектілерді анықтау.

Оқу сауаттылығын бағалаудағы сыни оқу тапсырмаларының мысалдарын қарастырайық:

1. Біржақтылықты анықтау:

Мәтіндегі қандай мәлідемелер субъективті болуы мүмкін екенін көрсетіңіз.

Мәтінде адамдардың белгілі бір топтарына, оқиғаларға немесе идеяларға қатысты біржақтылық бар-жоғын анықтаңыз.

2. Ақпарат көздерін бағалау:

Автор сілтеме жасаған дереккөздердің сенімділігін бағалаңыз.

Жеткілікті дәлелдермен немесе беделді дереккөздерге сілтемелермен расталмаған мәлідемелерді анықтаңыз.

3. Дәлелді талдау:

Автордың дәлелдерінің құрылымын талдаңыз: оларда логикалық кателер немесе қайшылықтар бар ма?

Автордың оқырмандарды сендіру үшін эмоционалды немесе манипулятивті риториканы қолданғанын немесе қолданбағанын анықтаңыз.

4. Фактілер мен пікірлерді бөліп көрсету:

Нақты ақпаратты автордың пікірлерінен немесе түсіндірулерінен ажыратыңыз.

Ақпараттың қаншалықты объективті ұсынылғанын бағалаңыз.

5. Басқа дереккөздермен салыстыру:

Оқылған мәтіннен алынған ақпаратты басқа дереккөздерден алынған ақпаратпен салыстырыңыз. Айырмашылықтар немесе қайшылықтар бар ма?

Мәтіннің берілген тақырып бойынша қабылданған білімге немесе фактілерге қаншалықты сәйкес келетінін бағалаңыз.

6. Ақпараттың өзектілігін бағалау:

Берілген тақырып немесе мәселе үшін ақпараттың қаншалықты маңызды екенін анықтаңыз.

Талқылау үшін ескірген немесе маңызды емес ақпаратты анықтаңыз.

Сыни оқу тапсырмаларын орындау үшін әртүрлі мәтіндерді — ғылыми мақалалардан бастап жаңалықтар хабарламаларына дейін қолдану маңызды. Бұл білім алушылардың немесе оқушылардың әртүрлі ақпарат көздеріне сыни тұрғыдан қарау қабілетін бағалауға мүмкіндік береді.

7. Практикалық тапсырмалар. Мысалы, мәтінге аннотация жасау, мәтін жоспарын құру немесе сілтеме жасау.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған практикалық тапсырмалар оқушының оқылған ақпаратты нақты, практикалық жағдайларда пайдалану қабілетін анықтауға бағытталған. Мұндай тапсырмалар мәтіннен белгілі бір тапсырмаларға немесе мәселелерге ақпаратты қолдануды талап ететін әртүрлі әрекеттерді қамтуы мүмкін.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған практикалық тапсырмалардың мысалдарын қарастырайық:

1. Нұсқауларды пайдалану:

Оқушыларға қандай да бір процесс бойынша нұсқаулық немесе бағыт-бағдар беріңіз (мысалы, зертханалық жұмысты орындау, рецепт дайындау немесе жаңа қолданбаны пайдалану). Олардан тек оқылған нұсқауларға сүйене отырып, тапсырманы орындауын сұраңыз.

2. Мәтінге негізделген мәселелерді шешу:

Белгілі бір мәселе туралы мақала немесе есеп беріңіз. Оқушылардан мәтіннен алынған ақпаратқа сүйене отырып, шешімдер ұсынуды немесе ұсыныстар беруді сұраңыз.

3. Презентациялар жасау:

Оқушыларды ғылыми мақаланы, жаңалықтар есебін немесе әдеби мәтінді оқып, негізгі ойлар мен қорытындыларды бөліп көрсете отырып, қысқаша презентация дайындауға ұсыныңыз.

4. Жоспарлар немесе кестелер жасау:

Алдағы оқиға немесе жоба туралы ақпаратпен мәтін беріңіз. Содан кейін оқушылардан оқылған ақпаратқа сүйене отырып, іс-қимыл жоспарын немесе кестесін құруды сұраңыз.

5. Тестілеуден өту:

Белгілі бір мәтінді оқығаннан кейін оқушыларға оқылған ақпаратты түсіну мен қолдануды тексеретін тест немесе квиз тапсыруға ұсыныңыз.

6. Мазмұнды жасау:

Белгілі бір жанрды оқығаннан кейін (мысалы, өлеңдер, рецепттер немесе жарнамалық мәтіндер) оқушылардан осы жанрда өз мәтінін жасауды сұраңыз.

7. Нақты жағдайларды модельдеу:

Белгілі бір мамандық, рөл немесе жағдай туралы мәтінді оқығаннан кейін (мысалы, мейрамхана менеджері, өрт сөндіруші, банктегі клиент) білім алушылар мәтіндегі ақпаратқа сәйкес әрекет етуі керек рөлдік ойын ұйымдастырыңыз.

Практикалық тапсырмаларды әзірлеу кезінде оқушылардың жасын және дайындық деңгейін ескеру, сонымен қатар тапсырмаларды қызықты және шынайы өмірге мүмкіндігінше жақын етуге тырысу маңызды.

8. Оқу күнделіктері. Оқушылар оқыған кітаптарының жазбаларын жүргізеді, негізгі ойларды, олардың рефлексиялары мен әсерлерін көрсетеді.

Оқу күнделігі - бұл оқушыларға немесе ересектерге оқылған мәтіндер бойынша өз ойларын, реакцияларын, сұрақтары мен қорытындыларын жүйелі түрде жазуға мүмкіндік беретін құрал. Бұл оқу сауаттылығын дамыту мен бағалаудың күшті құралы болуы мүмкін, өйткені күнделік мәтінді түсіну, талдау, сыни ойлау және оқудың басқа аспектілеріндегі прогресті бақылауға мүмкіндік береді.

Оқу сауаттылығын бағалау үшін оқу күнделіктерін қалай пайдалануға болатынын мысалдарын қарастырайық:

1. Прогресті бақылау:

Оқушылардан әр жаңа мәтінді немесе тарауды оқығаннан кейін күнделік жазбаларын үнемі жазып отыруын сұраңыз. Бұл мұғалімдерге уақыт өте келе мәтінді түсінудің қалай дамитынын бақылауға көмектеседі.

2. Рефлексия және өзін-өзі бағалау:

Оқушылар күнделігін мәтінде не ұнағанын немесе ұнамағанын, қандай бөліктерді түсіну қиын болғанын және оларда қандай сұрақтар туындағанын көрсету үшін пайдалана алады.

3. Талдау және түсіндіру:

Күнделік мәтіннің негізгі идеяларын талдауға, авторлық көзқарасты түсіндіруге, негізгі ойларды бөліп көрсетуге және т.б. арналған бөлімдерді қамтуы мүмкін.

4. Сыни тұрғыдан ойлау:

Оқушылардан ақпараттың сенімділігі, автордың ықтимал бейімділігі, басқа көздермен салыстыру және т.б. туралы өз ойларын жазуды сұраңыз.

5. Өз тәжірибесімен байланыс:

Оқушылар журналды оқыған мәтін мен олардың жеке тәжірибесі, білімі немесе сезімдері арасында байланыс орнату үшін пайдалана алады.

6. Тапсырмалар мен сұрақтар:

Мұғалімдер күнделікке нақты тапсырмалар немесе сұрақтар бере алады, мысалы: «Бұл мәтінді сіз оқыған мәтінмен салыстырыңыз» немесе «басты кейіпкердің орнында қалай әрекет етер едіңіз?».

7. Талқылау және кері байланыс:

Мұғалім немесе жаттықтырушы оқушылардың күнделіктерін мезгіл-мезгіл қарап, кері байланыс бере алады, сонымен қатар сабақтарда мәтіндерді талқылау үшін жазбаларды қолдана алады.

Оқу күнделіктерін пайдалану әсіресе ұзақ курстарда немесе оқу дағдыларын дамытуға баса назар аударылатын сабақтарда пайдалы болуы мүмкін. Олар оқушыларға мәтінмен жеке жұмыс істеу үшін кеңістік береді және мұғалімдерге оқушылардың оқылған материалмен қалай әрекеттесетінін жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді.

9. Бақылау арқылы бағалау. Мұғалім оқушының оқу процесін бақылайды, оқушының қолданатын оқу стратегияларын, оның мәтінге реакциясын және мүмкін болатын қиындықтарды жазады.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған тапсырмалардың түрлерін таңдау бағалаудың барабарлығын, сенімділігін және өзектілігін қамтамасыз ету үшін бірқатар негізгі талаптарға негізделуі керек. Тапсырмаларды таңдауға қойылатын негізгі талаптар:

1. Тапсырмалар негізгі оқу дағдыларын диагностикалау немесе сыни ойлауды талдау болсын, зерттеу мен бағалаудың нақты мақсаттарына сәйкес келуі керек.

2. Тапсырмалар білім алушылардың жас санатына бейімделуі, олардың психологиялық және когнитивтік ерекшеліктерін ескеруі тиіс.

3. Оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін бағалау үшін әртүрлі тапсырмалардың комбинациясын оңтайлы пайдалану қажет.

4. Тапсырмалар субъективті факторлардың бағалау нәтижелеріне әсерін азайтуы керек.

5. Тапсырмалар қайта тестілеу кезінде тұрақты және қайталанатын нәтижелерді қамтамасыз етуі керек.

6. Тапсырмалар цифрлық сауаттылықты қоса алғанда, ақпаратты оқу мен қабылдаудың заманауи тәсілдерін көрсетуі керек.

7. Тапсырмаларға арналған нұсқаулар оқушылар үшін анық және түсінікті болуы керек, ал тапсырманы орындау процесінің өзі қажетсіз қиындықтар туғызбауы керек.

8. Оқу сауаттылығы деңгейлерінің кең ауқымын бағалау үшін тапсырмалар жиынтығы негізгі және күрделі тапсырмаларды қамтуы керек.

9. Тапсырмаларда белгілі бір мәдени немесе әлеуметтік топтарға қатысты кемсітушілік немесе біржақты деп қабылдануы мүмкін материалдар болмауы керек.

10. Білім беруді цифрландыру жағдайында оқушының деңгейіне байланысты автоматты түрде түзетілетін бейімделген тесттердің болуы пайдалы.

11. Тапсырмалар кері байланыс жүйесімен жақсы үйлеседі, осылайша білім алушылар мен педагогтер қай салаларда проблемалар бар екенін және одан әрі дамуды қажет ететінін түсіне алады.

Оқу сауаттылығын бағалау үшін тапсырмаларды таңдау және құрастыру — бұл кәсіби білім мен дағдыларды қажет ететін күрделі процесс. Білім беру ортасындағы өзгерістер мен оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, қолданылатын әдістерді үнемі қайта қарау және түзету маңызды.

Оқу сауаттылығын бағалау мұғалімге қандай мәтіндер мен материалдар оқушылар үшін ең қолжетімді және пайдалы болатыны және қайсысы қосымша түсініктеме немесе қолдауды қажет етуі мүмкін екендігі туралы ақпарат береді.

Оқушылардың сауаттылық деңгейін талдау негізінде мұғалім оқытудың қолданылатын әдістерін қайта қарап, түзете алады, бұл оларды тиімдірек және мақсатты етеді.

Өзінің оқу сауаттылығының қазіргі деңгейін түсіну білім алушыларға өз үлгерімін көруге көмектеседі, бұл одан әрі оқуға күш салуға тамаша мотивация береді.

Мұғалім оқушылардың оқу сауаттылығы туралы мәліметтерге сүйене отырып, қарапайым тапсырмалардан күрделіге біркелкі ауысуды қамтамасыз ете отырып, дәйекті оқу жоспарын құра алады.

Оқу сауаттылығын бағалау оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға баса назар аударатын жаңа білім беру технологияларына немесе әдістемелеріне қаншалықты сәтті бейімделетіндігінің көрсеткіші бола алады.

Осылайша, оқушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін терең түсіну оқытудың түпкі мақсаты ғана емес, сонымен қатар икемді, жекелендірілген және нәтижелі оқу процесін құрудың негізі болып табылады.

Жалпы білім беру мәдениетін қалыптастыру. Мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары оқу сауаттылығының қалай бағаланатыны туралы жалпы түсінікке ие болған кезде, бұл әрбір қатысушы өз құқықтары мен міндеттерін түсінетін бірыңғай білім беру кеңістігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, оқу сауаттылығын бағалаудағы әдістерді біріздендіру мұғалімдердің міндетін жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар білім беру сапасын арттырудың, салыстырмалы стандарттарды қалыптастырудың және оқушылардың жетістіктерін бағалауда объективтілікті қамтамасыз етудің қуатты құралы ретінде қызмет етеді.

Оқу сауаттылығы - бұл статикалық дағды емес, оны білім алушылар біржола үйренеді. Бұл оқушының бүкіл білім беру жолында үнемі дамуды, тереңдетуді және түзетуді қажет ететін динамикалық процесс. Оқушылардың осы дағдының қалыптасу деңгейін түсіну оның одан әрі дамуының кілті болып табылады.

PISA бағдарламасы білім алушыларға оқу дағдыларын көрсете алатын контексттер мен форматтардың кең ауқымын қамтамасыз ету үшін оқу сауаттылығын бағалау үшін әртүрлі мәтін түрлерін пайдаланады. PISA ұйымдастыратын ЭЫДҰ мәтіндерді пішіні мен түрі бойынша топтастырады.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалауда қолдануға болатын мәтіндердің түрлерін қарастырайық.

Американдық лингвист және әдебиеттанушы Милтон Розенблум (1927-1999) өзінің «Сипаттау, баяндау және дәлелдеу» кітабында мәтіндердің жіктелуін (5-сурет) ұсынды.

5-сурет. Милтон Розенблум мәтіндерінің жіктелуі

Милтон Розенблум мәтіндердің бірнеше түрін бөліп көрсетті (5-сурет):

1. **Сипаттамалық мәтіндер:** ақпарат немесе түсініктеме беретін мәтіндер. Мысалдарға есептер, сипаттамалар және нақты мақалалар жатады.

Сипаттамалық мәтінмен оқу сауаттылығын бағалау тапсырмасының бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

«Поляр шұғыласы - бұл көптеген адамдардың қиялын баурап алатын құбылыс. Бұл Күн желінің зарядталған бөлшектерінің атмосфераның жоғарғы қабаттарындағы молекулалар мен атомдармен соқтығысуынан туындаған Жер атмосферасындағы жарқырау. Аурора бореалис деп те аталатын Поляр шұғыласы Солтүстік жарты шарда байқауға болады. Оның оңтүстік аналогы, аурора австралис, оңтүстік жарты шарда көрінеді. Поляр шұғыласы көбінесе жасыл реңкке ие, бірақ кейде қызыл, сары, көк немесе күлгін болуы мүмкін».

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Поляр шұғыласы дегеніміз не?

- A) Поляр жұлдыздан шыққан жарық.
- B) Полярлық аймақтарда ай шығаратын жарық.
- C) Зарядталған бөлшектердің молекулалармен және атомдармен соқтығысуына байланысты атмосферадағы жарқырау.
- D) Кемпірқосақтың ерекше түрі, оны тек полярлық аймақтарда көруге болады.

2. *Қысқа жауапқа арналған тапсырма:*

Поляр шұғыласын қай жарты шарларда байқауға болады және ол қалай аталады?

3. *Сәйкестікті анықтау.* Құбылыстың атауын оның жарты шарымен салыстырыңыз:

Аурора бореалис	Поляр шұғыласы
Аурора австралис	Солтүстік шұғыла

4. *Талдау сұрағы:*

Поляр шұғыласы неліктен көптеген адамдардың қиялын баурап алады деп ойлайсыз?

5. *Қосымша зерттеуге арналған тапсырма:*

Поляр шұғыласы түсіне қандай факторлар әсер етуі мүмкін?

Мұндай тапсырмалар оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін тексеруге мүмкіндік береді: ақпаратты түсіну, талдау, түсіндіру және қолдану. Олар әртүрлі жас топтары мен қиындық деңгейлеріне бейімделуі мүмкін.

2. *Экспозициялық мәтіндер:* идеяларды, процестерді немесе құбылыстарды білдіретін немесе түсіндіретін мәтіндер. Бұл оқу мәтіндерін немесе ғылыми тақырыптағы мақалаларды қамтуы мүмкін.

Экспозициялық мәтінмен оқу сауаттылығын бағалауға арналған тапсырманың бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

Шоколад - көптеген адамдар жақсы көретін танымал өнім. Оның тарихы 3,000 жылдан астам уақыт бұрын Орталық Америкада басталды, онда жергілікті тұрғындар какао бұршақтарынан сусын ішкен. Шоколад Еуропаға испандық жаулап алушылардың арқасында келді. Алғашында еуропалықтар оны сусын ретінде де ішкен, бірақ 19 ғасырда қатты шоколад ойлап табылған. Бүгінгі таңда шоколадтың көптеген сорттары мен хош иістері бар және ол әлемнің барлық дерлік елдерінде шығарылады.

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Шоколад тарихы қайдан басталды?

- A) Еуропада.
- B) Оңтүстік Америкада.
- C) Орталық Америкада.
- D) Африкада.

2. *Қысқа жауапқа арналған тапсырма:*

Шоколад Еуропаға қалай келді?

3. *Талдау сұрағы:*

Неліктен шоколад бүкіл әлемде танымал өнімге айналды деп ойлайсыз?

4. *Қосымша зерттеуге арналған тапсырма:*

Шоколад өндірісінің негізгі кезеңдері қандай?

Мұндай тапсырмалар оқушының экспозициялық мәтіннен негізгі ақпаратты бөліп алу қабілетін тексеруге, сондай-ақ ұсынылған деректерді талдауға және түсіндіруге бағытталған. Экспозициялық мәтіндер қандай да бір объект немесе құбылыс туралы ақпарат немесе түсініктеме береді және оқушының міндеті - бұл ақпаратты және оның негізгі аспектілерін түсіну.

3. **Нұсқаулықтық мәтіндер:** нұсқаулар немесе бағыт бағдар беруге арналған мәтіндер. Мысалдарға нұсқаулықтар, рецепттер және нұсқаулар кіреді.

Нұсқаулық мәтіні бар оқу сауаттылығын бағалау тапсырмасының бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

Дем шығарған ауадағы көмірқышқыл газының болуын анықтау үшін қарапайым экспериментті қалай жүргізуге болады:

1. Мөлдір пластикалық бөтелкені алыңыз да, оны үштен біріне әк сумен толтырыңыз.

2. Ішетін түтікті пайдаланып, әк суға шамамен 1 минут үрлеңіз.

3. Әк суындағы өзгерістерді бақылаңыз.

4. Егер су бұлдыр болып кетсе, бұл сіздің дем шығарған ауаңызда көмірқышқыл газының болуын көрсетеді.

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Тәжірибені бастамас бұрын пластикалық бөтелкені немен толтыру керек?

A) қарапайым су.

B) көмірқышқыл газы.

C) әк суы.

D) тұз ерітіндісімен.

2. *Қысқа жауапқа арналған тапсырма:*

Тәжірибе нәтижелері бойынша дем шығарған ауадағы көмірқышқыл газының болуын қалай анықтауға болады?

3. *Сәйкестікті анықтау:*

Эксперимент кезеңін оның нөмірімен сәйкестендіріңіз:

1. A) түтік арқылы әк суға үрлеу

2. B) су жағдайының өзгеруін бақылау

4. *Талдау сұрағы:*

Неліктен, сіздің ойыңызша, су оған үрлеген кезде бұлдыр болады?

5. *Қосымша зерттеуге арналған тапсырма:*

Көмірқышқыл газының болуын анықтаудың басқа қандай әдістерін білесіз?

Бұл нұсқаулық мәтін мен оған берілген тапсырмалар оқушының эксперимент жүргізу процесі туралы түсінігін және алынған нәтижелерді биологиялық білім контекстінде түсіндіру қабілетін тексеруге көмектеседі.

4. Сендіруші мәтіндер: оқырманды қандай да бір көзқарасқа немесе әрекетке сендіруге бағытталған мәтіндер. Бұл жарнамалық материалдар, редакциялық мақалалар немесе пікірлер болуы мүмкін.

Сендіруші мәтінмен оқу сауаттылығын бағалау тапсырмасының бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

Неліктен біз ормандарды сақтауымыз керек?

Ормандар планетаның өмірінде маңызды рөл атқарады. Олар жануарлардың көптеген түрлерінің отаны болып табылады, біз тыныс алатын оттегін жасайды және көмірқышқыл газын сіңіру арқылы климаттың өзгеруімен күресуге көмектеседі. Сонымен қатар, олар ағаш, резеңке және көптеген дәрі-дәрмектер сияқты ресурстардың көзі болып табылады. Ормандардың жоғалуы біздің планетамыз үшін апатты салдарға әкелуі мүмкін, сондықтан әрқайсымыздың оларды сақтауға үлес қосуымыз маңызды.

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Климаттың өзгеру процесінде орманның рөлі қандай?

A) олар көмірқышқыл газын шығарады.

B) олар көмірқышқыл газын сіңіреді.

C) олар оттегінің мөлшерін азайтады.

D) олар жаһандық жылынуға ықпал етеді.

2. *Қысқа жауапқа арналған тапсырма:*

Ормандардан қандай ресурстар ала аламыз?

3. *Талдау сұрағы:*

Неліктен автор әр адам ормандарды сақтауға үлес қосуы керек деп санайды?

5. *Қосымша зерттеуге арналған тапсырма:*

Аймағыңыздағы ормандарды сақтау үшін қандай нақты әрекеттерді ұсынар едіңіз?

Бұл сендіруші мәтін және оған арналған тапсырмалар оқушының мәтінде келтірілген дәлелдерді талдау және солардың негізінде қорытынды жасау қабілетін бағалауға бағытталған.

5. Көркем шығармашылық мәтіндер: көркем шығармашылық мақсатта жазылған мәтіндер, соның ішінде әңгімелер, роман үзінділері және өлеңдер.

Көркем шығармашылық мәтінмен оқу сауаттылығын бағалауға арналған тапсырманың бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

«Ауылдағы жаз» үзіндісінен

Күн жай ғана көтеріліп, айналасындағылардың бәрін жарықтандырды. Кішкентай ауыл оянып, оның тұрғындары күнделікті шаруаға дайындалды. Алыстан, өзеннің арғы жағында құстардың әні естіліп, ауада жазғы гүлдердің

жеңіл хош иісі болды. Майра, өрілген жас қыз, үйінің кіреберісінде терең ойланып, таңға қарап отырды.

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Мәтінде тәуліктің қай уақыты сипатталады?

A) Таң.

B) Күн.

C) Кеш.

D) Түн.

2. *Қысқа жауапқа арналған тапсырма:*

Майра қайда отырды?

3. *Сәйкестік орнату:*

Мәтін элементтерін олардың сипаттамасымен сәйкестендіріңіз:

Адамдар тұратын жер: ...

Табиғат дыбыстары: ...

4. *Талдау сұрағы:*

Сіздің ойыңызша, Майра оның әрекеттерінің сипаттамасына сүйене отырып, оны қоршаған әлемге қалай қарайды?

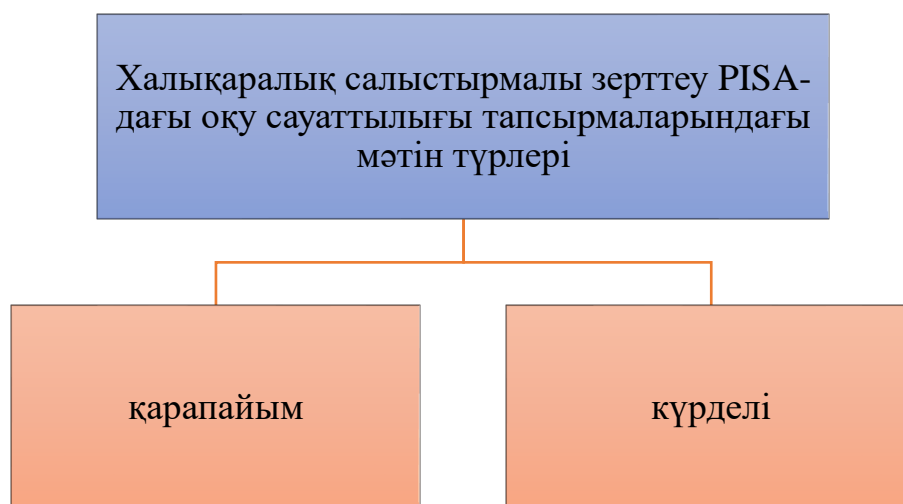
5. *Шығармашылық тапсырма:*

Әрі қарай не болғанын сипаттай отырып, осы үзіндінің жалғасын жазыңыз.

Бұл көркем шығармашылық мәтін мен оған арналған тапсырмалар оқушының әдеби тілді қабылдау және түсіндіру қабілетін бағалауға, кейіпкерлердің мотивтері мен сезімдерін талдауға және ойлауға бағытталған.

Бұл мәтіндердің барлығы оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін бағалауға арналған, соның ішінде ақпаратты іздеу, түсіну, түсіндіру және әртүрлі контексттердегі мәтіндерге рефлексия.

PISA бағдарламасы білім алушыларға оқу дағдыларын көрсете алатын контексттер мен форматтардың кең ауқымын қамтамасыз ету үшін оқу сауаттылығын бағалау үшін әртүрлі мәтін түрлерін пайдаланады. PISA ұйымдастыратын ЭЫДҰ мәтіндерді олардың формалары бойынша қарапайым және күрделі етіп топтастырады (6-сурет).

6-сурет. PISA-дағы оқу сауаттылығы тапсырмаларындағы мәтін түрлері

Қарапайым мәтіндер, яғни бір дереккөзден алынған, ол белгілі бір автор немесе авторлар тобы, жазу уақыты немесе жарияланған күні және атауы бар мәтін түрі. Мәтін қарапайым мәтінге (бір дереккөзге) жатқызылуы мүмкін, егер ол оқырманға басқа мәтіндерден бөлек ұсынылса.

Қарапайым мәтінмен оқу сауаттылығын бағалау тапсырмасының бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін

Рашид-ад-Дин Шыңғысханның Отырар қаласына келуі және оны моңғол әскерімен басып алуы туралы

Аталған айдаһар жылының күзінің соңында (1219 ж.) Шыңғысхан ержүрек әскерімен Отырар қаласына келді; оның шатырын бекіністің алдына тұрғызды. Шыңғыс хан Шағатай мен Үгедейді бірнеше түменмен қаланы қоршауға алуды бұйырды. Жошы бірнеше әскерімен Жент пен Янгикент жағына қарай бет алды; бектер жинағын Ходженд пен Бенакент жағына тағайындады. Өзі Тули хан Бұхараға қарай аттанды.

Отырар моңғолдармен бес ай бойы шайқасты. Ақыры Отырар тұрғындарының ісі шарасыз күйге жетті; Каража (Қараша) қаланың бағынуға және берілуге келісім берді, бірақ Қайырхан бұл жаулаудың астарында араздықтың бары екенін біліп, бұл шешіммен келіспеді, күш-жігерін жұмылдырып «мен қайырымды адамға опасыздық жасамаймын» деген сылтаумен бейбітшілікке келіспеді. Ал Каража көп сөзге келместен, түнде өз әскерімен қала қақпасынан шықты. Моңғол әскері оның жасағын басып алып, өз бектеріне қызмет етуге әкелді. Моңғолдар: "сізге қанша мейірімділік танытқанына қарамастан, сіз өз қожайыныңызға адал болмадыңыз; біз сіздің адалдығыңызға қалай сене аламыз? – деп, оны өлтіріп тастады, қалаға басып кіріп, барлық қала халқын қырып, қалғанын қойдай айдап қаладан қуып шығарды, қаланы тонады.

Қайырхан жиырма мың адаммен бекініске кетті; елу адамнан олар бекіністен шығып шайқасты, бірақ бірден өлтіріліп жатты. Бір ай бойы соғыс тоқтаған жоқ. Қайырхан екі адаммен қалды: бар күшін салып шайқасып, соғысып жатты. Моңғол әскері оны шегінуге мәжбүр етті: ол бекіністің шатырына шығып шайқасты, бірақ берілмеді. Қасындағы екі нөкері де өлтірілді. Қару қалмады. Осыдан кейін ол кірпіш лақтырып, шайқасты жалғастырды. Моңғолдар оны біртіндеп қоршап алып, ұстап алды. Олар қабырға мен бекіністі жермен теңестірді. Қылыштан аман қалған адамдар мен қолөнершілерді Бұхара, Самарқанд жаққа айдап алып кетті, ал Қайырханды Көксарайда өлтірді. (Прошлое Казахстана...: Сб. 1. С.43-44.)

Тапсырмалар:

1. Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:

Моңғолдардың қоршауына бес ай бойы төтеп берген қала?

- A) Сығанақ
- B) Дойбы
- C) Отырар
- D) Тараз
- E) Испиджаб.

2. Қысқа жауапқа арналған тапсырма:

Отырар қаласы бекінісінің алдында қандай шатыр тұрғызылды?

3. Талдау сұрағы:

Неліктен Шыңғыс ханның әскерлері алты ай бойы Отырар қаласын басып ала алмады?

4. Қосымша зерттеу сұрағы:

Шыңғыс ханның Отырарға шабуылының себептері қандай болды және бұл дәуір үшін нені білдірді?

Бұл тапсырмалар оқушының мәтіннен түсіну деңгейін, оның оқылған ақпарат негізінде талдау және қорытынды жасау қабілетін бағалауға көмектеседі.

Күрделі мәтіндер немесе бірнеше дереккөздерден алынған мәтіндер деп аталатын мәтіндер әр түрлі авторларға ие, әр уақытта жарияланады немесе әр түрлі атауларға ие. Сонымен бірге, тақырыптары мен тақырыпшалары бар бірнеше бөлімдері бар ұзын мәтіндер әлі де қарапайым мәтіндер болып табылады (және бір дереккөзді білдіреді), өйткені оларды белгілі бір автор (немесе авторлар тобы) белгілі бір күні жазған. Сонымен қатар, көп бетті веб-сайттар да қарапайым мәтіндер болып табылады, егер басқа авторға нұсқау болмаса немесе жеке бетті құрудың өзгеше күні болмаса. Бірнеше мәтіндер бір бетте ұсынылуы мүмкін (мысалы, интернет-форумдар).

Күрделі мәтін негізінде оқу сауаттылығын бағалау тапсырмасының бір мысалын қарастырайық.

Оқуға арналған мәтін:

1-мәтін: «Еуропадағы орта ғасыр қараңғы және мазасыз уақыт болды. Соғыстар, аштық, аурулар сол кездегі адамдардың тұрақты серіктері болды. Алайда дәл осы уақытта университеттер пайда бола бастады, қалалар мен колөнер қалыптаса бастады, сонымен қатар сауда күшейе түсті».

2-мәтін: «Қазақ даласы орта ғасырларда түрлі мәдениеттердің кездесу орны болған. Олар арқылы Шығыс пен Батысты байланыстыратын сауда жолдары өтті. Көптеген көшпелі тайпалар бұл кеңістікті кесіп өткенімен, олар өздерінің бірегейлігі мен мәдени мұраларын сақтап қалды».

3-мәтін: «Еуропада қалалар өсіп, ғылым дамыған кезде Азияда Ұлы Қабырға мен Жібек жолы өркендеді. Бұл екі үлкен құрылыс және сауда маршруттары мәдениетаралық алмасу мен өркениеттердің дамуына негіз болды».

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Орта ғасырлардағы университеттердің дамуы туралы қандай мәтін сипаттайды?

- A) Мәтін 1
- B) Мәтін 2
- C) Мәтін 3
- D) мәтіндердің ешқайсысы

2. *Сәйкестікті орнату:*

Аймақты оның сипаттамасына негізгі толықтырумен салыстырыңыз:

Еуропа – ...

Қазақ даласы – ...

Азия – ...

Қосымша опциялар:

әр түрлі мәдениеттердің кездесу орны
ғылымның дамуы және қалалардың өсуі
Ұлы Қабырға мен Жібек жолының өркендеуі

3. *Аналитикалық сұрақ:*

Барлық үш мәтіннен қандай жалпы элемент немесе тақырып өтеді?

PISA халықаралық салыстырмалы зерттеу тапсырмаларында оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін екі типтегі мәтіндер де қолданылады: бірыңғай және бірыңғай емес.

Бірыңғай мәтіндер тек мәтіннен тұрады, ал бірыңғай емес мәтіндерге графиктер, диаграммалар, кестелер, карталар, диаграммалар, сызбалар, фотосуреттер, пішіндер және ақпараттық парақтар сияқты визуалды элементтер кіреді.

Бірыңғай емес мәтіндер - бұл ақпарат үздіксіз баяндау түрінде емес, тізімдер, кестелер, схемалар, графиктер, диаграммалар және т.б. түрінде ұсынылатын мәтіндер, олар оқу материалдарында, ғылыми мақалаларда, нұсқаулықтарда, интерактивті ресурстарда және құжаттардың көптеген басқа түрлерінде кеңінен қолданылады.

Оқу сауаттылығын дамыту және бағалау үшін бірыңғай емес мәтіндердің маңыздылығы:

1. *Талдау және синтез дағдыларын дамыту.* Бірыңғай емес мәтінді түсіну үшін білім алушы ақпараттың әртүрлі элементтерін талдай білуі керек, бастысын анықтап, жеке бөліктерді біртұтас бейнеге біріктіре білуі керек.

2. *Ақпаратты тиімді алу.* Бірыңғай емес мәтіндер көбінесе қажетті ақпаратты тезірек және дәл табуға мүмкіндік береді.

3. *Сыни ойлауды дамыту.* Бірыңғай емес мәтіндерде интерпретацияны, талдауды және салыстыруды қажет ететін әр түрлі мәліметтер болуы мүмкін.

4. *Нақты өмірге дайындық.* Күнделікті өмірде біз жиі бірыңғай емес мәтіндерді кездестіреміз: нұсқаулар, жарнамалық брошюралар, интернет-беттер және т.б. мұндай мәтіндермен жұмыс істей білу қазіргі адам үшін өте маңызды.

5. *Мәтінді визуалды шолу дағдыларын дамыту.* Бірыңғай емес мәтіндерді оқу оқырманнан графикалық және визуалды элементтерді түсіндіру қабілетін талап етеді, бұл сонымен қатар оқу сауаттылығының бөлігі болып табылады.

6. *Түсіну деңгейін бағалау.* Оқу сауаттылығын бағалау кезінде мұғалімдер оқушының түсіну деңгейін, оның ең бастысы, қорытынды жасау және алынған ақпаратты қолдану қабілетін анықтау үшін бірыңғай емес мәтіндерді қолдана алады.

7. *Оқуға ынталандыру.* Кейбір оқушылар үшін бірыңғай емес мәтіндер дәстүрлі мәтіндерге қарағанда аз қауіп төндіруі немесе қызықты болуы мүмкін және оқуға деген қызығушылықты арттыруы мүмкін.

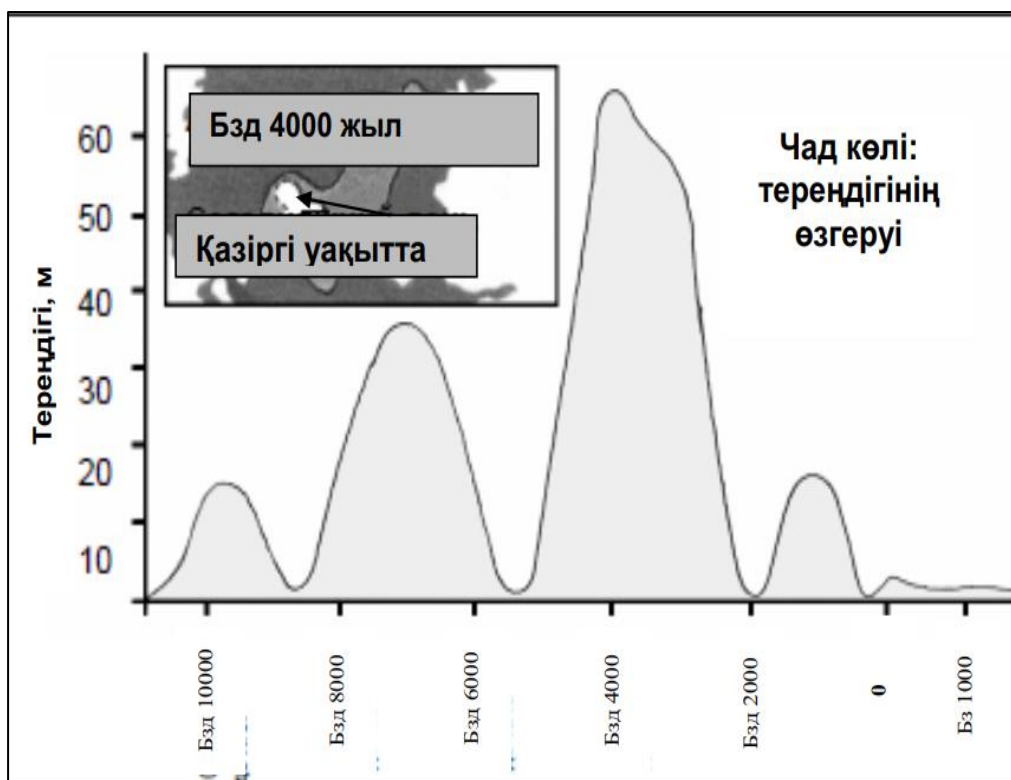
Бірыңғай емес мәтіндер оқу сауаттылығын дамыту мен бағалауда маңызды рөл атқарады. Олар қазіргі ақпараттық қоғамда сәтті бейімделу үшін қажет әртүрлі оқу және түсіну дағдыларын дамытуға көмектеседі.

PISA халықаралық салыстырмалы зерттеуінің тапсырмалар жинағында берілген бірыңғай емес мәтінді пайдалана отырып, оқу сауаттылығы бойынша тапсырманың мысалын қарастырайық [6].

Оқуға арналған мәтін:

ЧАД КӨЛІ

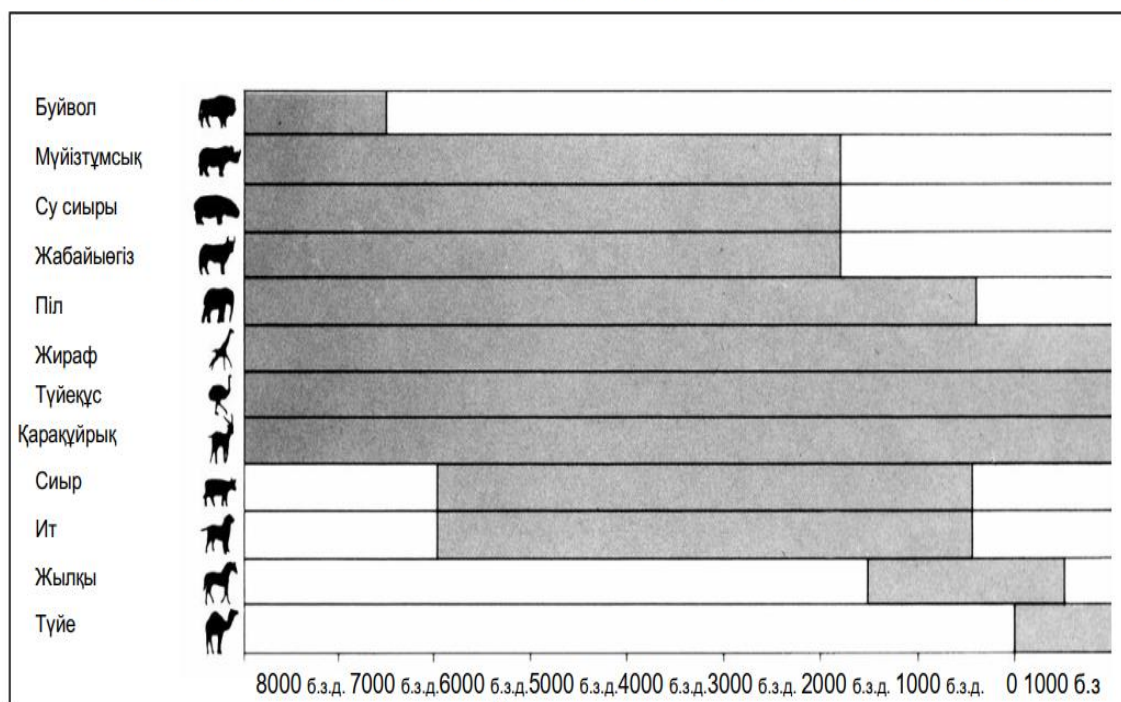
1-суретте (графикпен ұсынылған) Сахара шөлінің солтүстік Африка бөлігіндегі Чад көлінің су деңгейінің өзгеруі көрсетілген, ол біздің дәуірімізге дейінгі 20 мыңжылдықта, соңғы мұз дәуірінде толығымен жоғалып кетті. 11.000 жылдан кейін ол қайтадан пайда болды. Бүгінгі таңда бұл көлдің тереңдігі біздің дәуіріміздің 1 мыңжылдығында болған деңгейде.

1-сурет. Чад көлінің су деңгейінің өзгеруі

2-сурет (диаграммамен ұсынылған) Сахараның жартастағы кескіндеме өнерін (үңгір қабырғаларындағы ежелгі жазбалар мен суреттер) және жануарлар әлемінің өзгеруін көрсетеді.

Сахарадан табылған жартасқа салынған суреттер және жануарлар дүниесі.

2-сурет. Сахара жартасындағы кескіндеме өнері

Тапсырма:

1 және 2 суреттерде берілген ақпаратты пайдалана отырып, қойылған сұрақтарға жауап беріңіз

1-сұрақ:

Бүгінгі таңда Чад көлінің тереңдігі қандай?

- A. Екі метрге жуық.
- B. Он бес метрге жуық.
- C. Елу метрге жуық.
- D. Ол толықтай жоғалып кеткен.
- E. Ол туралы ақпарат жоқ

Сұрақтың мақсаты: түсіндіру: мәтіндегі және суреттегі ақпаратты біріктіру

Жауап: A. Екі метрге жуық.

2-сұрақ:

1-суреттегі графиктің бастапқы нүктесіне қай жыл сәйкес келеді?

.....
.....

Сұрақтың мақсаты: ақпаратты анықтау

Егер келесі нұсқалар көрсетілсе, жауап қабылданады: б.э. дейінгі 11,000 жыл / б.э. дейінгі 11 мыңжылдық (немесе шамамен 10.500 мен 12.000 арасындағы мән; немесе графиктің көлденең осінің шкаласын қолдана отырып, оқушының өз жауабын алғанының кез-келген басқа дәлелі).

- 11,000
- б.э. дейінгі 11,000 / б.э. дейінгі 11 мыңжылдық
- б.э. дейінгі 10,500
- біздің дәуірімізге дейінгі 10.000 жыл бұрын
- шамамен 12.000
- б.э. дейінгі 11.000 шамасында

3-сұрақ:

Неліктен автор дәл осы жылды графиктің бастапқы нүктесі ретінде таңдады?

.....
.....

Сұрақтың мақсаты: мәтін формасын талдау: авторлық таңдау себебі туралы қорытынды жасау

Жауап: көлдің қайта пайда болғанына назар аударылады.

Келесі жауаптар да дұрыс деп қабылдануы мүмкін:

Алдыңғы жауаптар дұрыс болмаса да, жауап толығымен қабылдануы мүмкін.

- Чад көлі біздің эрамызға дейінгі 20 мыңжылдықта толығымен жойылғаннан кейін біздің эрамызға дейінгі 11 мыңжылдықта қайта пайда болды.

- Көл Мұз дәуірінде жоғалып кетті, содан кейін диаграммада көрсетілген уақыт аралығында қайта пайда болды.

- Ол қайтадан пайда болды.

- Біздің дәуірімізге дейінгі 11.000 жыл шамасында ол қайта пайда болды.

- Көл шамамен 9.000 жыл болмағаннан кейін қайта пайда болды.

4-сұрақ:

2-сурет мыналар туралы болжамға негізделген:

А. Жартастағы суреттерде бейнеленген жануарлар суретке салынған кезде Чад көлінің маңында өмір сүрген.

В. Бұл жануарларды бейнелейтін суретшілер керемет сурет салу техникасына ие болды.

С. Бұл жануарларды бейнелейтін суретшілер бүкіл әлем бойынша саяхаттауға мүмкіндік алды.

Д. Боялған жануарларды қолға үйрету әрекеттері жасалмады.

Сұрақтың мақсаты: кең түсінікті қалыптастыру: суреттің негізін қалаған идеяны анықтау

Жауап: А. Жартастағы суреттерде бейнеленген жануарлар Чад көлінің айналасында олар суретке салынған кезде өмір сүрген.

6-сұрақ:

Бұл сұраққа жауап беру үшін 1-суретте де, 2-суретте де берілген ақпаратты біріктіру қажет.

Сахараның жартастағы кескіндемесінен мүйізтұмсықтардың, бегемоттардың және бизондардың жоғалуы орын алды:

А. соңғы мұз дәуірінің басында.

В. Чад көлінің тереңдігі ең биік нүктеде болған кезеңнің ортасында.

С. Чад көлінің деңгейі мыңдаған жылдар бойы төмендегеннен кейін.

Д. үздіксіз құрғақшылық кезеңінің басында.

Сұрақтың мақсаты: Интерпретация: екі бірыңғай емес мәтіннен ақпаратты біріктіру

Жауап: С. Чад көлінің деңгейі мыңдаған жылдар бойы төмендегеннен кейін.

Әрі қарай қарапайым бірыңғай емес мәтінді қолдана отырып, оқушылардың оқу сауаттылығын бағалауда қолдануға болатын тапсырманы қарастырайық (7-сурет).

Оқуға арналған мәтін:

7-сурет. Статистика бойынша орташа есеппен адамның 24 сағатын бөлу

Тапсырмалар:

1. *Бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті:*

Орташа есеппен алғанда адам 24 сағат ішінде ұйықтауға қанша уақыт жұмсайды?

- A) 4 сағат
- B) 6 сағат
- C) 8 сағат
- D) 12 сағат

Уақыттың ең аз пайызын қандай әрекет алады?

- A) демалыс және ойын-сауық
- B) үй шаруасы
- C) Қозғалыс
- D) Тамақтану

2. *Талдау сұрағы:*

Неліктен, сіздің ойыңызша, қозғалыс тек 5% уақытты алады? Бұл көрсеткішке әсер етуі мүмкін факторлардың мысалдарын келтіріңіз.

3. *Сәйкестікті анықтау сұрағы:*

Әрекет пен оған жұмсалған сағат саны арасындағы сәйкестікті орнатыңыз:

Ұйқы _____ сағат

Жұмыс / оқу _____ сағат

Демалыс және ойын-сауық _____ сағат

4. *Зерттеуге арналған сұрақ:*

Егер сіз өмір сүру сапасын жақсарту үшін осы уақытты бөлу кестесін өзгерте алсаңыз, қандай өзгерістер ұсынар едіңіз және неге?

Тапсырманың бұл мысалы бірыңғай емес мәтінмен (бұл жағдайда диаграмма) жұмыс істеу кезінде оқушының оқу сауаттылығын бағалауға бағытталған сұрақтардың әртүрлі түрлерін біріктіреді.

Оқу сауаттылығын бағалау мақсаттарына және оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес мәтін түрін дұрыс таңдау өте маңызды. Осы маңыздылықтың бірнеше негізгі аспектілерін қарастырыңыз:

1. Оқушылардың даму деңгейіне сәйкестік, яғни мәтін оқушылардың танымдық, тілдік және әлеуметтік-мәдени дағдыларының даму деңгейіне сәйкес келуі керек. Бұл тапсырмалар мен мәтіндердің белгілі бір жас тобы үшін тым қарапайым немесе тым күрделі емес екеніне көз жеткізуге көмектеседі.

2. Бағалаудың фокусы, яғни мәтін түрін таңдау бағалаудың нақты мақсаттарына негізделуі керек. Мысалы, егер мақсат сыни ойлауды бағалау болса, мазмұны абстрактілі және көп мағыналы түсіндірмелері бар мәтіндерге басымдылық берілуі мүмкін.

3. Оқушылардың қызығушылықтарын ескеру, яғни белгілі бір жас тобына сәйкес келетін мәтіндер оқуға деген ынтаны, демек, жауап сапасын арттыра алады.

4. Әр түрлі оқу дағдыларын дамыту, өйткені әр түрлі мәтіндер (көркем, ғылыми, үздіксіз және т.б.) әр түрлі оқу дағдыларын дамытады. Мысалы, ғылыми мәтін фактілерді талдау және бағалау дағдыларын дамыта алады, ал көркем шығармашылық мәтін эмпатия мен қиялды дамыта алады.

5. Әлеуметтік-мәдени контекст, яғни мәтіндерді таңдау кезінде оқушылардың мәдени және әлеуметтік аспектілерін ескеру маңызды. Оқушылардың мәдени ерекшеліктерін ескеретін мәтіндер оларға түсінікті және сәйкес болуы мүмкін.

6. Бағалаудың объективтілігін қамтамасыз ету, өйткені сәйкес мәтіндерді таңдау бағалаудың белгілі бір тақырып бойынша оқушының алдын ала білімі сияқты басқа факторларға емес, оқу сауаттылығына бағытталуын қамтамасыз етеді.

7. Шынайы өмірге дайындық, яғни оқу дағдыларын практикалық қолдануға дайындау үшін оқушылар болашақта кездесетін нақты жағдайлар мен контексттерді көрсететін мәтіндерді таңдау маңызды.

Жалпы, бағалау мақсаттары мен оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, мәтінді дұрыс таңдау оқу сауаттылығын бағалау кезінде сенімді және тиісті нәтижелерге қол жеткізудің кілті болып табылады.

Қазіргі таңда оқу сауаттылығы табысты оқытудың негізгі дағдысы ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның қоғамның әлеуметтік-мәдени контекстіне белсенді және мағыналы қатысуына мүмкіндік беретін жан-жақты дамуының негізі болып табылады.

Бұл тек мәтінді түсінумен шектелмейді, бірақ сыни тұрғыдан ойлауды, ақпаратты талдау, салыстыру және бағалау қабілетін қамтиды. Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, оны дамыту әдістемесін одан әрі

жетілдіру мақсатында оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейін үнемі зерттеу қажеттілігі айқын болады.

Оқушылардың оқу сауаттылығы деңгейін зерттеу әр оқушының әлсіз және күшті жақтарын анықтап қана қоймай, оқу процесін түзетудің бастапқы нүктесі бола алатын жалпы тенденцияларды анықтауға мүмкіндік береді. Әрі қарай, оқу саласындағы заманауи педагогикалық тәсілдер мен ғылыми зерттеулерді ескере отырып жасалған осындай зерттеуді дайындау және жүргізу процедурасын қарастырайық.

Білім алушылардың оқу сауаттылығы деңгейін зерттеуді дайындау және жүргізу рәсімі көп қырлы және кешенді, оны кезең-кезеңмен үдеріс ретінде ұсынуға болады (4-кесте).

Кесте 4. Білім алушылардың оқу сауаттылығы деңгейіне зерттеу дайындау және жүргізу

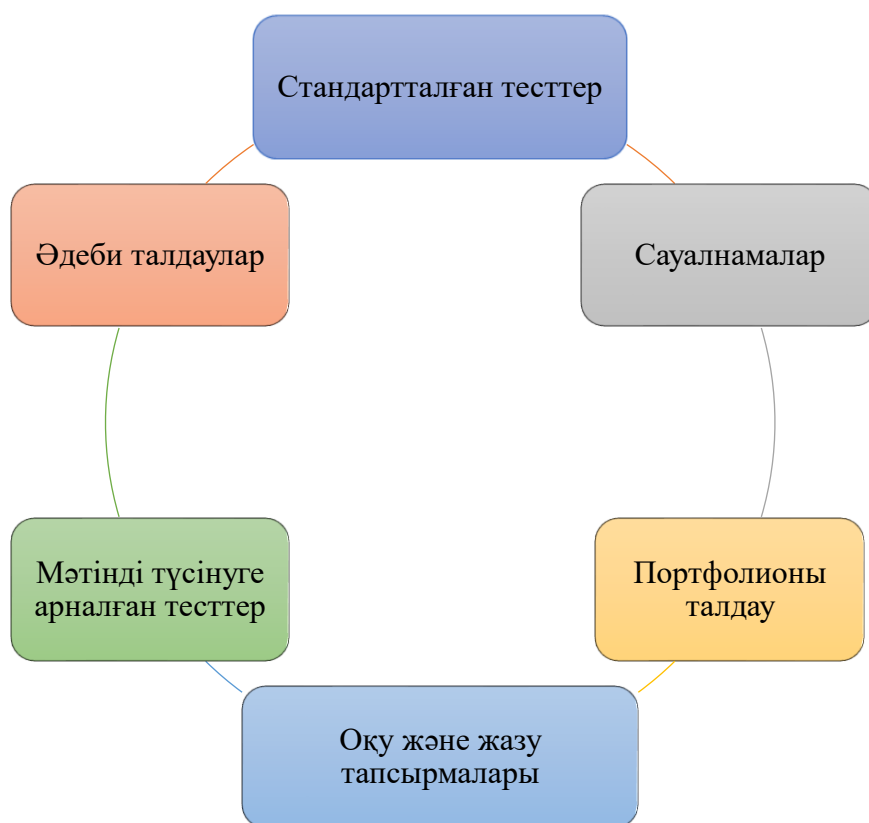
№	Кезеңдері	Сипаттамасы
1.	Сәйкесінше құралдарды таңдау	Зерттеуді оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін қолдануға болатын әртүрлі құралдарды сипаттаудан бастаңыз. Бұл стандартталған тесттер, сауалнамалар, портфолионы талдау, оқу және жазу тапсырмалары болуы мүмкін.
2.	Бағалау критерийлері	Оқу сауаттылық деңгейін бағалау үшін қолданылатын өлшемдерді көрсетіңіз. Сенімді нәтиже беру үшін бұл критерийлер нақты және объективті болуы керек.
3.	Құралдарды бейімдеу	Мүмкін болса, құралдарды мектептің нақты қажеттіліктеріне бейімдеу бойынша ұсыныстар беріңіз. Мысалы, мәтіндерді ана тіліне аудару немесе ерекше қажеттіліктері бар балалардың ерекшеліктерін ескеру қажет болуы мүмкін.
4.	Оқушылардың қатысуы	Оқушыларды оқу сауаттылығын бағалау процесіне тартудың маңыздылығын атап өтіңіз. Бұл өзін-өзі бағалауды және өз жұмысын қарауға қатысуды қамтуы мүмкін.
5.	Деректерді жинау	Таңдалған құралдарды пайдаланып деректерді қалай жинау керектігін түсіндіріңіз. Бұған тесттер, сауалнамалар немесе оқу жұмыстарын талдау кіреді.

6.	Талдау және интерпретация	Алынған деректерді қалай талдау және түсіндіру керектігін сипаттаңыз. Бұл орташа мәндерді есептеуді, жақсарту аймақтарын анықтауды және үлгілер мен тенденцияларды анықтауды қамтуы мүмкін.
7.	Нәтижелерді пайдалану	Оқушылармен жеке және топтық жұмыс үшін бағалау нәтижелерін пайдаланудың маңыздылығын атап өтіңіз. Алынған мәліметтер негізінде қандай әрекеттер жасалуы мүмкін екенін көрсетіңіз.
8.	Құпиялылық және этика	Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу кезінде құпиялылық пен этика принциптерін сақтау қажеттілігіне назар аударыңыз.
9.	Педагогтарды оқыту және даярлау	Мұғалімдерді таңдалған құралдарды қолдануға және нәтижелерді талдауға үйрету және дайындау бойынша ұсыныстар беріңіз.
10.	Мониторинг және бағалау	Оқу сауаттылығын бағалау процесін мониторингілеу және бағалау қалай жүзеге асырылатынын және бұл процесті жақсарту үшін қандай шаралар қолданылуы мүмкін екенін сипаттаңыз.

Оқу сауаттылығы деңгейін зерттеудің жоғарыда аталған кезеңдерін толығырақ қарастырайық.

1 кезең – білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеуге арналған сәйкесінше құралдарды таңдау. Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін қолдануға болатын зерттеу құралдарын қарастырыңыз (8-сурет). Бұл стандартталған тесттер, сауалнамалар, портфолионы талдау, оқу және жазу тапсырмалары болуы мүмкін.

8-сурет. Білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеу құралдары

Стандартталған тесттер - бұл ұлттық немесе аймақтық білім беру органдары әзірлеген және басқаратын ресми тесттер мен емтихандар. Олар мәтіндерді түсіну деңгейін, талдау дағдыларын, лексикалық және грамматикалық шеберлікті өлшей алады. Стандартталған тесттердің артықшылығы - олардың объективтілігі және нәтижелерді басқа оқушылармен салыстыру мүмкіндігі.

Сауалнамалар - оқу әдеттері, қызығушылықтары, оқу жиілігі және әдебиеттегі қалаулар туралы сұрақтарды қамтуы мүмкін. Олар оқушылардың оқуға деген ынтасын түсіну және жақсарту бағыттарын анықтау үшін пайдалы болуы мүмкін.

Оқу сауаттылығын зерттеуге арналған сауалнаманың мысалын қарастырайық.

Оқу сауаттылығын зерттеуге арналған сауалнама:

Жалпы ақпарат:

Т. А. Ә.: _____

Сынып: _____

Мектеп: _____

(қосымша параметрлермен толықтыруға болады)

Негізгі бөлігі:

1. Сіз күн сайын оқуға қанша уақыт жұмсайсыз?

- 15 минуттан аз
  - 15-30 минут
  - 30 минут-1 сағат
  - 1-2 сағат
  - 2 сағаттан артық
2. Сіз кітаптарды қаншалықты жиі оқисыз?
- Күнделікті
  - Аптасына бірнеше рет
  - Аптасына бір рет
  - Айына бір рет
  - Айына бір реттен сирек
3. Таңдаулы оқу дереккөздері:
- Баспа кітаптары
  - Электрондық кітаптар
  - Журналдар / Газеттер
  - Интернет-ресурстар (блогтар, жаңалықтар порталдары және т. б.)
  - Аудиокітаптар
4. Сіз қандай әдебиет жанрларын қалайсыз? (бірнеше нұсқаны таңдауға болады)
- Көркем әдебиет
  - Ғылыми әдебиеттер
  - Детективтер/Триллерлер
  - Фантастика/Қиял
  - Тарихи әдебиет
  - Басқа: _____
5. Оқу кітабын қалай таңдайсыз?
- Достардың/таныстардың ұсыныстары бойынша
  - Интернеттегі шолулар бойынша
  - Үздік кітаптар тізімі бойынша
  - Кітапханада немесе дүкенде кездейсоқ таңдау
  - Мұғалімдердің ұсыныстары бойынша
6. Оқылған мәтінді түсіну дағдыларыңызды бағалаңыз:
- Бірінші оқығаннан кейін әрқашан мәтіннің мазмұнын түсінемін
  - Кейде жақсы түсіну үшін қиын жерлерді қайта оқып шығамын
  - Мәтінді түсіну үшін оны жиі қайта оқып шығу керек болады
  - Бірнеше оқығаннан кейін де мәтіннің мазмұнын түсіну қиын
7. Мәтінді оқу және түсіну дағдыларын дамыту Сіз үшін қаншалықты маңызды екенін бағалаңыз:
- Өте маңызды
  - Маңызды
  - Бейтарап
  - Өте маңызды емес
  - Мүлдем маңызды емес
8. Сіз оқыған кітаптарды біреумен талқылайсыз ба?

- Иә, достарыммен немесе отбасыммен
- Иә, сабақтарда немесе қызығушылық үйірмелерінде
- Жоқ, мен талқыламаймын

9. Сіз оқыған соңғы кітаптың атын жазыңыз және оның мазмұнын қысқаша сипаттаңыз:

Сауалнама респонденттердің оқу әдеттері мен мәтінді түсіну деңгейі туралы жалпы түсінік алуға көмектеседі. Нәтижелері бойынша оқу сауаттылығын дамыту бойынша қосымша жұмыс қажеттіліктерін анықтауға болады.

Портфолионы талдау - бұл әдіс білім алушылардың оқу процесінде эссе, кітап шолулары, сыни мақалалар және басқа жазбаша жұмыстар сияқты жасаған жұмыстарын бағалауды қамтиды. Портфолионы талдау мұғалімдерге оқушылардың мәтіндерді түсіну және талдау деңгейін, сондай-ақ әдеби дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған оқушылар портфолиосының үлгі құрылымы ұсынылады, оны зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне қарай реттеуге болады:

1. *Титул парағы*

Оқушының тегі, аты

Сынып

Портфолио құрылған күн

Оқушының суреті (міндетті емес)

2. *Мазмұны*

Портфолионың барлық бөлімдері мен материалдарының тізімі және олардың беттері көрсетілуі керек

3. *Кіріспе*

Портфолио құру мақсатының қысқаша сипаттамасы және оқушының оқуға деген жеке көзқарасы.

4. *Бір жыл ішінде оқылған кітаптардың тізімі.*

Кітап атаулары, авторлары, оқуды аяқтау күні және кітаптың қысқаша түсіндірмесі немесе эсерлері бар кесте.

5. *Аналитикалық жұмыстар*

Оқылған кітаптарға рецензиялар.

Екі немесе одан да көп шығармаларды салыстырмалы талдау.

Берілген тақырыпқа арналған әдеби шағын эсселер.

6. *Шығармашылық жұмыстар*

Оқылған кітаптарға суреттер немесе иллюстрациялар.

Оқылған шығармаларға негізделген қысқа әңгімелер немесе өлеңдер.

Әдебиеттен шабыттанған сценарийлер немесе диалогтар.

7. *Оқуды насихаттау жобалары*

Оқушы қатысқан жобалардың сипаттамасы мен материалдары (мысалы, мектеп оқырмандар клубын ұйымдастыру, оқырмандар конкурстарына қатысу және т.б.).

8. *Пікірлер мен ұсыныстар*

Оқушының оқу белсенділігі мен құзыреттілігі туралы мұғалімдердің пікірлері.

Сыныптастардың немесе мұғалімдердің оқуға ұсынған кітап тізімдері.

9. *Қорытынды*

Оқушының өміріндегі оқудың маңыздылығы туралы жеке ойлары, оқу контекстіндегі болашақ жоспарлары.

11. *Қосымшалар*

Оқу процесінде, әдеби іс-шараларда және т. б. оқушының фотосуреттері.

Оқуға немесе әдеби қызметке байланысты алынған дипломдардың, сертификаттардың немесе марапаттардың көшірмелері.

Мұндай портфолио оқушының оқу сауаттылығының деңгейін көрсетіп қана қоймай, оны осы бағытта одан әрі дамытуға ынталандырады.

Оқу және жазу тапсырмалары. Мұғалімдер мәтіндерді талдауды, түйіндеме жазуды, рецензияларды немесе сыни мақалаларды қамтуы мүмкін арнайы оқу және жазу тапсырмаларын әзірлей алады. Бұл тапсырмалар оқушылардың жазбаша өз ойларын талдау және білдіру қабілетін бағалауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін оқу және жазу тапсырмаларының мысалдарын қарастырайық.

1. *Мәтінді талдау*

- Мәтін: классикалық романдан үзінді.

- Тапсырма: үзінді оқып, негізгі тақырыпты анықтаңыз. Автор өз ойын жеткізу үшін қандай бейнелер мен белгілерді пайдаланады? Мәтіннен мысалдар келтіре отырып, өз көзқарасыңызды негіздеңіз.

2. *Түйіндеме жазу*

- Мәтін: өзекті тақырыптағы қысқа мақала.

- Тапсырма: негізгі ойларға назар аудара отырып, мақаланың қысқаша мазмұнын жасаңыз. Сіздің түйіндемеңіз оқырманға бастапқы мәтіннің мазмұны туралы нақты түсінік беруі керек.

3. *Кітапқа шолу*

- Мәтін: заманауи романдан үзінді.

- Тапсырма: осы үзіндіге шолу жазыңыз. Автордың стилі, кейіпкерлері мен сюжеті туралы сіздің әсеріңіз қандай? Сіз бұл романды толығымен оқуды ұсынар ма едіңіз? Өз ұстанымыңызды негіздеңіз.

4. *Сыни мақала*

- Мәтін: танымал мәдени немесе әлеуметтік тенденцияға шолу.

- Тапсырма: оқылған шолуға жауап ретінде сыни мақала жазыңыз. Пікір авторының пікірімен келісесіз бе? Неліктен? Басқа көзқарастан немесе сіздің тәжірибеңізден дәлелдер мен мысалдар келтіріңіз.

5. *Салыстырмалы талдау*

- Мәтіндер: тарих немесе мәдениет оқиғасы туралы екі түрлі пікір.

- Тапсырма: екі мәтінді салыстырып, авторлардың негізгі дәлелдерін анықтаңыз. Авторлардың қайсысымен көбірек келісесіз және неге? Сіздің ұстанымыңызды қолдау үшін мәтіндерден дәлелдер келтіріңіз.

Бұл тапсырмалар оқушының мәтіндерді сыни тұрғыдан талдау, негізгі ақпаратты бөлектеу және оқығандарынан өз көзқарасын тұжырымдау қабілетін бағалауға арналған.

Мәтінді түсіну тестілері - бұл оқушылардың оқылған мәтіндердің мағынасын түсіну қабілетін бағалайтын тесттер. Олар мәтінге негізделген сұрақтарды, мәтіндегі бос орындарды толтыруды немесе мәтіннің нақты аспектілерін талдауды қамтуы мүмкін.

Кітаптан үзінді негізінде оқу сауаттылығын бағалау үшін мәтінді түсіну тестінің мысалын қарастырайық.

Мәтін:

Алыстағы патшалықта, үшінші мемлекетте Алина есімді қыз өмір сүрді. Оның ата-анасы қарапайым балықшылар болған. Өмір бойы олар теңіз жағасында өмір сүрді және Алинаға табиғатты құрметтеуге және түсінуге үйретті. Бір күні Алина жағаға шыққанда құмнан біртүрлі кішкентай бөтелке тапты. Ішінде қазына туралы жазылған жазба болды.

Тест тапсырмалары:

1. Алина өмір сүрген патшалық қайда болды?
  - Қалада.
  - Алыс патшалықта, үшінші мемлекетте.
  - Ауылда.
2. Алинаның ата-анасы қандай қызметпен айналысқан?
  - Олар рыцарьлар еді.
  - Олар балықшылар еді.
  - Олар саудагерлер болды.
3. Алина кішкентай бөтелкені қайдан тапты?
  - Орманда.
  - Үйде.
  - Жағалауда құмда.
4. Бөтелкенің ішінде не болды?
  - Су.
  - Қазына туралы жазба.
  - Карта.

Жауаптар:

1. Алыс патшалықта, үшінші мемлекетте.
2. Олар балықшылар болды.
3. Жағалауда құмда.
4. Қазына туралы жазба.

Мұндай тест мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуді, сондай-ақ мәтіннен жеке фактілер мен оқиғаларды егжей-тегжейлі түсінуді тексеруге көмектеседі.

Әдеби талдаулар. Тәрбиешілер оқушылардың көркем мәтіндерді талдау және түсіндіру қабілетін бағалау үшін әдеби шығармаларды талдауды қолдана алады. Бұл шығарманың сюжетін, кейіпкерлерін, тақырыптарын және құрылымын талдауды қамтуы мүмкін.

Әдеби талдаулар оқу сауаттылығын бағалау әдістерінің бірі болып табылады, әсіресе жоғары оқу орындарында. Олар білім алушылардан мәтінді түсінуді ғана емес, сонымен қатар әдеби құралдарды, стильді, контекстті және басқа аспектілерді ескере отырып, оны түсіндіру қабілетін талап етеді.

Оқу сауаттылығын бағалауға арналған әдеби талдау тапсырмасының мысалы:

Мәтін: А.П. Чеховтың «Студент» әңгімесінен үзінді.

"Кеш... Қызғылт бұлттар аспаннан өтіп, қараңғы болды. Тыныш болды... Екінші жағалауда, өзеннің арғы жағында, ауылда шамдар жанып, оларды көріп, ести бастады: онда ит біреудің жүргенін естіп үріп жатты.»

Сұрақтар:

1. Бұл үзіндіде тәуліктің қай уақыты сипатталған?
2. Автор қандай табиғи құбылыстар мен элементтерді сипаттайды?
3. Бұл үзіндінің көңіл-күйі немесе атмосферасы туралы не айтуға болады?
4. Чехов белгілі бір көңіл-күйді немесе сезімді қалыптастыру үшін қандай әдеби әдістерді қолданады?

Мүмкін жауаптар:

1. Кеш.
2. Қызғылт бұлттар, қараңғылық, тыныштық, ауылдағы шамдар, иттің үруі.
3. Табиғат пен адам демалатын тыныштық, тыныш кештің атмосферасы.
4. Автор тыныштық пен жалғыздық атмосферасын құру үшін бұлттардың түс сипаттамасын, қараңғылық пен шамдар арасындағы контрастты және иттің үрген дыбыстарын пайдаланады.

Мұндай тапсырмалар оқушыларға мәтін атмосферасына еруге, автордың белгілі бір сөздер мен құрылымдарды таңдауы туралы ойлауға, сыни ойлау мен талдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау құралдарын таңдағанда, бағалау мақсаттарын, ресурстардың мүмкіндіктерін және оқушылардың қажеттіліктерін ескеру қажет. Әр түрлі әдістер мен құралдардың үйлесімі оқу сауаттылығы туралы толық түсінік бере алады және оқушыларға жеке көзқарастарды дамытуға көмектеседі.

2 кезең - білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеу үшін бағалау критерийлерін анықтау. Оқу сауаттылық деңгейін бағалау үшін қолданылатын өлшемдерді көрсетіңіз. Сенімді нәтиже беру үшін бұл критерийлер нақты және объективті болуы керек.

Білім алушылардың оқу сауаттылығы деңгейін бағалаудың нақты және объективті критерийлерін белгілеу, бағалау процесінің негізгі кезеңі болып

табылады. Бұл критерийлер мұғалімдерге мәтіндерді оқу және түсіну дағдыларын жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді, бұл сенімді нәтиже береді. Міне, бағалау критерийлерін қалай жасауға болатыны туралы толығырақ сипаттама:

Айқындық пен анықтылық, яғни критерийлер айқын және анық тұжырымдалуы керек, мұғалімдер мен оқушылар оқу сауаттылығын бағалау кезінде олардан не күтілетінін нақты білуі үшін. Белгісіз немесе түсініксіз критерийлер субъективті бағалауға әкелуі мүмкін.

Объективтілік, яғни бағалау критерийлері объективті болуы керек, яғни бағалау субъективті пікірлерге немесе біржақты көзқарастарға емес, нақты, бақыланатын көрсеткіштерге негізделуі керек. Бұл әділ және сенімді нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Нақтылық, яғни критерийлер нақты және дәл болуы керек, сондықтан бағалаушылар олардың орындалғанын немесе орындалмағанын оңай анықтай алады. Мысалы, абстрактілі критерийдің орнына «мәтінді жақсы түсіну», «мәтіннің негізгі идеяларын аша білу» немесе «басты кейіпкердің мінезін сипаттай білу» сияқты нақты параметрлерді қолданған дұрыс.

Көп өлшемді, яғни критерийлерді тұжырымдау кезінде оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін қарастырыңыз. Бұл негізгі идеяларды түсінуді, мәтінді талдауды, детальдарды бөліп көрсетуді, мәтіннің құрылымы мен стилін бағалауды және бағалау мақсаттарына байланысты басқа аспектілерді қамтуы мүмкін.

Жетістік деңгейлері, яғни критерийлерді әр түрлі жетістік деңгейлеріне бөлуге болады, мысалы, бастапқы, негізгі, жетілдірілген және жоғары. Бұл оқу сауаттылығының деңгейін дәлірек бағалауға және оқушыларға жеке тұрғыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Сарапшылармен кеңесу, бағалау критерийлерін белгілеу және нақтылау үшін басқа педагогтермен және білім беру және әдебиет мамандарымен кеңесу маңызды. Сараптамалық пікір критерийлерді объективті және қажетті ақпарат беретіндей етуі мүмкін.

Критерийлерді тестілеу, яғни оқушылардың оқу сауаттылығын бағалауды бастамас бұрын, критерийлер сенімді жұмыс істейтініне және тиісті нәтиже беретініне көз жеткізу үшін білім алушылар тобында сынақтан өткізілуі керек.

Нақты бағалау критерийлерінің мысалдары мыналарды қамтуы мүмкін:

- Мәтіндегі негізгі идеяларды анықтау мүмкіндігі.
- Мәтіндегі ақпаратты талдау және түсіндіру қабілеті.
- Өз тұжырымдарын қолдау үшін мәтіннен дәлелдерді пайдалану мүмкіндігі.
- Мәтін құрылымын талдау дағдылары және автордың мақсатын анықтау.
- Академиялық тіл мен терминдерді қолданудағы тиімділік.

Критерийлерді әзірлеу кезінде бастауыш және негізгі мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын бағалаудың бірыңғай стандартты

критерийлері әзірленген PISA, PIRLS халықаралық салыстырмалы зерттеулерінің тәжірибесіне сүйенуге болады.

Мұндай критерийлер сіздің мектебіңіздегі бағалаудың нақты мақсаттары мен қажеттіліктеріне бейімделуі мүмкін.

3 кезең - Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу құралдарын бейімдеу. Мүмкін болса, құралдарды мектептің нақты қажеттіліктеріне бейімдеу бойынша ұсыныстар беріңіз. Мысалы, тестілерді ана тіліне аудару немесе ерекше қажеттіліктері бар балалардың ерекшеліктерін ескеру қажет болуы мүмкін.

Оқу сауаттылығын бағалау құралдарын мектептің нақты қажеттіліктеріне бейімдеу бағалаудың дәл және әділ нәтижелерін қамтамасыз етудің маңызды қадамы болуы мүмкін. Мұнда бейімделу процесінің толық сипаттамасы берілген:

Қажеттіліктерді анықтау. Мектептің қажеттіліктерін мұқият талдаудан бастаңыз. Бұл білім беру ұйымы қызметінің бағытын ескере отырып, оқушылар сөйлейтін негізгі тілдерді, тапсырмалардың күрделілік деңгейін анықтауды және мүмкіндігі шектеулі балалар немесе тілдік немесе мәдени ерекшеліктері бар балалар сияқты ерекше қажеттіліктерді анықтауды қамтуы мүмкін.

Ерекше қажеттіліктерді есепке алу. Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы құралдарды бейімдеу қажет болуы мүмкін. Мысалы, бұл тапсырмаларды орындауға қосымша уақыт беруді, балама форматтарды (аудио немесе мәтіндік нұсқалар) пайдалануды және бейімделген нұсқауларды қамтуы мүмкін.

Мәдени бейімделу. Егер сіздің мектебіңізде әртүрлі мәдени ортадағы оқушылар болса, құралдарды бейімдеу кезінде мәдени ерекшеліктерді ескеру маңызды. Бұл білім алушылардың мәдени контекстіне жақын мәтіндер мен тапсырмаларды пайдалануды және талдау үшін әдеби шығармаларды таңдаудағы ерекше артықшылықтарды ескеруді қамтуы мүмкін.

Бейімделген құралдарды сынау. Құралдарды өзгерткеннен және бейімдегеннен кейін, олардың тиімді жұмыс істейтініне және нәтижелерді бұрмаламайтынына көз жеткізу үшін оқушылардың шағын тобының қатысуымен тестілеу жүргізу маңызды.

Бейімделуді құжаттау. Құралдарға енгізілген барлық бейімделулерді құжаттау және оқушылар мен олардың ата-аналарына бейімделген нұсқалардың болуы туралы хабарлау маңызды. Бұл ашықтықты қамтамасыз етеді және барлық мүдделі тараптарға бағалау процесін түсінуге мүмкіндік береді.

Стандарттарды сақтау. Құралдарды бейімдеу кезінде олардың мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына және сіздің оқу орныңыз немесе аймақтық білім беру органдары белгілеген талаптарға сәйкес келетініне көз жеткізу керек.

Оқу сауаттылығын бағалау құралдарын мектептің нақты қажеттіліктеріне бейімдеу оқушыларға өз дағдылары мен білімдерін жақсырақ көрсетуге көмектеседі және бағалаудың әділ нәтижелерін береді.

4 кезең - Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеуге қатысуын қамтамасыз ету. Оқушыларды оқу сауаттылығын бағалау процесіне тартудың маңыздылығын атап өтіңіз. Бұл өзін-өзі бағалауды және өз жұмысын рецензиялауға қатысуды қамтуы мүмкін.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау процесіне қатысуы олардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ететін және өздерінің оқу күш-жігерінің хабардарлығын арттыратын маңызды аспект болып табылады. Мұнда білім алушыларды бағалау процесіне тартудың маңыздылығы мен тәсілдері туралы толығырақ сипаттама берілген:

Өзін-өзі бағалау. Оқушылардың оқу сауаттылығына қатысты өзін-өзі бағалауы мен өзіне-өзі рефлексия жасауын қолдау оларға сыни ойлау мен зейінді дамытуға мүмкіндік береді. Ол үшін оқушылар өздеріне келесі сұрақтар қоя алады: «оқу туралы не білемін?», «Маған оқудың қандай аспектілері оңай беріледі және қайсысы көп күш жұмсауды қажет етеді?», «Оқу дағдыларымды жақсарту үшін не істей аламын?».

Өз-өзіне рефлексия жасау. Оқушыларды өздерінің прогресін, сондай-ақ қиындықтары мен жетістіктерін атап өтуге болатын журналдарды немесе оқу күнделіктерін жүргізуге ынталандыру олардың аналитикалық және рефлексиялық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл оларға өз оқу дағдыларын жақсартудың күшті жақтары мен бағыттарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Өзін-өзі оқыту. Оқушылардың әдеби шығармалар мен мәтіндерді өз бетінше талдауда қолдау, олардың оқуда өсуіне ықпал етеді. Білім алушылар өздерінің бағалау критерийлерін жасай алады және өз жұмыстарын осы критерийлермен салыстыра алады, жақсарту бағыттарын анықтай алады.

Рецензиялауға қатысу. Оқушылар өздерінің немесе сыныптастарының жұмысын рецензиялау процесіне қатыса алады. Бұл талдау және кері байланыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар олардың оқу жетістіктері туралы әртүрлі көзқарастарды көруге мүмкіндік береді.

Талқылау және тәжірибе алмасу. Оқу сауаттылығы туралы сыныптық немесе топтық пікірталастарды ұйымдастыру білім алушыларға оқу стратегиялары мен оқу жетістіктерімен бөлісуге, сондай-ақ құрдастарының тәжірибесінен үйренуге мүмкіндік береді.

Қолдау және ынталандыру. Оқушылар өздерінің оқу сауаттылығы туралы өз пікірлері мен ойларын білдіруге ыңғайлы болатын қолдау және көтермелеу ортасын құру маңызды.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалауға қатысуы олардың белсенді оқуына және өзін-өзі басқару дағдыларын дамытуға ықпал етеді, бұл сайып келгенде олардың оқу сауаттылығы мен оқу жетістіктерін арттыруға ықпал етеді.

5 кезең - Оқушылардың оқу сауаттылығы деңгейі туралы мәліметтер жинау. Таңдалған құралдарды пайдаланып деректерді қалай жинау керектігін түсіндіріңіз. Бұған тесттер, сауалнамалар немесе оқу жұмыстарын талдау кіреді.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау үшін таңдалған құралдардың көмегімен деректерді жинау, бағалау процесінің маңызды кезеңі болып табылады. Мұнда әртүрлі құралдарды пайдаланып деректерді қалай жинауға болатыны туралы толығырақ сипаттама берілген:

1. Стандартталған тесттер өткізу:

- Мәтінді түсіну, талдау, сыни тұрғыдан ойлау және лексикалық дағдылар сияқты оқу сауаттылығының әртүрлі аспектілерін бағалайтын стандартталған тестілерді дайындаңыз. Тест сұрақтары білім беру стандарттары мен бағалау мақсаттарына сәйкес келетініне көз жеткізіңіз.

- Тестілеу сессияларын ұйымдастырыңыз, соның ішінде оқушыларға нұсқауларды түсіндіру және тестті орындау үшін уақыт шеңберін белгілеу.

- Алдын ала анықталған бағалау критерийлерін қолдана отырып, тест нәтижелерін талдаңыз. Бұл ұпайларды есептеуді, жетістік деңгейлерін анықтауды және есептерді дайындауды қамтуы мүмкін.

2. Сауалнама:

- Оқушылардың оқу әдеттері, қызығушылықтары және оқу тәжірибесі туралы сұрақтарды қамтитын сауалнамалар жасаңыз. Сұрақтардың анық және түсінікті екеніне көз жеткізіңіз.

- Оқушылар арасында сауалнама жүргізіп, олардың адал және қысымсыз жауап беруіне назар аударыңыз.

- Қажет болса, статистикалық әдістерді қолдана отырып, алынған мәліметтерді өңдеңіз. Талдау оқушылардың оқу сауаттылығындағы жалпы үрдістер мен ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді.

3. Оқу жұмыстарын талдау:

- Оқушылардың талданатын оқу жұмыстарын жинаңыз. Бұл эсселер, рецензиялар, аналитикалық мақалалар немесе басқа жазбаша жұмыстар болуы мүмкін.

- Оқу жұмыстарының әрқайсысы үшін нақты бағалау критерийлері бар екеніне көз жеткізіңіз. Критерийлер құрылым, мазмұн, талдау және тілдік дизайн сияқты аспектілерді қамтуы мүмкін.

- Белгіленген критерийлерге сәйкес оқу жұмыстарын талдаңыз. Бұл білім алушыларға ұпай жинау, түсініктеме беру және кері байланысты қамтуы мүмкін.

- Әр оқушы үшін оқу жұмысын бағалау нәтижелерін қорытындылаңыз және олардың оқу сауаттылығы туралы есептер дайындаңыз.

Деректерді жинау жоспарын, оның ішінде мерзімдерді, басқару әдістерін және деректерді өңдеуді алдын-ала ойластыру маңызды. Деректерді жинағаннан кейін оларды талдау және түсіндіру керек, бұл білім

алушылардың оқу сауаттылығы туралы қорытынды жасауға және жақсарту бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

6 кезең – Білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеудің алынған деректерін талдау және түсіндіру. Алынған деректерді қалай талдау және түсіндіру керектігін сипаттаңыз. Бұл орташа мәндерді есептеуді, жақсарту аймақтарын анықтауды және үлгілер мен тенденцияларды анықтауды қамтуы мүмкін.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау бойынша деректерді талдау және түсіндіру олардың сауаттылық деңгейін терең түсінуге, жақсарту бағыттарын анықтауға және үлгілер мен тенденцияларды анықтауға мүмкіндік береді. Міне, осы процестің толық сипаттамасы:

1. Статистикалық көрсеткіштерді есептеу:

- Әрбір жеке тест немесе тапсырма үшін ұпайлардың немесе нәтижелердің орташа мәндерін есептеңіз. Орташа мәндер оқушылар тобының сауаттылығының орташа деңгейі туралы жалпы түсінік бере алады.

- Бағалардың таралуын визуализациялау үшін гистограммалар немесе дөңгелек диаграммалар жасаңыз. Бұл бағалауда қандай да бір көрнекті үлгілер немесе сәйкессіздіктер бар-жоғын анықтауға көмектеседі.

2. Салыстырмалы талдау:

- Сауаттылық деңгейлері күтілетін стандарттарға сәйкес келетіндігін анықтау үшін нәтижелерді білім беру мақсаттары мен стандарттарына сәйкестендіріңіз.

- Егер сізде оқушылардың бірнеше тобы болса (мысалы, әртүрлі сыныптар немесе оқу деңгейлері бойынша), олардың оқу сауаттылығындағы айырмашылықтарды анықтау үшін салыстырмалы талдау жасаңыз.

3. Жақсарту үшін аймақтарды анықтау:

- Оқушылардың қандай нақты салаларда қиындықтарға тап болатынын анықтау үшін нәтижелерді зерттеңіз. Қателерді талдау, жақсартуды қажет ететін әлсіз жақтар мен дағдыларды анықтауға көмектеседі.

- Қателіктерде немесе сәтті жауаптарда үлгілер немесе паттерндер бар-жоғын қараңыз. Мысалы, бұл мәтіндердің белгілі бір түрлерін жиі түсінбеушілік немесе талдаудағы типтік қателіктер болуы мүмкін.

4. Тенденциялар мен ұзақ мерзімді өзгерістерді анықтау:

- Егер сізде алдыңғы бағалаулардан алынған мәліметтер болса, оқу сауаттылығының жақсару немесе нашарлау тенденциялары бар-жоғын анықтау үшін оларды ағымдағы нәтижелермен салыстырыңыз.

- Әр оқушыға жеке қажеттіліктер мен олардың оқу сауаттылығын жақсарту жолдарын анықтау үшін талдау жасаңыз.

5. Есептерді дайындау:

- Жалпыланған нәтижелерді, графиканы, жақсарту үшін анықталған аймақтарды және одан әрі әрекет ету үшін ұсыныстарды қамтитын есептерді дайындаңыз.

- Нәтижелерді талдау негізінде оқушылар мен олардың ата-аналарына кері байланыс беріңіз, осылайша олар қазіргі сауаттылық деңгейін және оны жақсарту үшін қалай жұмыс істеу керектігін жақсы түсінеді.

Деректерді талдау және түсіндіру оқушылардың оқу сауаттылығын жақсарту және оқу процесін олардың қажеттіліктеріне бейімдеу туралы ақпараттандырылған шешімдер жасауға мүмкіндік береді.

7 кезең - Білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеу нәтижелерін пайдалану. Оқушылармен жеке және топтық жұмыс үшін бағалау нәтижелерін пайдаланудың маңыздылығын атап өтіңіз. Алынған мәліметтер негізінде қандай әрекеттер жасалуы мүмкін екенін көрсетіңіз.

Оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау нәтижелерін пайдалану оқу процесін жақсарту және әрбір оқушыға жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесу үшін маңызды. Мұнда алынған деректерді қалай пайдалануға болатындығы туралы толық сипаттама берілген:

1. Оқытудың жеке бейімделуі:

- Бағалау нәтижелері мұғалімдерге әр оқушының жетілдіруді қажет ететін нақты бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, бұл күрделі мәтіндерді түсіну, аргументтерді талдау және т.б.

- Мұғалімдер әр оқушының сауаттылық деңгейіне сәйкес келетін оқу материалдарын, әдеби шығармалар мен тапсырмаларды таңдай алады. Бұл оларға оқушылармен өз деңгейінде тиімдірек жұмыс істеуге көмектеседі.

2. Топтық жұмыс және сараланған тұрғы:

- Оқушыларды бағалау нәтижелері негізінде сауаттылық деңгейі ұқсас топтар құруға болады. Бұл мұғалімдерге әр топтың қажеттіліктеріне бейімделген мақсатты сабақтар өткізуге мүмкіндік береді.

- Мұғалімдер оқушылардың әртүрлі топтары үшін әртүрлі оқыту стратегиялары мен әдістерін таңдай алады. Мысалы, сауаттылық деңгейі жоғары оқушылар үшін неғұрлым күрделі мәтіндер мен тапсырмалар қолданылуы мүмкін, ал деңгейі төмен оқушылар үшін қол жетімді материалдар таңдалуы мүмкін.

3. Прогресті мониторингілеу және бағалау:

- Оқу үдерісіне түзетулер енгізгеннен кейін мұғалімдер тұрақты тесттер өткізіп, оқушылардың үлгерімін бағалай алады. Бұл олардың оқу сауаттылығындағы өзгерістерді бақылауға және қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

- Оқушылар өздерінің оқу сауаттылығын өзін-өзі бағалауға қатыса алады, олардың ағымдағы нәтижелерін бұрын қол жеткізілген мақсаттармен салыстырады және өздерінің жетістіктерін бағалайды.

4. Кері байланыс және ұсыныстар:

- Мұғалімдер білім алушыларға бағалау нәтижелері бойынша кері байланыс бере алады, олар қандай нақты салаларда жұмыс істеу керектігін айтады және жақсарту бойынша ұсыныстар береді.

- Мұғалімдер оқушыларды үйде оқытуға қолдау көрсету үшін бағалау нәтижелері мен ұсыныстарды ата-аналармен бөлісе алады.

- Мұғалім, оқушы және ата-аналар оқу сауаттылығын жақсарту үшін іс-қимыл жоспарларын бірге жасай алады, бұл оқудың сәтті өтуіне ықпал етеді.

Оқу сауаттылығын бағалау нәтижелерін пайдалану білім беруді жекелендірудің және оқушыларға оқу жолында барынша қолдау көрсетудің негізгі құралы болып табылады. Бұл процесс білім беруді тиімдірек етуге және оқушылардың жеке қажеттіліктеріне тиімді жауап беруге мүмкіндік береді.

8 кезең – Құпиялылық және этика. Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу кезінде құпиялылық пен этика принциптерін сақтау қажеттілігіне назар аударыңыз.

Зерттеулердегі құпиялылық пен этика зерттеуге қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға кепілдік беретін негізгі принциптер болып табылады. Бұл әсіресе оқушылармен жұмыс істеу кезінде өте маңызды, өйткені олар көбінесе осал топ болып табылады. Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу кезінде осы принциптерді қалай қолдануға болатынын қарастырайық:

1. Ақпараттандырылған келісім. Зерттеуге қатысушылар мен олардың заңды өкілдері зерттеудің мақсаттары, әдістері, ықтимал тәуекелдері мен артықшылықтары туралы толық хабардар болуы керек. Олар сондай-ақ оның сипатын түсіну арқылы зерттеуге қатысуға келісімін беруі керек.

2. Құпиялылық. Қатысушылардың жеке ақпараты, сондай-ақ олардың тестілеу нәтижелері құпия болып қалуы керек. Бұл деректерді анонимдеу, атаулардың орнына кодтарды пайдалану және ақпараттың қауіпсіз сақталуын қамтамасыз ету арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін.

3. Зиянның болмауы. Зерттеу білім алушыларға зиян тигізбеуі керек. Оқу сауаттылығын зерттеу контекстінде бұл тестілеу үшін ыңғайлы ортаны қамтамасыз етуді, қатысушыларға қысым жасаудан аулақ болуды және егер бұл орынды деп саналса, нәтижелерге кері байланыс беруді білдіруі мүмкін.

4. Әділдік. Зерттеуге қатысу үшін барлық білім алушылардың мүмкіндіктері бірдей болуы керек. Бұл зерттелетін топ репрезентативті болуы керек және зерттеушілер жынысына, нәсіліне, әлеуметтік мәртебесіне немесе басқа факторларға негізделген кемсітушілікке жол бермеуі керек дегенді білдіреді.

5. Адал көзқарас. Зерттеушілер зерттеу барысында білім алушыларға адал және құрметпен қарауды қамтамасыз етуі керек.

6. Кері байланыс. Егер бұл мүмкін болса және пайдалы деп саналса, қатысушыларға оқу сауаттылығының деңгейін және оны жақсартудың мүмкін жолдарын түсіну үшін зерттеу нәтижелерін беру керек.

7. Нәтижелердің ашықтығы. Зерттеу нәтижелерін жариялау кезінде ғылыми және қоғамдық сенімді қамтамасыз ету үшін деректердің адал және бұрмаланбаған екеніне көз жеткізу керек.

Осы қағидаларды сақтау зерттеудің әдептілігін, оқушыларға деген құрмет пен алынған деректердің сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

9 кезең - **Бұл мұғалімдерді оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеуге қатысуға оқыту және дайындау:** мұғалімдерді таңдалған құралдарды қолдануға және нәтижелерді талдауға оқыту және дайындау бойынша ұсыныстар беру.

Педагогтарды оқыту және даярлау білім беру процесінде жаңа құралдар мен әдістемелерді табысты енгізудің негізгі компоненттері болып табылады. Егер мұғалімдер дұрыс оқытылмаса, бұл құралдарды дұрыс пайдаланбауға, нәтижелерді бұрмалауға және инновацияға деген ынтаны жоғалтуға әкелуі мүмкін. Мұғалімдерді жаңа әдістерді енгізуге үйрету бойынша жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі формалары бар (9-сурет).

9-сурет. Педагогтерді оқыту бойынша жұмысты ұйымдастыру нысандары

Мұнда мұғалімдерді оқыту және үйрету бойынша бірнеше ұсыныстар берілген:

1. Теориялық оқыту. Жаңа құралдарды енгізбес бұрын мұғалімдерге олар туралы негізгі теориялық білім беру керек. Бұған даму тарихы, негізгі жұмыс принциптері және күтілетін нәтижелер кіруі мүмкін.

2. Практикалық сабақтар. Оқытудың негізгі бөлігі практикалық бағытта болуы керек. Мұғалімдерге қауіпсіз ортада жаңа құралдарды сынап көру

мүмкіндігі берілуі керек, осылайша олар өздерінің мүмкіндіктері мен шектеулері туралы біле алады.

3. Сарапшылардан шеберлік сыныптары. Шеберлік сыныптарын өткізу үшін таңдалған құралдар саласындағы сарапшыларды шақыру өте пайдалы болуы мүмкін. Бұл мұғалімдерге сұрақтар қоюға және кәсіби мамандардан кері байланыс алуға мүмкіндік береді.

4. Әдістемелік құрал. Оқушылардың оқу сауаттылығын зерттеу құралдарын пайдалану бойынша әдістемелік құрал немесе нұсқаулық әзірлеу керек. Бұл құжат мұғалімдерге кейіннен өз бетінше оқуға және құралдарды қолдануға негіз болады.

5. Нәтижелерді талдауға үйрету. Сондай-ақ, мұғалімдерге жаңа құралдардың көмегімен алынған нәтижелерді талдауға үйрету маңызды. Бұл деректерді түсіндіруді, оларды сабақты жоспарлауға қолдануды және оқушылардың қажеттіліктерін анықтауды қамтуы мүмкін.

6. Кері байланыс және қолдау. Жаңа құралдарды енгізгеннен кейінгі алғашқы айларда мұғалімдер өз тәжірибелерімен бөлісу, проблемаларды анықтау және қажетті қолдау алу үшін тұрақты кері байланыс сессияларын ұйымдастыру керек.

7. Үздіксіз оқыту. Технологиялар мен әдістер үнемі өзгеріп отырады, сондықтан мұғалімдерге өз салаларындағы соңғы әзірлемелерден хабардар болу үшін үздіксіз білім алуға мүмкіндік беру маңызды.

8. Мотивация. Мұғалімдерді жаңа құралдарды қолдануға ынталандыру және марапаттау маңызды. Бұл материалдық ынталандыруды, мансаптық өсуді немесе олардың қоғамдық орындардағы күш-жігерін мойындауды қамтуы мүмкін.

Осы ұсыныстарды орындай отырып, мұғалімдердің өздерінің педагогикалық тәжірибелерінде жаңа құралдарды тиімді пайдалануға дайын және ынталы болуын қамтамасыз етуге болады.

10 кезең - Бұл білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеу процесін мониторингілеу және бағалау. Оқу сауаттылығын бағалау процесін мониторингілеу және бағалау қалай жүзеге асырылатынын және осы процесті жақсарту үшін қандай шаралар қолданылуы мүмкін екенін сипаттаңыз.

Мониторинг және бағалау - бұл бағдарламаның немесе жобаның нәтижелілігі мен тиімділігін анықтау үшін деректерді жинау, талдау және түсіндірудің жүйелі процесі. Оқу сауаттылығын бағалау контекстінде бұл бағалау әдістерінің қаншалықты тиімді және барабар екенін анықтауға, сондай-ақ жақсартудың ықтимал бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

1. Ең алдымен, сіз нені өлшегіңіз келетінін нақты анықтауыңыз керек. Бұл мыналарды қамтуы мүмкін:

- Бағалау әдістерінің тиімділігі (олар оқу сауаттылығын қаншалықты дәл өлшейді).

- Оқушылардың зерттеуге қатысу дәрежесі.

- Бағалау процесі туралы мұғалімдер мен білім алушылардың кері байланысы.

2. Келесі қадам - деректерді жинау әдістері мен құралдарын анықтау. Бұл мыналарды қамтуы мүмкін:

- Оқушылар мен мұғалімдерге арналған сұрақ-жауаптар мен сауалнамалар.

- Топтық пікірталастар.

- Тестілеу нәтижелерін талдау.

3. Деректер жиналғаннан кейін оларды жақсарту тенденцияларын, қиындықтарын және мүмкіндіктерін анықтау үшін талдау керек.

4. Талдау нәтижелері барлық мүдделі тараптарға қол жетімді болатын есеп түрінде ұсынылуы керек. Есеп бағалау процесін жақсарту бойынша ұсыныстарды қамтуы керек.

5. Талдау нәтижелері мен оқушылар және мұғалімдердің кері байланысына сүйене отырып, қолданылған бағалау әдістерін қайта қарау және қажет болған жағдайда өзгерту қажет.

6. Егер мониторинг және бағалау процесінде мұғалімдер немесе оқушылар қосымша оқуды немесе қолдауды қажет ететіні анықталса, тиісті бағдарламалар немесе ресурстар ұйымдастырылуы керек.

7. Мониторинг пен бағалау бір рет жүргізілмеуі тиіс. Бұл оқу сауаттылығын бағалау әдістері мен тәсілдерінің өзектілігін қамтамасыз ету үшін үнемі жүргізілетін үздіксіз процесс болуы керек.

Мониторинг шеңберінде білім алушылардың оқу сауаттылығын зерттеу деректерді жүйелі түрде жинауды және талдауды талап етеді. Процесті бірнеше кезеңге бөлуге болады:

1. Зерттеу мақсаттарын анықтау:

Оқу сауаттылығының қандай нақты аспектілерін зерттегіңіз келеді?

Бұл аспектіде PISA халықаралық салыстырмалы зерттеуінің оқу сауаттылығын зерттеу әдіснамасына сәйкес әзірленуі тиіс білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау критерийлеріне жүгіну маңызды.

Зерттеу нәтижесінде қандай ақпарат алуға үміттенесіз?

Бұл аспектіде зерттеу нәтижелері қандай болатынын алдын-ала болжау маңызды, яғни сіз жиналған мәліметтердің нәтижелері бойынша білім алушылардың оқу сауаттылығының қандай деңгейін анықтауды болжап отырсыз, салыстыру сізге ауытқуларды ғана емес, сонымен қатар осы көрсеткіштердің себептерін талдауға көмектеседі.

2. Деректерді жинау құралдарын әзірлеу:

Бұл аспектіде сіз білім алушылардың оқу сауаттылығының деңгейін немен өлшейтіндігіңізді анықтайсыз. Құралдарды таңдау кезінде оқушылардың оқу сауаттылығын бағалаудың мақсаттары мен критерийлерін, сондай-ақ олардың жас ерекшеліктерін және қажет болған жағдайда жеке

ерекшеліктерін ескере отырып, жоғарыда ұсынылған ұсыныстарды басшылыққа алу маңызды.

Бұл кезеңде деректерді жинауға кім қатысатынын анықтау да маңызды, өйткені зерттеуді жүргізуге қатысушылардың барлығының деректерді жинау құралдарын қолдану бойынша алдын ала оқыту және нұсқаулық беру қажет.

Мәтінді түсінуге арналған тесттер мен тапсырмалар.

Оқуға деген көзқарасты, мотивацияны және оқу әдеттерін анықтауға арналған сұрақ-жауаптар немесе сауалнамалар.

Оқу процесін талдауға арналған оқу күнделіктері.

Белгілі бір аспектілерді терең зерттеу үшін сұхбат немесе топтық талқылау.

3. Іріктеу:

Мақсатты топты анықтау (жасына, білім деңгейіне, географиялық ерекшелігіне және т.б.). Бұл аспектіде мақсатты топ оқу сауаттылығының деңгейі өлшенетін сыныптар немесе білім алушылардың жекелеген топтары болып табылады. Деректерді жинау құралдары олардың жас ерекшеліктері мен жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып жасалуы керек.

Іріктеме мөлшері және қатысушыларды іріктеу әдістері туралы шешімді мониторингтің жұмыс тобы айқындайды және мектептің әдістемелік кеңесінде келісіледі.

4. Деректерді жинау:

Таңдалған топ арасында тестілеу немесе сауалнама жүргізу.

Оқу күнделіктерін немесе сұхбат нәтижелерін жинау және жүйелеу.

5. Деректерді өңдеу:

Деректерді өңдеу кезінде зерттеу этикасын сақтау және зерттеуге қатысушылар туралы жеке деректерді жария етпеу маңызды, өйткені бұл жеке ақпаратты жария ету ретінде қарастырылады.

Деректерді қауіпсіз пайдалану деректерді кодтауды қамтамасыз етеді. Арнайы бағдарламалық қосымшаларға деректерді кодтау және енгізу (мысалы, Excel, SPSS).

Статистикалық деректерді талдау: орташа мәндерді, стандартты ауытқуларды, корреляциялық талдауды және т. б.

6. Нәтижелерді түсіндіру:

Зерттеу мақсаттарының контекстінде алынған деректерді талдау.

Нәтижелерді басқа зерттеулермен немесе стандарттармен салыстыру.

7. Есеп жасау:

Зерттеудің әдіснамасын, қатысушыларын, құралдарын және негізгі кезеңдерін сипаттау.

Нәтижелерді графиктер, кестелер және мәтіндік талдау түрінде ұсыну.

Тұжырымдар мен ұсыныстарды тұжырымдау.

8. Нәтижелерді тарату:

Есепті немесе мақаланы ғылыми журналдарда, конференцияларда немесе веб-сайттарда жариялау.

Нәтижелерді мүдделі тараптарға ұсыну: мұғалімдерге, әкімшілікке, ата-аналарға.

9. Кейінгі әрекеттерді жоспарлау:

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, білім алушылардың оқу сауаттылығын жақсарту үшін стратегиялар немесе бағдарламалар жасауға болады.

Мұндай зерттеуді жүргізу кезінде этикалық қағидаларды ұстану маңызды: қатысушыларды зерттеу мақсаттары туралы хабардар ету, деректердің анонимділігі мен құпиялылығын қамтамасыз ету, зерттеуге қатысуға келісім алу және т. б.

Білім алушылардың оқу сауаттылығы деңгейін зерттеуді дайындау және жүргізу рәсімін білу оқытушылар, оқу орындары үшін және білім беруді басқаруды ұйымдастыру үшін іргелі маңызға ие. Осы маңыздылықтың бірнеше негізгі аспектілерін қарастырайық:

1. Белгіленген процедураны дұрыс түсіну және орындау зерттеу нәтижелерінің объективті, дәл және салыстырмалы болуын қамтамасыз етеді.

2. Оқу сауаттылығын мұқият зерттеу оқу процесінің әлсіз жақтарын анықтауға көмектеседі, бұл өз кезегінде оқу жоспарлары мен оқыту әдістерін түзетуге негіз бола алады.

3. Процедураларды білу оқушылардың уақыт бойынша үлгерімін бақылауға және енгізілген педагогикалық стратегиялардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін зерттеулерді жүйелі түрде жүргізуге мүмкіндік береді.

4. Стандартталған әдістер мен процедуралар әртүрлі сыныптар, мектептер немесе тіпті аймақтар арасындағы нәтижелерді салыстыруды қамтамасыз етеді.

5. Зерттеу нәтижелері білім алушыларға оқудың күшті және әлсіз жақтарын түсінуге көмектесетін құнды кері байланыс көзі бола алады.

6. Зерттеу деректеріне сүйене отырып, мұғалімдер кәсіби дамудың қажетті бағыттарын анықтай алады және оқуды оқыту саласындағы білімдері мен дағдыларын тереңдете алады.

7. Білім беру саясатын қалыптастыру. Зерттеу нәтижелерін білім беру органдары білім беру саясатын қалыптастыру немесе түзету, басымдықтарды белгілеу және ресурстарды бөлу үшін пайдалана алады.

8. Ата-аналармен қарым-қатынас. Ақпараттандырылған ата-аналар балаларының оқу сауаттылығын жақсарту процесінде белсенді одақтас бола алады.

Жалпы, оқу сауаттылығын зерттеу процедуралары туралы кәсіби білім білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыра отырып, оқушылардың қажеттіліктерін тиімді бағалауға, талдауға және жауап беруге мүмкіндік береді.

Жүйелі және дәйекті мониторинг пен бағалауды жүргізе отырып, оқу сауаттылығын бағалау процесінің қаншалықты тиімді екенін анықтап қана қоймай, оның үздіксіз жетілдірілуін қамтамасыз ете отырып, қажетті түзетулер мен жақсартулар енгізуге болады.

Әдістемелік ұсыныстардың бұл бөлімі мектеп мұғалімдеріне оқушылардың оқу сауаттылығын бағалау мен дамытуға жүйелі және тиімді көзқараспен қарауға көмектеседі, бұл сайып келгенде сіздің мектебіңіздегі білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қорытынды

Ақпараттық технологиялар мен білім беруді цифрландыру дәуірінде оқу сауаттылығы тұлғаның табысты әлеуметтенуінің негізгі факторына айналуда. Бұл мәтіннен ақпаратты тез және дұрыс алу мүмкіндігі ғана емес, сонымен қатар алынған деректерді сыни тұрғыдан талдау, салыстыру және өз тәжірибесіне біріктіру мүмкіндігі.

Қазіргі білім беру кеңістігінде білім алушылардың оқу сауаттылығының маңыздылығы күмән тудырмайды. Бұл құзыреттілік оқу материалдарын түсінуден бастап медианы сыни талдауға дейінгі көптеген оқу және өмірлік процестердің негізінде жатыр.

Медиа сауаттылық дағдыларын қалыптастыру өте маңызды, өйткені қазіргі адам көптеген ақпарат көздеріне тап болады, олардың барлығы бірдей сенімді емес. Интернеттегі мәтіндердің қалай құрылымдалғанын, олардың беделділігі мен сенімділігін қалай анықтау керектігін түсіну оқу сауаттылығының ажырамас бөлігіне айналады.

Әдістемелік ұсыныстарда оқуға эмоционалды қатынасты қалыптастыру мәселелеріне қосымша назар аудару керек. Өйткені, оқуға деген сүйіспеншілік, оны қанағаттанушылық көзі ретінде қабылдау тек оқу дағдыларын дамытуға ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі тәрбиелеуге тұрақты мотивация қалыптастыруға көмектеседі.

Оқу сауаттылығының басқа құзыреттермен өзара әрекеттесуі маңызды аспект болып табылады: ақпараттық, коммуникативті, әлеуметтік-мәдени. Мәтінді терең түсіну, контекстті көре білу, талдау және қорытынды жасау - мұның бәрі жаһандық дүниетанымды қалыптастыруға, мәдениетаралық диалогқа дайын болуға және өзгермелі әлемде сәтті бейімделуге негіз болады.

Жаһандану және технологиялардың жедел дамуы жағдайында жоғары оқу сауаттылығын қалыптастыру міндеті әр білім беру мекемесінің алдында тұр. Ол кешенді тәсілді, әр оқушының жеке ерекшеліктерін және оқыту әдістері мен технологияларын таңдаудағы икемділікті ескеруді талап етеді.

Қорытындылай келе, оқу сауаттылығын заманауи бағалау дәстүрлі оқу дағдыларын ХХІ ғасырда табысты өмір сүру үшін қажетті жаңа құзыреттермен біріктіретін кешенді тәсілді қажет етеді. Бұл оқушыларға айналадағы әлеммен сәтті қарым-қатынас жасау құралдарын ұсына отырып, оқуды үйрену процесін жан-жақты және тереңдетеді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Как PISA определяет и измеряет читательскую грамотность? // Федеральный институт оценки качества образования РФ. - <https://fioco.ru/fioko-news/pisa-in-focus> (дата обращения 29.09.2023)
2. Результаты исследования PISA-2018 в сопоставительном анализе с результатами за все циклы исследования (2000-2018 гг.)// <https://fioco.ru/Media/Default/Documents/.pdf>
3. OECD (2019), PISA 2018 Assessment and Analytical Framework, PISA, OECD//<https://www.oecd.org/education/pisa-2018-assessment-and-analytical-framework-b25efab8-en.htm>
4. PISA 2018 Results (Volume I) : What Students Know and Can Do// https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5f07c754-en/1/2/6/index.html?itemId=/content/publication/5f07c754-en&_csp_=6aa84fb981b29e81b35b3f982f80670e&itemIGO=oecd&itemContentType=book
5. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework// <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/dfef0bf9c-en.pdf?expires=1698378792&id=id&accname=guest&checksum=6A6A87ADC520CE6300EA59E9F6DD4921>
6. Основные подходы к оценке читательской грамотности учащихся основной школы// <https://viro.edu.ru/wp-content/uploads/2022AC.pdf>
7. PISA: читательская грамотность. – Минск: РИКЗ, 2020. // https://rikc.by/ru/PISA/1-ex_pisa.pdf
8. Примеры открытых заданий PISA по читательской, математической, естественнонаучной, финансовой грамотности и заданий по совместному решению задач// <https://krippa.ru/files/PISA/task.pdf>
9. Колесова О. В., Гуцу Е.Г., Деменева Н. Н., Кочетова Е.В., Маясова Т.В. Исследование читательской грамотности младших школьников на современном этапе развития образования// <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-chitatelskoy-gramotnosti-mladshih-shkolnikov-na-sovremennom-etape-razvitiya-obrazovaniya/viewer>
10. Смирнова Н.В. Исследование читательской грамотности студентов в условиях билингвального высшего образования// https://www.researchgate.net/publication/329465961_Issledovanie_citatelskoj_gramotnosti_studentov_v_usloviah_bilingvalnogo_vyssego_obrazovaniya
10. Алексеева О. В. Психология чтения. М.: Академический проект, 2007.
11. Верещагин Е. М., Костомаров, В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Русский язык, 1990.
12. Гудман К. С. Процесс чтения: психолингвистический анализ. М.: Школа-Пресс, 1996.

13. Зинченко В. П. Психология чтения. М.: МГУ, 1985.
14. OECD. PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. Volume I, PISA, OECD Publishing, Paris, 2019.
15. PIRLS 2016 International Results in Reading. TIMSS & PIRLS International Study Center, 2017.
16. Duke, N. K., & Pearson, P. D. Effective practices for developing reading comprehension. In A. E. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), *What research has to say about reading instruction* (pp. 205-242). Newark, DE: International Reading Association, 2002.
17. Guthrie, J. T., & Wigfield, A. Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 3, pp. 403-422). Mahwah, NJ: Erlbaum, 2000.
18. Snow, C. E., & Juel, C. Teaching children to read: What do we know about how to do it? In M. J. Eliot & L. B. Shanahan (Eds.), *Reading research revisited*. Columbus, OH: Merrill, 1982.
19. Pressley, M., & Afflerbach, P. *Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1995.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	3
1 Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін бағалау тұрғылары	5
2 Білім алушылардың оқу сауаттылығының қалыптасу деңгейін зерттеу құралдары	27
Қорытынды	77
Қолданылған әдебиеттер тізімі	78